ANATOLE FRANCE

MICUL PIERRE

ANATOLE FRANCE

ANATOLE FRANCE
de l'Académie française
LE PETIT PIERRE
Calman-Lévy, 1963

ANATOLE FRANCE

MICUL PIERRE

•

În românește de
LIVIA STORESCU

Coperta de BOBOIA EMILIA

EDITURA TINERETULUI

Vechiului meu prieten
Léopold Kahn
în amintirea fiului său
Locotenentul Jacques Kahn,
grav rănit
în lupta
de la Chavonne-Soupir
la 30 octombrie 1914
şi apoi dispărut.
A.F.

I

INCIPE, PARVE PUER, RISU COGNOSCERE MATREM [1]

Mama mi-a povestit adesea tot felul de întîmplări de la naşterea mea, care nu mi s-au părut atît de însemnate pe cît şi le închipuia ea. Nu le-am prea luat în seamă şi le-am uitat.

Cînd vine vremea copilul să-l primeşti,
De moaşă trebuie să te-ngrijeşti
Şi de cumetre cu duiumul...

Cel puţin vă pot încredinţa din auzite că, la sfîrşitul domniei lui Ludovic-Filip, obiceiul despre care vorbesc versurile acestea ale unui vechi parizian nu se pierduse cu totul. Fiindcă, în odaia doamnei Nozière, a fost mare adunare de cucoane vrednice de respect pentru a-mi aştepta sosirea. Era în aprilie şi vremea se arăta răcoroasă. Patru-cinci cumetre din cartier, printre care doamna Caumont, nevasta librarului, doamna Chandelier, văduvă, doamna Danquin puneau butuci în cămin şi beau vin fiert în timp ce pe maică-mea o apucaseră durerile cele mari.

— Ţipă cît te ţine gura, doamnă Nozière — zicea doamna Caumont — c-o să te uşureze.

Doamna Chandelier, neştiind unde s-o aşeze pe fiică-sa Elvire, în vîrstă de doisprezece ani, o adusese în odaie, de unde o scotea în fiece clipă, de frică să nu mă înfăţişez deodată unei fete atît de tinere, ceea ce n-ar fi fost cuviincios.

Doamnele erau bune de gură şi, după cum mi s-a spus, flecăreau ca pe vremuri ; doamna Caumont istorisea cu prisosinţă, spre marea neplăcere a mamei, groaznice întîmplări: dacă priveşti ceva în timpul sarcinei. O cunoştinţă de-a ei însărcinată, întîlnind un olog ce ţinea cîte un fier de călcat în fiecare mînă şi cerea de pomană, a născut un copil fără picioare. Ea însăşi, pe cînd o aştepta pe fiică-sa, Noémi, se temuse de un iepure

[1] Începe, copilaşule, prin a-ţi cunoaşte mama, rîzînd (în limba latină în text).

ce o zbughise printre picioarele ei, iar Noémi se născuse cu urechi ascuțite, care se mișcau.

La douăsprezece noaptea durerile încetară și muncile se opriră. Se îngrijorau cu atît mai mult, cu cît mama născuse mai înainte un copil mort și era cît pe ce să moară și ea. Toate femeile își dădeau părerea ; doamna Mathias, bătrîna slujnică, nu mai știa de cine să asculte.

La fiecare cinci minute, tata intra în odaie, foarte palid, și ieșea fără să scoată o vorbă. Medic, iscusit practician și mamoș la nevoie, nu-și îngăduia să intervină cînd năștea nevastă-sa și-l chemase pe confratele său, bătrînul Fournier, elevul lui Cabanis. În timpul nopții, muncile începură din nou.

Am venit pe lume la cinci dimineața.

— E băiat — zise bătrînul Fournier.

Și toate cumetrele strigară într-un glas că doar o spuseseră ele.

Doamna Morin mă spală cu un burete mare într-un vas de aramă. Asta-ți amintește de vechile picturi care înfățișează nașterea Mariei. Dar, la drept vorbind, am fost cufundat într-o tingire de dulceață. Doamna Morin vesti că aveam o pată roșie în dreptul rinichiului stîng, fiindcă mama poftise cireșe în grădina mătușii Chausson pe cînd mă aștepta. Iar bătrînul Fournier, care disprețuia adînc prejudecățile populare, îi răspunse c-a fost un noroc că doamna Nozière s-a mărginit la o poftă așa de neînsemnată în timpul sarcinei, căci, de s-ar fi lăsat în voia de-a dori pene, bijuterii, un cașmir, o caleașcă cu patru cai, o vilă, un castel și un parc, n-aș fi avut destulă piele pe toată plăpînda mea făptură pentru a purta urma acestor mari pofte.

— Orice-ai spune, domnule doctor — zise doamna Caumont — dar, în noaptea de Crăciun, soră-mea Malvine, fiind într-o poziție interesantă, a fost apucată de o poftă nestăpînită de-a petrece revelionul, și fiică-sa...

— S-a născut cu un cîrnat spînzurat de vîrful nasului, nu-i așa ? i-o curmă doctorul.

Și o sfătui pe doamna Morin să nu mă înfețe prea strîns.

Totuși răcneam așa de tare, încît crezură cu toții c-am să mă înăbuș.

Eram roșu ca un rac și, după părerea tuturor, un mic animal urît. Mama ceru să mă vadă, se ridică pe jumătate, îmi

întinse braţele, zîmbindu-mi, şi lăsă iar să-i cadă pe pernă capul obosit. Drept bun venit, am primit astfel de pe buzele-i duioase şi nevinovate zîmbetul acela fără de care nu eşti vrednic, după cum spune poetul, nici de masa zeilor şi nici de patul zeiţelor.

La naşterea mea, împrejurarea care mi s-a părut cea mai deosebită este că Puck, numit apoi Caire, veni pe lume în acelaşi timp cu mine, în odaia de alături, pe un covor vechi. De soi prost, Finette, maică-sa, era foarte deşteaptă. Un vechi prieten de-al tatălui meu, domnul Adelestan Bricou, care era liberal şi cerea cu stăruinţă reforma, lăuda inteligenţa poporului, luînd-o drept pildă pe Finette. Puck nu semăna cu maică-sa, negricioasă şi creaţă; avea păr galben, scurt şi aspru, dar moştenise de la ea apucături de rînd şi o deşteptăciune aleasă. Am crescut împreună şi tata fu nevoit să recunoască şi el că inteligenţa cîinelui său se dezvolta mai repede decît a fiului său şi că, după cinci-şase ani întregi, cît priveşte rostul vieţii şi cunoaşterea naturii, Puck îl întrecea încă şi mai mult pe micul Pierre Nozière. Constatarea aceasta-i era neplăcută, fiindcă era tată, şi apoi nici doctrina lui nu admitea bucuros că animalele au o parte din înţelepciunea pe care o socotea drept însuşirea proprie omului.

La Sfînta Elena, Napoleon se arătă surprins că O'Méara, deşi medic, nu era ateu. De l-ar fi văzut pe tata, ar fi văzut un medic spiritualist, care credea, ca atare, într-un Dumnezeu deosebit de lume şi într-un suflet deosebit de trup.

— Sufletul — zicea el — e substanţa; trupul, înfăţişarea exterioară. Însăşi cuvintele o exprimă de la sine: înfăţişarea e ceea ce se vede, iar cine spune substanţă spune lucru ascuns.

Din păcate, n-am putut niciodată să mă interesez de metafizică. Spiritul meu se modelă după cel al tatălui meu, ca şi cupa turnată pe sînul unei iubite; el îi reproduse în scobitură cele mai suave rotunjimi. Tata avea despre sufletul omenesc şi despre soarta lui o idee sublimă; îl credea menit pentru ceruri; credinţa aceasta îl făcea optimist. Dar, în viaţa de toate zilele, se arăta grav şi uneori posomorît. Ca şi Lamartine, rîdea rar, n-avea de loc simţul comicului, nu putea suferi caricatura şi nu-i gusta nici pe Rabelais, nici pe La Fontaine. Învăluit într-un fel de melancolie poetică, era într-adevăr un fiu al secolului; îi avea spiritul şi atitudinea. Pieptănătura, ca şi

haina lui erau în armonie cu firea vremii romantice. Bărbaţii din generaţia aceea îşi potriveau părul de parcă l-ar fi fluturat vîntul. Fără îndoială o perie dibace întîipărea pieptănăturii lor neorînduiala aceasta ; dar păreau totdeauna expuşi furtunilor şi-n bătaia acvilonului. Tatăl meu, aşa simplu cum era, îşi avea partea lui de plete-n vînt şi de melancolie.

Luîndu-mă după el, am ajuns pesimist şi vesel, aşa cum el era optimist şi melancolic. Instinctiv, mă împotriveam lui în orice lucru. El se complăcea cu romanticii, în tot ce era vag şi nedeterminat. Eu am început să iubesc raţiunea împodobită şi frumoasa orînduire a artei clasice. De-a lungul anilor, contrastele acestea sporiră cam îngreuindu-ne conversaţia, dar fără a ne schimba sentimentele reciproce. Datorez astfel acestui foarte bun tată cîteva calităţi şi multe cusururi.

Mama, deşi n-avea mult lapte, dorea cu înfocare să mă alăpteze ea însăşi. Bătrînul Fournier, discipol al lui Jean-Jacques, încuviinţă. Îmi dădu piept cu mare bucurie. Îmi merse bine cu sănătatea şi n-aş avea decît să mă felicit, dacă, după cum susţin mulţi, calităţile sufletului se sug o dată cu laptele.

Mama, avea o fire încîntătoare, un suflet ales şi mărinimos, iar caracterul anevoie de mulţumit. Prea simţitoare, prea duioasă, prea impresionabilă pentru a-şi găsi pacea în ea însăşi, religia, spunea mama, îi aducea o linişte plină de fericire. Cumpătată în privinţa îndatoririlor exterioare, era foarte evlavioasă. Adevărul mă sileşte să spun că nu credea în iad. Dar fără îndărătnicie, nici răutate, fiindcă abatele Moinier, duhovnicul ei, îi dădea împărtăşania. Veselă din fire, o copilărie fără bucurii, apoi treburile gospodăriei şi grijile unei dragoste de mamă împinse pînă la patimă îi întunecară caracterul şi-i tulburară sănătatea, de felul ei bună. Ea-mi întristă copilăria prin accese de melancolie şi crize de lacrimi. Dragostea pentru mine îi tulbura pînă şi judecata, de obicei atît de limpede şi de sigură în toate. Ar fi vrut să nu cresc, numai ca să mă ţină totdeauna cît mai strîns legat de ea. Şi cu toate că-mi dorea să fiu genial, se bucura că n-aveam încă minte şi că a ei mi-era trebuitoare. Tot ce-mi dădea un pic de independenţă şi de libertate o neliniştea. Cu o groază nebună, îşi închipuia primejdiile care mă ameninţau departe de ea, şi nu m-am întors niciodată dintr-o plimbare cam prea lungă fără să n-o găsesc cu faţa aprinsă şi cu ochii rătăciţi. Exagera însuşirile mele şi-n orice clipă îşi

arăta înflăcărarea aceasta ce mă stingherea, fiindcă, dintotdeauna, am primit ca o crudă umilință dovezile unei stime care nu mi se cuvenea. Dar mai rău era că biata mama îngroșa tot atîta lipsurile și greșelile mele. Nu mă pedepsea niciodată, dar mă dojenea cu un glas așa de dureros, că mi se rupea inima. Adeseori n-a atîrnat decît de ea ca să mă cred un mare vinovat, și m-ar fi făcut cum nu se poate mai scrupulos, dacă nu mi-aș fi întocmit din vreme o morală îngăduitoare pentru folosința mea. Departe de a-mi părea rău, n-am încetat să mă felicit. Sînt blînzi cu ceilalți numai oamenii care-s blînzi cu ei înșiși.

Am fost botezat în biserica Saint-Germain-des-Prés și nașa mi-era zînă. O chema Marcelle printre oameni, era frumoasă ca lumina zilei și se măritase cu o pocitanie, numită Dupont, după care se înnebunea, fiindcă zînele se prăpădesc după pocitanii. Ea-mi vrăji leagănul și plecă îndată în țările de peste mare, cu pocitania ei. Am zărit-o o clipă, în pragul adolescenței mele, ca umbra rănită a Didonei în pădurea de mirt, ca o rază de lună în poiană. N-a fost decît o străfulgerare și memoria mi-a rămas viu colorată și plină de miresme. Nașul meu, domnul Pierre Danquin, mi-a lăsat amintiri mai puțin deosebite. Parcă-l văd: gras, scurt, cu păr cărunt, cîrlionțat, obraji rotunzi și căzuți, privirea blîndă și ageră după ochelarii lui de aur. Burta-i ca a lui Grimod de la Reynière [1] era acoperită cu o frumoasă jiletcă de atlaz cu flori, brodată de mîinile doamnei Dânquin. Purta o cravată mare de mătase neagră care-i înfășura de șapte ori gîtul, iar gulerul cămășii înconjura ca pe un buchet fața-i rumenă. Îl văzuse pe Napoleon la Lyon în 1815; făcea parte din partidul liberal și se îndeletnicea cu geologia.

Pe una din străzile ce coboară spre cheiurile Senei, unde se năștea copilul care nici pînă azi nu știe, după atîția ani, dacă a făcut bine sau rău de-a veni pe lume, prin mulțimea ce-și trăia viața neînsemnată, un om cu craniu mare, puternic și pleșuv ca un bloc de granit breton, și ai cărui ochi, adînc înfundați în orbite ca niște ogive, odinioară aruncau flăcări, iar acum abia mai păstrau o slabă licărire, un moșneag posac, infirm, măreț,

[1] Laurent Grimod de la Reynière (1758—1838), gastronom, născut la Paris, autorul faimosului „Almanah al mîncăcioșilor".

Chateaubriand[1], după ce-şi umpluse veacul cu gloria lui, se stingea plin de plictiseală.

Uneori, coborînd din înălţimile de la Passy, pe aceleaşi cheiuri se plimba un bătrîn cu chelie şi cu păr lung alb, cu obrajii zgrunţuroşi, un trandafir la butonieră şi zîmbetul pe buze, om bun, tot atît de plebeu în purtări pe cît era celălalt de aristocrat. Şi trecătorii se opreau ca să-l vadă pe popularul autor de cîntece.

Chateaubriand, catolic şi monarhist, Béranger[2], napoleonian, republican şi liber cugetător, iată cele două zodii sub care m-am născut.

---

[1] Chateaubriand (François René) 1768—1848 — scriitor francez, unul dintre primii reprezentanţi ai romantismului reacţionar.

[2] Béranger (Pierre Jean de) 1780—1857 — poet francez, autor de cîntece satirice populare, foarte răspîndite în prima jumătate a sec. al XIX-lea. A ridicat cîntecul popular francez la nivelul artei literare culte şi l-a pus în slujba ideilor progresiste ale epocii.

2

TIMPURILE PRIMITIVE

Cea mai veche amintire a mea îmi înfăţişează un ţilindru înalt, păros, cu boruri largi, căptuşit cu mătase verde, iar la partea-i de sus, cu o piele roşcată care se tăia în limbuliţe încovoiate ca podoabele în formă de floare dintr-o coroană închisă, numai că nu se împreunau cu totul, ci lăsau să se zărească printr-o deschizătură rotundă un fular roşu vîrît între căptuşeală şi fundul cu armoarii al pălăriei. Un domn bătrîn, cu părul alb de tot, intra în salon, ţinînd în mînă pălăria aceasta din care scotea în faţa mea un fular de mătase, împestriţat cu tabac de tras pe nas şi care, desfăşurat, îl reprezenta pe Napoleon în redingotă cenuşie pe columna Vendôme. Apoi domnul cel bătrîn lua din fundul pălăriei un mic biscuit pe care-l ridica încet deasupra capului său, un biscuit rotund şi turtit, lucios şi vărgat pe una din feţe. Ridicam braţele ca să-l apuc ; dar domnul cel bătrîn nu mi-l lăsa decît după ce se bucurase pe îndelete de zadarnicele mele sforţări şi de văicăreala dorinţelor mele înşelate. În sfîrşit, se juca atunci cu mine de parc-aş fi fost un căţeluş. Şi cred că, îndată ce mi-am dat seama, m-am supărat, simţind că fac parte din rasa îndrăzneaţă care stăpîneşte toate animalele.

Cînd muşcai din biscuiţii ăştia, parcă-ţi lăsau nisip în gură ; dar nisipul se topea îndată într-o pastă dulce, destul de plăcută la gust, cu toată amăreala tabacului ce se simţea întîmplător. Îmi plăceau sau am crezut că-mi plac, pînă ce am descoperit că erau de la o veche brutărie din strada Senei, unde se păstrau jalnic într-un borcan verzui. Atunci m-am dezgustat de ei ; şi n-am ascuns-o destul de bine faţă de domnul cel bătrîn, care se mîhni.

Am aflat mai tîrziu că domnul cel bătrîn se numea Morisson şi fusese medic militar în armata engleză, în 1815.

După bătălia de la Waterloo, mîncînd la masa ofiţerilor, pe cînd se deplîngeau pierderi ilustre, domnul Morisson zise :

— Domnilor, uitaţi un mort, cel mai vrednic de părerea noastră de rău şi pe care trebuie să-l plîngem cel mai amarnic.

Şi toţi îl întrebară cine-i mortul acela.

— Înaintarea, domnilor. Victoria noastră, curmînd cariera lui Bonaparte, pune capăt războaielor în care ne cîştigam repede gradele. Înaintarea a fost ucisă la Waterloo. S-o plîngem, domnilor.

Domnul Morisson îşi dădu demisia şi se stabili la Paris, unde se însură şi practică medicina. Aici muri de holeră, împreună cu nevastă-sa, în 1848.

Îmi mai aduc aminte că, pe vremea aceea, pe cînd umblam ţinîndu-mă de şorţul doamnei Mathias, am văzut într-o zi în salon un bărbat oacheş, cu favoriţi stufoşi (era domnul Debas, poreclit Simon din Nantua); lipea cu o pensulă muiată în clei tapetul verde cu crengi şi cu frunze. care, plesnit şi coşcovit pe o lungime cam de două degete, lăsa să se vadă o ţesătură de pînză grosolană, cu totul crăpată, iar sub ţesătură, adîncimi întunecoase. Lucrurile acestea mi se arătară cît se poate de limpede şi mai rămîn ciudat de desluşite în memoria mea, după deplina dispariţie a atîtor alte privelişti înfăţişate ochilor mei în timpurile acelea primitive. Fără îndoială, n-am gîndit-o chiar în clipa aceea, neavînd vîrsta de a cugeta. Dar, după cîtva timp, pe la patru ani, cînd dobîndisem destulă putere a minţii pentru a mă înşela, cît şi educaţia trebuitoare pentru a interpreta greşit fenomenele, mi-a trecut prin cap că, sub ţesătura cea grosolană, acoperită de tapetul cu crengi şi cu frunze, pluteau în umbră fiinţe necunoscute, deosebite de oameni, de păsări, de peşti şi de insecte, nedeslușite, agere, însufleţite de gînduri rele. Şi mă apropiam plin de curiozitate şi groază de locul din salon unde domnul Debas astupase crăpătura, care totuşi se mai cunoştea : marginile tapetului verde nu se îmbinaseră atît de bine ca să nu se mai zărească, în interval, o parte din bucata de ziar cu care fuseseră căptuşite, lucru neplăcut la vedere, dar de preţ, fiindcă oprea intrarea în odaie a duhurilor întunericului, făpturi cu două dimensiuni, necunoscute şi vătămătoare.

Într-una din zile (aşa cum spun povestitorii orientali, nesiguri ca şi mine de cronologie), într-una din zile, pe cînd aveam patru ani, am băgat de seamă că, lîngă pian, tapetul verde cu desene, crăpat în formă de stea, lăsa să se ivească vreo cîteva fire de pînză groasă de împachetat, încrucişate pe o gaură neagră şi mai înspăimîntătoare decît crăpătura astupată odinioară de domnul Debas. Cu o nelegiuire vrednică de cutezătoarea

rasă a lui Jafet, mi-am lipit ochiul de deschizătură şi am văzut o beznă însufleţită, de mi se făcu părul măciucă ; am pus apoi urechea şi am auzit un vuiet înfiorător, în timp ce o suflare îngheţată îmi trecea peste obraz ; asta-mi întări credinţa că, după tapet, sălăşluia altă lume.

Pe atunci, viaţa mea era dublă. Firească şi obişnuită, uneori chiar plicticoasă în timpul zilei, ajungea supranaturală şi groaznică noaptea. În jurul pătucului meu, la care mama, cu frumoasele-i mîini, vîra marginile plapumei sub saltea, treceau, cu mers caraghios şi sălbatic, dar nu fără ritm şi măsură, mici omuleţi pociţi, cocoşaţi, strîmbi, îmbrăcaţi ca-n vechime şi, în sfîrşit, aşa cum i-am regăsit mai tîrziu în gravurile lui Callot [1]. Firește, nu-i născocisem eu pe de-a-ntregul. Vecinătatea doamnei Lefort, negustoreasă de stampe, care-şi înşira gravurile pe locul viran unde se înalţă astăzi Şcoala de Bele-Arte, lămurește brodeala aceasta. Totuşi, închipuirea mea o mai sporea : înarma prigonitorii mei de peste noapte cu frigări, cu tulumbe, cu măturici şi cu felurite alte unelte casnice. Nu defilau însă cu mai puţină îngîmfare, cu nasul plin de negi şi cu ochelari rotunzi, de altfel, foarte grăbiţi şi parcă nici nu mă vedeau.

Într-o seară, cînd lampa mai ardea încă, tata se apropie de pătucul meu şi mă privi, cu zîmbetul încîntător al oamenilor trişti care zîmbesc rar. Eu şi aţipisem, îmi gîdilă palma şi-mi spuse o mică glumă din care n-am auzit nimic afară de cuvintele : „Îţi vînd o vacă". Şi, nevăzînd vaca, am întrebat pe bună dreptate :

— Tăticule, da' unde-i vaca pe care mi-ai vîndut-o ?

Am adormit şi l-am revăzut pe tata în somn. De data aceasta, ţinea în palmă o vacă micuţă, roşcată şi albă, însufleţită şi vie, ba chiar atît de vie, că-i simţeam căldura răsuflării şi un miros de staul. Multe nopţi am mai văzut văcuţa cea roşcată şi albă.

---

[1] Jacques Callot (1592—1635), celebru gravor şi pictor francez.

3

ALPHONSINE

Alphonsine Dusuel, cu cinci ani mai mare decît mine, era cam slăbuță și bolnăvicioasă ; avea părul gras și fața pistruiată. Dacă nu mă înșel, astea trebuie să fi fost mai tîrziu cusururile ei cele mai de neiertat în ochii lumii. I-am cunoscut altele mai puțin grave, ca fățărnicia și răutatea, atît de firești la ea, încît își aveau farmecul lor.

Într-o zi, pe cînd scumpa mea mamă mă plimba pe chei, am întîlnit-o pe doamna Dusuel și pe fata ei. Ne-am oprit și cele două doamne stătură puțin de vorbă.

— Scumpete ! Ce frumușel e ! se minună tînăra Alphonsine, sărutîndu-mă.

Fără să fiu pe atunci atît de deștept ca o pisică sau un cîine, eram ca ei un animal domestic și, ca și lor, îmi plăcea lauda, pe care sălbăticiunile o disprețuiesc. Într-un avînt care le înduioșă pe amîndouă mamele, tînăra Alphonsine mă luă în brațe, mă strînse la pieptul ei și mă acoperi cu sărutări, lăudîndu-mi drăgălășenia. În aceeași clipă îmi înțepă pulpele cu un bold. Iar eu am început să mă zbat, s-o lovesc pe Alphonsine cu pumnii și cu picioarele, să urlu și am izbucnit în lacrimi.

Văzînd aceasta, doamna Dusuel își arăta în ochi și prin tăcerea ei surprinderea și indignarea. Mama mă privea cu durere, se întreba cum de-a putut aduce pe lume un copil atît de rău și ori învinovățea cerul de nenorocirea aceasta nemeritată, ori se învinovățea că i s-a cuvenit pentru greșelile ei. În sfîrșit, rămînea buimăcită și tulburată în fața tainei răutății mele. Totuși nu i-o puteam lămuri, devreme ce nu știam să vorbesc. Puținele cuvinte pe care izbuteam să le îngăim nu mă ajutau de fel în împrejurarea aceasta. Înfipt pe picioare, plîngeam gîfîind ; iar tînăra Alphonsine, aplecată asupra mea, îmi ștergea obrajii, mă compătimea și mă dezvinovățea :

— E așa de mic ! Nu-l certați, doamnă Nozière. Mi-ar părea tare rău. Mi-e așa de drag !

Nu o dată, ci de douăzeci de ori Alphonsine m-a sărutat cu înfocare, înfigîndu-mi un bold în pulpe.

Mai tîrziu, cînd am putut vorbi, am dat în vileag această viclenie mamei şi doamnei Mathias, care avea grijă de mine. Dar nu m-au crezut ; m-au dojenit că defăimez nevinovăţia pentru a-mi ascunde vina.

De mult am iertat tinerei Alphonsine vicleana ei cruzime şi chiar păru-i gras. Ba şi mai mult, îi sînt recunoscător că m-a făcut să propăşesc mult, cînd aveam doi ani, în cunoaşterea firii omeneşti.

4

SCRIE ÎN ZIAR DESPRE MICUL PIERRE

Cît timp n-am ştiut să citesc, ziarul a avut asupra mea o tainică atracţie. Cînd îl vedeam pe tata desfăşurînd foile mari, acoperite cu mici semne negre, şi cînd se citeau cu glas tare unele părţi, iar din semne ieşeau idei, credeam că sînt de faţă la o operaţie magică. Din foaia atît de subţire, acoperită cu rînduri atît de mărunte, fără nici un înţeles în ochii mei, zbucneau crime, dezastre, aventuri, serbări, Napoleon Bonaparte evadînd din fortul Ham, Tom-Pouce îmbrăcat în general, boul de carnaval Dagobert plimbat prin Paris, ducesa de Praslin ucisă ! Toate acestea într-o foaie de hîrtie şi încă mii de alte lucruri, mai puţin solemne, mai familiare, ce-mi aţîţau curiozitatea, toţi acei *indivizi* care dădeau sau primeau lovituri, erau călcaţi de trăsuri, căzeau de pe acoperişuri sau duceau la poliţie un portofel găsit. De unde atîţia *indivizi*, cînd eu nu vedeam nici unul ? Şi zadarnic mă străduiam să-mi închipui cum arată un *individ*. Întrebam ce-i asta, dar răspunsul nu mă mulţumea de loc.

În vremurile acelea îndepărtate, doamna Mathias venea la noi s-o ajute pe Mélanie, cu care, de altfel, se înţelegea foarte rău. Doamna Mathias, o fire anevoie de împăcat, iute şi simţitoare, îmi arăta multă bunăvoinţă. Născocise tot felul de şiretlicuri pilduitoare şi morale ca să mă facă mai bun. Se prefăcea, de pildă, că a găsit trecută în ziar, printre faptele diverse, între un incendiu „pus pe seama duşmăniei" şi un accident al „individului Duchesnes, lucrător cu ziua", povestirea purtării mele din ajun. Citea : „Micul Pierre Nozière a fost ieri, la Tuilerii, neascultător şi mînios, dar a făgăduit să se lase de cusururile acestea urîte".

La doi ani, judecata mea era destul de sigură ca să nu cred uşor că sînt şi eu în ziar ca domnul Guizot şi individul Duchesnes, lucrător cu ziua. Băgam de seamă că doamna Mathias, care citea greu, cam gîngăvind, dar fără să se prea

corecteze, tot felul de ştiri, era apucată deodată de ciudate şovăieli cînd ajungea la cele care mă priveau, şi conchideam că pe cele din urmă nu le găsea tipărite în ziar, ci le ticluia cu prea puţină dibăcie. In sfîrşit, nu eram înşelat, dar mă costa să pierd de bună voie gloria de-a fi tipărit în ziar, şi-mi plăcea mai degrabă să socot faptul drept nesigur decît să-l ştiu neadevărat.

5

URMĂRILE UNEI JUDECAȚI GREȘITE

Iată ce mai găsesc în noaptea timpurilor primitive. Nu-i mare lucru, dar toate obîrșiile ne interesează ca o taină și, neputînd cunoaște începuturile gîndirii omenești, îți place să urmărești cel puțin deșteptarea inteligenței la un copil. Iar dacă copilul nu prezintă nimic ciudat sau neobișnuit, el ni se înfățișează ca un subiect mai de preț pentru cercetare, fiindcă el singur reprezintă o mulțime de copii. De aceea vă voi povesti anecdota mea, cît și fiindcă-mi va face mare plăcere.

Într-o zi... nu mă pot exprima mai precis, căci locul acestei zile în rînduiala vremurilor s-a pierdut și nu se va mai găsi niciodată... într-o zi, dar, cum vă spuneam, întorcîndu-mă de la plimbare cu Mélanie, bătrîna mea dădacă, am intrat, ca de obicei, în odaia mamei și am simțit un miros, pe care n-am putut să-l recunosc, ce venea, cum am aflat-o pe urmă, de la fumul de cărbune, un miros nici acru, nici înăbușitor, ci ușurel, viclean, dezgustător, dar care totuși nu mă prea supără, deoarece, cît privește mirosul, pe atunci semănam mai mult cu cățelușul Caire decît cu domnul Robert de Mentesquiou, poetul parfumurilor. Iar în timp ce mirosul ăsta necunoscut sau mai degrabă nerecunoscut de mine îmi gîdila nările nedestoinice, scumpa mea mamă, după ce mă întrebă dacă am fost cuminte la plimbare, îmi puse în mînă un fel de lujer verde ca smaraldul, de lungimea lamei unui cuțit de desert, dar mult mai gros, scînteind tot de zahăr, și care mi se arătă ca un dulce minunat, plin de farmecul necunoscutului : nu văzusem încă nimic asemănător.

— Gustă — îmi zise mama — e foarte bun.

Și chiar era foarte bun. Cînd mușcai din lujer, se destrăma în fibre dulci, cu un gust într-adevăr plăcut și mai fin decît toate cofeturile și zaharicalele pe care le gustasem pînă atunci.

Planta aceasta atît de dulce mă făcu să cuget la fructele din ținutul unde curg rîuri de sirop de coacăze, printre stînci de acadele, deși, la drept vorbind, credeam tot atît de puțin în

țara unde curge laptele și mierea ca Virgiliu în Cîmpiile Elizee, admirate de greci :

Quamvis elysios miretur Graecia campos [1]...

dar, ca și lui Virgiliu, îmi plăceau născocirile fermecătoare și mintea mea se minuna, necunoscînd schimbările la care cofetarii supun un lujer de anghelică pentru a-l face să se topească în gură. Fiindcă bețișorul de smarald atît de bun nu era decît o bucată de anghelică oferită scumpei mele mame de doamna Caumont, care primise din Niort o ladă plină.

După cîteva zile, întorcîndu-mă, de asemenea, de la plimbare cu dădaca mea Mélanie, am simțit în odaia mamei mirosul deosebit de fum dulceag și viclean, pe care-l simțisem văzînd anghelica pentru întîia oară, și am crezut că-i mirosul de anghelică.

Am sărutat-o pe scumpa mea mamă cu o exactitate rituală. Ea mă întrebă dacă mi-a plăcut la plimbare și i-am răspuns că da ; și dacă n-am necăjit-o prea mult pe Mélanie, și i-am răspuns că nu. Apoi, după ce mi-am îndeplinit îndatoririle filiale, am așteptat ca mama să-mi dea o bucată de anghelică. Cum își reluase broderia și nu părea gata să facă frumosul gest pe care-l doream, m-am hotărît să-mi cer anghelica, și am făcut-o în silă, atît de mare-mi era gingășia sentimentelor. Mama își ridică ochii de pe lucru, mă privi cam mirată și-mi zise că n-are.

Decît s-o bănuiesc de-o minciună, chiar neînsemnată, m-am gîndit că glumește și întîrzie să-mi îndeplinească pofta fie pentru a o spori, fie supunîndu-se răului obicei pe care-l au oamenii mari de a se bucura de nerăbdarea cîinilor și a copiilor.

Am zorit-o să-mi dea anghelica. Ea-mi repetă că n-are și, vădit, vorbea cu tot dinadinsul. Sigur, vai ! de mărturia simțurilor mele și de limpezimea judecății mele, i-am răspuns cu îndrăzneală că este anghelică în odaie fiindcă îi simt mirosul.

Istoria științelor are din belșug pilde de asemenea aberație ; și cele mai mari genii ale omenirii s-au înșelat adesea în același fel ca micul Pierre Nozière. Micul Pierre punea în seama unui corp o anumită însușire care se cuvenea altui corp. Sînt

[1] Oricît ar fi admirat Grecia Cîmpiile Elizee (în limba latină în text).

în fizică și în chimie legi tot atît de rău întemeiate care-s respectate și vor mai fi încă pînă la tîrzia lor abrogare.

Aceste considerații nu intrară în mintea scumpei mele mame, care dădu din umeri și mă făcu prostuț. M-am indignat și i-am declarat că nu-s prostuț și că este anghelică în odaie fiindcă o miros, și că nu-i bine ca o mamă să-și mintă băiețelul. Auzind dojana, mama se uită la mine cu adîncă uimire și tristețe. Deodată, privirea aceasta mă încredință că scumpa mea mamă nu m-a înșelat și că, în ciuda aparențelor, nu era anghelică în casă.

Astfel, de data aceasta, inima îmi lămuri judecata. Aș vrea să închei că totdeauna trebuie să te conduci după luminile inimii. Ar fi morala acestei povestiri ; sufletele duioase s-ar desfăta cu ea. Dar trebuie să spui adevărul chiar de-ar fi să nu placi. Inima se înșală, ca și mintea ; greșelile ei nu sînt mai puțin fatale și-ți vine mai greu să te dezbari de ele, din pricina blîndeții care le învăluie.

6

GENIUL E SORTIT NEDREPTĂȚII

Geniul e sortit nedreptății și disprețului; experiența am făcut-o devreme. La vîrsta de patru ani desenam cu înfocare; dar, departe de a reda toate obiectele care se arătau privirii mele, reprezentam numai soldați. La drept vorbind, nu-i desenam după natură: natura-i complexă și nu se lasă ușor copiată. Nu-i desenam nici după imaginile din Épinal, pe care le cumpăram cu cinci bani bucata. Erau acolo prea multe linii printre care m-aș fi pierdut. Îmi propuneam drept model amintirea simplificată a acestor poze. Soldații mei se compuneau dintr-un cerc pentru cap, o trăsătură de creion pentru trup și alta pentru fiecare braț și pentru fiecare picior. O linie frîntă ca un fulger închipuia pușca cu baioneta ei și era foarte expresiv. Nu înfundam chipiul pe cap; îl puneam deasupra pentru a-mi arăta toată știința și a deosebi totodată forma capului și a chipiului. Am desenat un mare număr în felul ăsta, cum obișnuiesc toți copiii. Erau, dacă vreți, schelete, ba chiar schelete foarte simplificate. Așa cum se înfățișau, soldații mei mi se păreau destul de bine făcuți. Trăgeam liniile cu plombagină, muindu-mi peste măsură creionul ca să se cunoască mai tare. Mi-ar fi plăcut mai mult să desenez în peniță, dar nu mi se îngăduia să umblu cu cerneală, de frica petelor. Totuși eram mulțumit de opera mea și găseam că am talent. Curînd aveam să mă minunez chiar pe mine.

Într-o seară, seară vrednică de amintire, desenam pe masa din sufragerie, pe care Mélanie abia o strînsese. Era iarnă; lampa acoperită cu un abajur verde chinezesc revărsa o lumină caldă pe hîrtia mea. Tocmai schițasem cinci-șase soldați după metoda mea obișnuită pe care o practicam cu ușurință. Deodată, într-o străfulgerare de geniu, m-am gîndit să reprezint brațele și picioarele, nu numai printr-o singură trăsătură, ci cu ajutorul a două linii paralele. Am obținut astfel o suprafață care dădea iluzia realității. Era însăși viața. Am rămas încîntat.

Dedal [1], cînd a făcut statui care umblau, n-a fost mai mult umit de munca mîinilor lui. Aş fi putut să mă întreb dacă eram cel dintîi care născocisem un meşteşug atît de frumos şi dacă nu mai văzusem asemenea exemple. Dar nu m-am întrebat. Nu m-am întrebat nimic, şi cu ochii zgîiţi şi scoţînd o limbă de un cot, buimac, mi-am privit îndelung lucrarea. Apoi, cum e în firea artiştilor să-şi supună operele admiraţiei oamenilor, m-am apropiat de mama, care citea o carte, şi, prezentîndu-i hîrtia mîzgălită, am strigat :

— Priveşte !

Văzînd că nu se uita cu luare-aminte la ce-i arătam, mi-am pus soldatul pe cartea pe care o citea.

Mama era răbdarea întruchipată.

— E foarte bine — îmi zise ea cu blîndeţe, dar cu un glas ce vădea că nu-şi dădea îndeajuns seama de revoluţia pe care o făcusem în arta desenului.

Am repetat de mai multe ori :

— Mamă, priveşte !

— E bine, văd. Lasă-mă în pace.

— Nu ! Nu vezi, mamă !

Şi am vrut să-i smulg cartea care-i abătea gîndurile de la capodopera mea.

Ea nu-mi dădu voie să mă ating de carte cu mîinile murdare.

I-am strigat cu deznădejde :

— Va să zică nu vezi !

Nu găsea de cuviinţă să vadă nimic şi-mi porunci să tac din gură.

Întărîtat de atîta orbire şi de atîta nedreptate, am bătut din picior, izbucnind în lacrimi, şi mi-am rupt capodopera.

— Ce nervos e copilul ăsta ! oftă mama.

Şi mă duse la culcare.

Eram pradă unei cumplite deznădejdi. Ia gîndiţi-vă ! Să faci în artă un salt uriaş, să creezi un mijloc uluitor de-a exprima viaţa şi, drept orice răsplată şi orice glorie, să fii trimis la culcare !

Nu mult după această urgie, mi s-a mai întîmplat alta, care n-a fost mai puţin crudă. Iată în ce împrejurare : mama

[1] Dedal, personaj din mitologia greacă, considerat iscusit meşteşugar, sculptor şi arhitect. El a construit Labirintul pentru regele Minos al Cretei.

mă învăţase destul de repede să fac binişor literele. Ştiind puţin să scriu, m-am gîndit că nimic nu mă mai împiedica să compun o carte. Sub ochii scumpei mele mame, m-am apucat de un mic tratat de teologie şi morală. L-am început cu vorbele : „Ce este Dumnezeu..." şi îndată l-am dus mamei să-mi spună dacă-i bine aşa. Mama îmi răspunse că-i bine, dar că la sfîrşitul frazei trebuie un semn de întrebare. Am întrebat-o ce-i asta un semn de întrebare.

— E un semn care arată că întrebi ceva — zise mama — şi se pune după orice frază interogativă. Trebuie să pui un semn de întrebare fiindcă întrebi : „Ce este Dumnezeu ?"

Răspunsul meu fu măreţ :

— Nu întreb. Ştiu.

— Ba da, întrebi, copilul meu.

Am repetat de douăzeci de ori că nu întreb fiindcă ştiu şi n-am vrut cu nici un preţ să pun semnul de întrebare ce mi se părea o dovadă de neştiinţă.

Mama mă dojeni foarte aspru pentru încăpăţînarea mea şi-mi spuse că nu-s decît un prost.

Amorul meu propriu de autor suferi şi i-am răspuns cu nu mai ştiu ce obrăznicie, pentru care am fost pedepsit.

M-am schimbat mult de-atunci ; nu mă mai împotrivesc să pun semne de întrebare pretutindeni unde se obişnuieşte. Aş fi chiar ispitit să fac unele foarte mari după tot ce scriu, după tot ce spun şi după tot ce gîndesc. Biata mea mamă, dac-ar mai trăi, mi-ar spune poate că acum pun prea multe.

7

NAVARIN

Cunoscusem dintotdeauna pe doamna Laroque, care, în casa noastră, locuia cu fata ei într-un mic apartament din fundul curții. Era o bătrînă doamnă normandă, văduva unui căpitan din garda imperială. Nu mai avea dinți și buzele-i moi îi intrau sub gingii, dar obrajii îi erau rotunzi și rumeni ca și merele din provincia ei. Neavînd nici o cunoștință despre nestatornicia naturii și despre scurgerea lucrurilor, o credeam contemporană cu cele dintîi vîrste ale lumii și stăpîna unei veșnice bătrînețe. Din odaia mamei vedeam fereastra înconjurată cu condurași, lîngă care papagalul doamnei Laroque se legăna pe stinghie, cîntînd cuplete cam deocheate și patriotice. Adus din Indii în 1827, primise numele de Navarin, în memoria victoriei navale cîștigată împotriva turcilor de flotele Franței și ale Angliei, a cărei veste s-a aflat la Paris chiar în ziua sosirii lui. Se bănuia că Navarin nu mai era tînăr la venirea lui în Europa. Neștiind ce să mai facă pentru el, doamna Laroque îl punea în fiecare dimineață la fereastră, pentru ca moșneagul să se poată bucura de priveliștea însuflețită a curții. Nu știu, zău, ce plăcere avea americanul ăsta văzîndu-l pe Auguste că spală trăsura domnului Bellaguet și pe moș Alexandre că smulge iarba care creștea printre pietre. De fapt, nu părea prea mîhnit de lungul său exil. Fără a susține că-i ghicești gîndurile, ai fi zis că se bucură de puterea lui; și era, desigur, un animal ciudat de zdravăn. Cînd cu gheruțele-i cenușii înhăța o bucată de lemn, o și zdrobea îndată cu ciocul.

Totdeauna am iubit animalele; dar pe atunci îmi trezeau un mare respect și un fel de teamă religioasă. Simțeam că au o inteligență mai sigură decît a mea și un sentiment mai adînc al naturii. Mi se părea că pudelul Zerbin înțelege multe lucruri, ce-mi scăpau mie, și credeam că frumosul nostru angora, Sultan Mahmud, care cunoștea graiul păsărilor, are o destoinicie tainică și darul de a prevedea viitorul.

Ducîndu-mă odată la muzeul Luvru, mama îmi arătă în sălile egiptene animale domestice înfăşurate în fîşii de pînză şi unse cu aromate.

— Egiptenii — îmi zise ea — le slăveau ca pe nişte zeităţi, şi cînd mureau, le îmbălsămau cu grijă.

Nu ştiu ce gîndeau vechii egipteni despre ibişi sau despre pisici ; nu ştiu dacă, aşa cum se susţine astăzi, animalele au fost cei dintîi zei ai oamenilor, dar eram cît pe ce să cred că Sultan Mahmud şi pudelul Zerbin sînt năzdrăvani. Pentru mine erau miraculoşi mai ales fiindcă mi se arătau în somn şi-mi vorbeau. Într-o noapte l-am visat pe Zerbin că scurmă pămîntul cu labele, dezgroapă o ceapă de zambilă şi-mi zice :

— Aşa sînt copiii cei mici în pămînt înainte de a se naşte, şi răsar ca florile.

După cum vedeţi : iubeam animalele, admiram înţelepciunea lor şi le întrebam cu destulă îngrijorare în timpul zilei, ca să vină noaptea pentru a mă învăţa filozofia naturii. Nu îmlăturam păsările din prietenia şi nici din veneraţia mea : Navarin mi-ar fi fost drag ca un tată, l-aş fi copleşit pe bătrînul şef cu respect şi aş fi fost plin de grijă faţă de el, m-aş fi făcut învăţăcelul său dacă mi-ar fi îngăduit-o. Dar nu mă lăsa nici măcar să-l privesc. Cînd mă apropiam, se legăna cu nerăbdare pe stinghie, îşi zbîrlea penele de la gît, se uita lung la mine cu ochi de foc, căsca un cioc ameninţător şi scotea o limbă neagră de un cot. Aş fi vrut să ştiu pricina acestei duşmănii. Doamna Laroque spunea c-a început pe cînd odinioară, copil fără minte şi neputînd încă umbla, ceream să fiu dus lîngă el, îmi apropian degeţelele de capul lui ca să-i ating ochii, care străluceau ca două rubine, şi scoteam ţipete sfîşietoare de părere de rău că nu puteam să le iau. Îl iubea şi căuta să-l dezvinovăţească. Dar cum puteai crede într-o ură atît de adîncă şi atît de stăruitoare ?

În sfîrşit, oricare ar fi fost pricina, duşmănia lui Navarin mi se părea nedreaptă şi crudă. Dornic să recîştig bunăvoinţa acestei puteri grozave, m-am gîndit că nişte daruri ar putea s-o potolească şi că zahărul ar fi un plocon plăcut. Cu toate că mama nu-mi dădea voie, am deschis bufetul din sufragerie şi am ales cea mai mare şi cea mai frumoasă bucată de zahăr care se găsea în zaharniţă. Căci trebuie să spun că pe vremea aceea nu se spărgea zahărul cu maşina ; gospodinele îl cumpărau în căpăţînă, iar la noi, bătrîna Mélanie, înarmată cu

un ciocan şi cu un cuţit vechi, ştirbit şi fără mîner, sfărîma căpăţîna în bucăţi neegale, făcînd să sară nenumărate ţăndări, după cum geologii desprind din stîncă mostre de minerale. Se cuvine să mai adăugăm că pe atunci zahărul costa foarte scump. Cu inimă curată şi ţinîndu-mi darul ascuns în buzunarul şorţului, m-am dus la doamna Laroque şi l-am găsit pe Navarin la fereastra lui. Curăţa alene cu pliscul coaja seminţelor de cînepă. Socotind împrejurarea prielnică, am înfăţişat zahărul bătrînului şef, dar el nu-mi primi darul. Multă vreme mă privi dintr-o parte, tăcut şi nemişcat, apoi deodată se repezi la degetul meu şi mă muşcă. A curs sînge.

Doamna Laroque mi-a spus de mai multe ori că, văzîndu-mi sîngele, am ţipat îngrozitor, am vărsat multe lacrimi şi am întrebat-o dacă voi muri din asta. N-am vrut niciodată s-o cred; totuşi se prea poate să fie şi ceva adevăr în vorbele ei. M-a liniştit şi mi-a legat degetul.

Am ieşit indignat, fierbînd de mînie şi de ură. Cu începere din ziua aceea, a fost între mine şi Navarin un război fără cruţare. De cîte ori îl întîlneam, îl batjocoream şi-l aţîţam iar el se înfuria: era o mulţumire de care nu mă lipseam niciodată. Ba-i gîdilam gîtul cu un pai, ba-i aruncam cocoloşi de pîine, iar el căsca un plisc mare şi, cu glas răguşit, mă ameninţa de nu se înţelegea nimic. Doamna Laroque, împletind, după obiceiul ei, o foaie dintr-o fustă de lînă, mă pîndea pe deasupra ochelarilor şi-mi spunea, speriindu-mă cu andreaua ei de lemn:

— Pierre, lasă animalul în pace! Ştii ce-ai mai păţit cu el. Crede-mă, ai s-o păţeşti şi mai rău dacă nu te-astîmperi.

Nu ţineam seama de sfaturile-i înţelepte şi am avut prilejul să mă căiesc. Într-o zi cînd îi răvăşeam hrana şi-i împrăştiam cu nemernicie boabele de porumb, bătrînul şef sări la mine, îşi încurcă labele în părul meu şi, cu ghearele-i ascuţite, îmi juli capul. Dacă vulturul răpitor l-a speriat pe copilul Ganimede[1] luîndu-l cu dragoste în ghearele-i de catifea, închipuiţi-vă groaza pe care am simţit-o cînd Navarin m-a strîns cu labele-i de fier. Am ţipat de s-a auzit pînă pe malurile Senei. Doamna Laroque, lăsîndu-şi veşnica împletitură, despărţi americanul de prada lui şi-l readuse pe umărul ei la

[1] Ganimede, principe troian, a fost răpit de Zeus, preschimbat în vultur, şi adus în Olimp, unde a devenit paharnicul zeilor.

stinghie. Acolo, cu gîtul umflat de trufie și cu smocuri din părul meu prinse în gheare, îmi aruncă cu ochii lui strălucitori o privire triumfătoare. Înfrîngerea-mi era deplină, umilirea adîncă.

După scurtă vreme, strecurîndu-mă în bucătăria noastră, unde fără încetare mă atrăgeau mii de farmece, am găsit-o pe bătrîna Mélanie, care, cu un cuțit, toca pătrunjel pe un fund de lemn. I-am pus tot felul de întrebări despre iarba aceasta a cărei mireasmă amăruie îmi gîdila nările. Mélanie îmi răspundea pe larg: mă învăță că pătrunjelul se întrebuințează la mîncărurile cu sos și ca să dea gust fripturilor la grătar, și la urmă îmi mai spuse că pentru papagal e o otravă ucigătoare. Auzind vestea, am înhățat un fir din iarba mirositoare pe care cuțitul îl cruțase și l-am luat în mica încăpere a bobocilor de trandafir, unde m-am tot gîndit singur și în tăcere. Țineam în mîinile mele moartea lui Navarin. După o îndelungă chibzuire cu mine însumi, am ieșit din casă și m-am dus la doamna Laroque. Acolo, arătîndu-i lui Navarin iarba veninoasă, i-am spus:

— Privește! E pătrunjel. De-aș amesteca frunzișoarele astea verzi și creț cu semințele tale de cînepă, ai muri și aș fi răzbunat. Dar vreau să mă răzbun altfel. Mă voi răzbuna lăsîndu-ți viața.

Am zis și am aruncat pe geam iarba aducătoare de moarte.

De atunci nu l-am mai necăjit pe Navarin. Nu voiam să-mi nesocotesc îndurarea. Ne-am împrietenit.

8

CUM SE ARATĂ DE TIMPURIU CĂ-MI LIPSEA SIMȚUL AFACERILOR

Era înainte de revoluția din '48 : n-aveam încă patru ani, asta-i sigur ; dar aveam oare trei sau trei jumătate ? Punctul acesta-i îndoielnic și, de ani îndelungați, n-a mai rămas nimeni pe pămînt care să-l poată lămuri. Trebuie să ne resemnăm cu nesiguranța aceasta și să ne spunem, drept mîngîiere, că se găsesc mai mari și mai neplăcute nedeterminări în datele din calendarele popoarelor. Cronologia și geografia sînt, s-a spus, cei doi ochi ai istoriei. Dacă-i adevărat, totul te face să crezi că, în ciuda Benedictinilor din congregația Saint-Maur, care au inventat arta de-a verifica datele, istoria e cel puțin chioară. Iar eu voi adăuga că-i cel mai neînsemnat cusur al ei. Clio, muza Clio, e o persoană cu purtare gravă, ba uneori chiar cam severă, a cărei vorbă instruiește (după cît se susține), inspiră interes, emoționează și distrează ; ai asculta-o bucuros toată ziua. Dar am băgat de seamă, fiindcă am frecventat-o cu sîrguință, că prea adeseori o prindeai că-i uitucă, înfumurată, părtinitoare, incultă și mincinoasă. Cu toate ciudățeniile ei, am iubit-o mult și-o mai iubesc încă. Sînt singurele legături care mă țin de muza aceasta. Ea n-are nimic de păstrat din copilăria mea și nici din restul vieții mele. Din fericire, nu sînt un personaj istoric, și trufașa Clio nu va cerceta niciodată dacă mă apropiam de începutul, de mijlocul sau de sfîrșitul celor trei ani ai mei cînd mi-am dezvăluit o trăsătură a caracterului care a uimit-o adînc pe mama.

Pe atunci eram un băiețel foarte obișnuit, a cărui singură originalitate, dacă nu mă înșel, era o pornire de a nu crede tot ce i se spune : și felul ăsta de a fi, care prevestea un spirit cercetător, îl făcea să nu fie bine văzut, fiindcă nu simțul critic se prețuiește de obicei la un copil de trei ani sau trei ani și jumătate.

Puteam să mă lipsesc aici de observațiile acestea care n-au nici o legătură cu povestirea pe care-o încep, ca și cronologia, arta de a verifica datele și pe muza Clio. Făcînd atîtea oco-

luri, rătăcindu-mă prin asemenea cotituri întortocheate, nu voi mai ajunge niciodată ; dar, dacă nu mă distrez în cale, dacă-mi văd drept înainte de drum, voi ajunge îndată ; voi isprăvi cît ai bate din palme. Şi va fi păcat, cel puţin pentru mine, fiindcă-mi place să hoinăresc ; nu cunosc nimic mai plăcut şi totodată mai folositor. Din toate şcolile pe care le-am urmat, şcoala hoinărelii mi s-a părut cea mai bună şi mi-a priit cel mai mult. Nimic nu se aseamănă cu vremea pierdută cu fleacuri, o, dragi prieteni ! Te-alegi totdeauna cu ceva. Dacă Scufiţa Roşie ar fi trecut prin pădure fără să culeagă alune, lupul n-ar fi mîncat-o ; şi pentru o Scufiţă Roşie, după o dreaptă morală, soarta cea mai fericită este s-o mănînce lupul.

Din fericire, gîndul ăsta ne readuce la subiectul povestirii de faţă. Căci eram pe cale să vă spun că-n al treilea an al vîrstei mele, al optsprezecelea şi cel din urmă al domniei lui Ludovic-Filip I, regele francezilor, cea mai mare plăcere a mea era plimbarea. Nu mă trimiteau în pădure ca pe mica Scufiţă Roşie. Fram, vai ! mai puţin rustic. Născut şi hrănit în inima Parisului, pe frumosul chei Malaquais, nu cunoşteam bucuriile de la ţară. Oraşul însă are şi el farmecul său ; scumpa mea mamă mă ducea de mînă de-a lungul străzilor cu nenumărate zgomote, pline de culori vii şi înveselite de mersul trecătorilor; iar cînd avea de tîrguit ceva, mă lua cu ea prin magazine. Nu eram bogaţi, nu cheltuia mult ; dar magazinele unde mergea de obicei mi se păreau de-o întindere şi de-o măreţie cu neputinţă de întrecut. Nu existau încă magazinele *Bon Marché, Louvre, Printemps, Galeries*. Cele mai mari întreprinderi de felul ăsta, în ultimii ani ai regalităţii constituţionale, n-aveau decît o clientelă de cartier. Mama, care era din *Saint-Germain* se ducea la *Deux-Magots* şi la *Petit-Saint-Thomas*.

Din cele două magazine, aşezate unul în strada Senei, celălalt în strada Bac, numai cel din urmă mai dăinuieşte încă, dar atît de mărit şi de schimbat, cu capetele de lei pocite care-i slutesc îngrozitor faţada, zveltă cînd era nou, încît nu-l mai recunosc. *Deux-Magots* a dispărut şi poate că sînt singurul pe lume care-mi amintesc de pictura cea mare în ulei care-i slujea drept firmă şi înfăţişa o tînără chinezoaică între doi compatrioţi de-ai ei. Preţuind de pe atunci cu înfocare frumuseţea femeilor, o găseam fermecătoare pe tînăra chinezoaică, cu părul ridicat de un pieptene mare şi cîrlionţii

de pe tîmple. Dar despre cei doi curtezani, despre ținuta, despre privirea, despre gesturile, despre gîndurile lor n-aș putea spune nimic. Nu știam nimic din arta de a seduce.

Magazinul ăsta mi se părea imens și plin de comori. Poate că acolo am prins gust pentru artele somptuoase, care a devenit foarte puternic în mine și nu m-a părăsit niciodată. Văzînd stofe, covoare, broderii, pene, flori, cădeam într-un fel de extaz și admiram din tot sufletul domnii îndatoritori și grațioasele domnișoare care ofereau zîmbind minunile acestea clienților nehotărîți. Cînd un vînzător, ca s-o servească pe mama, măsura o stofă pe un metru fixat orizontal de o vergea de aramă ce cobora din tavan, socoteam că soarta-i este minunată și chemarea lui glorioasă.

Îl admiram și pe domnul Aügris, croitorul din strada Bac, care-mi proba veste și pantaloni scurți. Mi-ar fi plăcut mai mult să-mi facă un pantalon și o redingotă cum purtau domnii; și dorința-mi ajunsese foarte înfocată ceva mai tîrziu, cînd am citit o poveste de Bouilly despre un biet băiețel pe care un savant binefăcător și respectabil îl luase la el, folosindu-l drept secretar și îmbrăcîndu-l cu hainele lui vechi. Povestea bunului Bouilly mă împinse să fac o mare nebunie pe care o voi istorisi altă dată. Stimînd artele și meseriile, îl admiram pe domnul Augris, croitorul din strada Bac, dar el nu era de admirat fiindcă-și croia anapoda stofele. La drept vorbind, în hainele lucrate de el, parcă eram o maimuță.

Scumpa mea mamă, ca bună gospodină, cumpăra ea însăși colonialele la Courcelles în strada Bonaparte, cafeaua la Corcelet, la Palais-Royal, și ciocolata la Debeauve și Gallais pe strada Saints-Pères. Fie că oferea cu dărnicie să-i guști prunele uscate, fie că făcea să strălucească la soare cristalele unei căpățîni de zahăr, fie că ținea răsturnat, cu un gest elegant și îndrăznet, un borcan de peltea de pomușoară pentru a-i încerca tăria, domnul Courcelles mă încînta cu farmecul său convingător și demonstrațiile-i hotărîtoare. Aproape că mi-era necaz pe scumpa mea mamă că primea cu îndoială și neîncredere afirmațiile, totdeauna sprijinite cu exemple, pe care i le dădea elocventul băcan. M-am lămurit mai tîrziu că sceptícismul scumpei mele mame era bine întemeiat.

Parcă văd prăvălia lui Corcelet cu firma „Mîncăciosul", mică și joasă, cu inscripția în litere de aur pe fond roșu. Răspîndea o minunată aromă de cafea și vedeai acolo o pictură

veche chiar pe-atunci, care reprezenta un mîncăcios, îmbrăcat ca pe vremea bunicului. Şedea la o masă plină de sticle, cu un pateu uriaş şi împodobită cu un ananas decorativ. Pot spune, datorită unor deslușiri pe care le-am căpătat mult mai tîrziu, că era un portret al lui Grimod de la Reynière pictat de Boilly. Intram cu respect în casa aceea, care mi se părea de pe alte timpuri şi mă întorcea înapoi pînă la Directorat. Salariatul lui Corcelet cîntărea şi servea în tăcere. Simplicitatea lui, care contrasta cu felul afectat de a fi al domnului Courcelles, mă impresiona, şi se prea poate ca un vechi băiat de băcănie să mă fi învăţat printre cei dintîi gustul şi măsura.

Nu ieşeam niciodată de la Corcelet fără să fi luat un bob de cafea pe care-l mestecam pe drum. Îmi spuneam că-i tare bun şi chiar o credeam pe jumătate. Simţeam să-i foarte rău, dar încă nu eram în stare să lămuresc adevărurile ascunse în mine însumi. Oricît mi-ar fi plăcut băcănia lui Corcelet, cu firma „Mîncăciosul", magazinul Debeauve şi Gallais, furnizori ai regilor Franţei, mă atrăgea şi mai tare şi mă încînta mai mult ca oricare altul. Mi se părea atît de frumos, încît nu mă socoteam demn să intru acolo decît cu hainele mele de duminică şi cercetam în prag rochia scumpei mele mame, ca să mă încredinţez că-i destul de elegantă. Nu zău ! n-aveam gust prea prost ! Bomboneria Debeauve şi Gallais, furnizorii regilor Franţei, mai există încă şi interiorul nu s-a schimbat mult. Pot, dar, să vorbesc despre ea în deplină cunoaştere şi nu din amintiri şterse. Arată foarte bine ; decorarea ei a fost făcută în primii ani ai Restauraţiei, pe cînd stilul încă nu se îngreuiase prea mult ; e în genul lui Percier [1] şi Fontaine [2]. Privind subiectele acestea de compoziţie, cam seci, dar fine, dar pure şi bine orînduite, mă gîndesc cu tristeţe cît a scăzut, de un secol, gustul în Franţa. Ce departe sîntem astăzi de arta decorativă a Imperiului, totuşi mult inferioară stilului Ludovic al XVI-lea şi al Directoratului. În vechiul magazin trebuie să lăudăm firma cu litere bine proporţionate, exact pătrate, ferestrele boltite şi grinzile lor în formă de evantai, fundul

[1] Charles Percier (1764—1838), arhitect francez, autor al Arcului de triumf al Carusclului (L'arc de triomphe du Carrousel), foarte bogat decorat, amintind Arcul lui Constantin de la Roma.

[2] Pierre François Léonard (1762—1853), arhitect francez ; a colaborat cu Percier.

magazinului rotunjit ca un mic templu și casa în semicerc, după forma sălii. Nu știu dacă visez, dar cred c-am văzut acolo panouri între ferestre pictate cu Victorii care puteau tot atît de bine să slăvească Arcole și Lodi [1] cît și crema de cacao și bomboanele de ciocolată pralinate. În sfîrșit, toate acestea purced dintr-un stil, au un caracter, prezintă o semnificație. Ce se face în clipa de față? Mai sînt încă artiști de geniu, dar artele decorative au decăzut rușinos. Stilul Republicii a treia te face să-ți pară rău după stilul Napoleon al III-lea, cînd îți părea rău după stilul Ludovic-Filip, cînd îți părea rău după stilul Carol al X-lea, cînd îți părea rău după stilul Imperiului, cînd îți părea rău după al Directoratului, cînd îți părea rău după stilul Ludovic al XVI-lea. Simțul liniilor și al proporțiilor s-a pierdut cu totul. Așa că aștept cu bucurie arta nouă, desigur mai puțin pentru ceea ce crecază, cît pentru ceea ce distruge.

Mai e nevoie să spun că, la trei-patru ani, nu discutam despre arta decorativă? Dar, pătrunzînd în casa Debeauve și Gallais, credeam că intru în palatul unor zîne. Iluzia-mi sporea văzînd frumoasele domnișoare în rochii negre și cu părul lucios, stînd cu o grațioasă solemnitate după tejgheaua în formă de semicerc. În mijlocul lor ședea o doamnă în vîrstă, blîndă și gravă, care scria în registre pe un pupitru mare și mînuia monede și bilete de bancă. Curînd va ieși la iveală că n-am înțeles destul operațiile pe care le îndeplinea venerabila doamnă. Lîngă ea, fetele brunete sau blonde, se îndeletniceau unele să învelească tabletele de ciocolată cu o foiță subțire de metal, luminos ca argintul, altele să împacheteze două cîte două aceleași tablete în hîrtie albă împodobită cu mici desene și să pecetluiască plicurile acestea cu ceară, pe care o încălzeau la flacăra unei lămpi micuțe de tinichea. Își îndeplineau datoria cu multă dibăcie și cu o repeziciune care semăna a veselie. Astăzi mă gîndesc că nu lucrau astfel pentru plăcerea lor. Pe atunci puteam să mă înșel, pornit cum eram să iau toate muncile drept petreceri. Cel puțin e sigur că era o bucurie pentru ochi să vadă alergînd degetele subțiri ale fetelor.

[1] Localități în Italia unde Napoleon Bonaparte a repurtat strălucite victorii asupra austriecilor.

Cînd mama își isprăvea cumpărătura, doamna în vîrstă care conducea adunarea de fecioare cuminți lua dintr-o cupă de cristal așezată lîngă ea o pastilă de ciocolată, pe care mi-o oferea cu un zîmbet șters. Și darul acesta solemn mă făcea să-mi placă și să admir mai mult decît tot restul casa domnilor Debeauve și Gallais, furnizorii regilor Franței.

Plăcîndu-mi magazinele, era foarte firesc ca, întors acasă, să încerc a imita în joaca mea scenele pe care le observasem în timp ce mama-și făcea tîrguielile. Așa că la noi eram, pentru mine singur și fără știrea nimănui, rînd pe rînd croitor, băcan, vînzător de articole de damă și chiar, fără nici o greutate, modistă sau vînzătoare de ciocolată. Așadar, într-o seară, în mica încăpere tapetată cu boboci de trandafir unde sta mama, cu broderia în mînă, mă sileam cu mai multă grijă ca de obicei să imit pe frumoasele domnișoare de la casa Debeauve și Gallais. După ce mi-am făcut rost de cît mai multe bucăți de ciocolată cu putință, de capete de hîrtie și chiar de zdrențe din foile de staniol pe care le numeam cu îngîmfare hîrtie de argint, la drept vorbind totul foarte învechit, m-am așezat în micul meu scaun, darul mătușii Chausson, în fața unui taburet îmbrăcat cu pînză lustruită, și asta reprezenta în ochii mei elegantul semicerc al magazinului din strada Saints-Pères. Fiind unul la părinți, deprins să mă joc singur și totdeauna cufundat în vreo visare, în sfîrșit trăind mult în lumea visurilor, nu mi-a fost greu să-mi închipui magazinul lipsă, pereții lui căptușiți cu lambriuri, vitrinele, panourile dintre ferestre împodobite cu Victorii și chiar cumpărătorii care se îmbulzeau, femei, copii, bătrîni, pînă într-atîta aveam darul de a reînvia în minte după plac scenele și persoanele. Nu mi-a fost greu să fiu eu singur domnișoarele, toate domnișoarele vînzătoare de ciocolată, și doamna respectabilă care ținea registrele și mînuia banii. Puterea mea magică n-avea margini și întrecea tot ce am citit de atunci în *l'Âne d-Or* [1] despre vrăjitoarele din Tesalia. Îmi schimbam firea cum voiam : eram în stare să iau chipurile omenești cele mai ciudate și cele mai neobișnuite, s-ajung, prin vrajă, rege, dragon, diavol, zînă... ce mai ! să mă prefac

[1] Măgarul de Aur sau Metamorfoza, roman fantastic al scriitorului latin Apuleius (secolul al II-lea e.n.).

într-o armată, într-un fluviu, într-o pădure, într-un munte. Așa că ceea ce încercam în seara aceea era doar o glumă și nu-mi dădea nici cea mai mică bătaie de cap. Va să zică înveleam, ștampilam, serveam nenumărata clientelă, femei, copii, bătrîni. Pătruns de însemnătatea mea (trebuie s-o mărturisesc ?) vorbeam foarte rece tovarășelor mele închipuite, zorindu-le încetineala și mustrîndu-le fără bunăvoință pentru greșelile lor. Dar, cînd a fost vorba s-o fac pe doamna în vîrstă și respectabilă de la casă, m-am găsit deodată tare descumpănit. Cu prilejul ăsta, am ieșit din magazin și m-am dus să-i cer scumpei mele mame o deslușire asupra punctului care-mi rămînea nelămurit. Văzusem, într-adevăr, că doamna în vîrstă și respectabilă își deschidea sertarul și scotacea printre monedele de aur și de argint, dar nu-mi dădeam seama destul de bine despre operațiile pe care le îndeplinea. Îngenuncheat la picioarele scumpei mele mame, care, în jilțul ei, broda o batistă, am întrebat-o :

— Mamă, în magazine, cine dă banii : cel care vinde sau cel care cumpără ?

Mama mă privi cu o uimire care-i rotunji ochii și o făcu să-și ridice sprîncenele, și zîmbi fără a-mi răspunde. Apoi rămase pe gînduri. În clipa aceea, tata intră în odaie :

— Dragul meu — îi zise ea — nu știi ce m-a întrebat chiar acum Pierrot ?... N-o să ghicești niciodată... M-a întrebat dacă cel care vinde sau cel care cumpără dă banii.

— O ! Ce prostuț ! făcu tata.

Mama reluă cu glas grav, cu un fel de neliniște pe față :

— Dragul meu, nu-i numai o prostie de copil ; e o trăsătură de caracter. Pierre n-o să cunoască niciodată prețul banilor.

Buna mea mamă îmi recunoscuse firea și-mi ghicise soarta : prevestea. N-aveam să cunosc niciodată prețul banilor. Așa eram la trei ani sau trei ani și jumătate, în odăița tapetată cu boboci de trandafir, așa am rămas pînă la bătrînețe, ce mi-e ușoară, după cum le este tuturor sufletelor care nu-s zgîrcite, nici trufașe. Nu, mamă, n-am cunoscut niciodată prețul banilor. Nu-l cunosc încă sau, mai degrabă, îl cunosc prea bine. Știu că banii sînt pricina tuturor relelor ce ne prăpădesc societățile atît de neînduplecate și cu care ne mîndrim atîta.

Băieţelul ce eram, care, în joaca lui, nu ştia cine trebuie să plătească, vînzătorul sau cumpărătorul, îmi aminteşte deodată de fabricantul de lulele înfăţişat de William Morris[1] în frumosul său basm profetic, sculptorul acela naiv care, în cetatea viitoare, face lulele de o frumuseţe fără seamăn fiindcă le face cu dragoste şi le dă, nu le vinde.

[1] William Morris (1838—1896), poet, pictor şi scriitor englez; are un mare merit în renaşterea artei decorative.

9

TOBA

A trăi e a dori. Şi, după cum vei crede că dorinţa-i dulce sau că-i amară, vei socoti viaţa bună sau rea. Fiecare dintre noi trebuie să hotărască după propria-i simţire. În cazul ăsta, zadarnic judeci ; e treaba metafizicienilor. La cinci ani doream o tobă. Dorinţa aceasta era ea dulce, era ea amară? Habar n-am. Să spunem că era amară, întrucît rezulta dintr-o lipsă, şi era dulce fiindcă înfăţişa închipuirii mele obiectul dorit.

Ca să nu vă înşelaţi, voiam să am o tobă, fără să simt nici un chef de a fi toboşar. Nu ţineam seama nici de gloria, nici de primejdiile meseriei. Cu toate că, pentru vîrsta mea, cunoşteam destul de bine fastul militar al Franţei, nu auzisem încă vorbindu-se de tînărul Bara [1], mort strîngîndu-şi la piept baghetele, nici de toboşarul de cincisprezece ani, care, în bătălia de la Zürich, cu braţul străpuns de un glonţ, bătu mai departe toba pentru atac, primi de la primul consul, la una din trecerile în revistă din ultima zi a decadei, o baghetă de onoare şi, pentru a fi vrednic de ea, se lăsă ucis cu cel dintîi prilej. Crescut într-o epocă de pace, nu cunoşteam alţi toboşari decît pe cei doi toboşari din garda naţională care, de Anul nou, prezentau tatălui meu, medic militar la batalionul 2, şi soţiei lui o scrisoare de felicitări împodobită cu o vinietă colorată. Vinieta îi înfăţişa pe cei doi toboşari, foarte înfrumuseţaţi, salutînd, într-un salon poleit tot cu aur, un domn cu redingotă verde şi o doamnă cu crinolină şi volane de dantelă. De fapt, aveau ochi vioi, mustăţi mari şi nasul roşu. Tata le dădea o monedă de cinci franci şi-i trimitea să bea un pahar de vin pe care bătrîna Méla-

[1] Joseph Bara, un copilandru de 14 ani, a devenit celebru datorită eroismului său, manifestat în următoarele împrejurări : luptînd în rîndul trupelor republicane în timpul Revoluţiei franceze, a căzut într-o ambuscadă, aproape de localitatea Cholet, şi, silit să strige „Trăiască regele!", Bara a strigat „Trăiască Republica!", ceea ce i-a adus moartea, fiind străpuns de baionete (1793).

nie li-l servea la bucătărie. Amîndoi beau pe nerăsuflate, plescăiau din limbă şi se ştergeau la gură cu mîneca. Deşi-mi plăceau destul de mult pentru chipul lor oarecum voios, nu-mi insuflau cîtuşi de puţin dorinţa de a ajunge la fel ca ei.

Nu, nu voiam să fiu toboşar ; mai degrabă voiam să fiu general, şi doream cu înfocare o tobă şi beţişoare negre, numai fiindcă de obiectele acestea asociam mii de imagini războinice.

Pe atunci nu mă putea certa nimeni că-mi place mai mult patul Casandrei decît lancea lui Achile. Nu visam decît arme şi lupte ; mă bucuram de măcel ; aş fi devenit un erou, dacă soarta, „care ne stinghereşte gîndurile", ar fi îngăduit-o. N-a îngăduit-o. Chiar din anul următor mă abătu din drumul atît de frumos şi mă îndemnă să iubesc păpuşile. Cu toate că ceilalţi au găsit că-i ruşinos, am cumpărat mai multe păpuşi din economiile mele. Le iubeam pe toate, dar mai tare pe una, şi buna mea mamă mi-a spus că nu era cea mai frumoasă. Dar de ce să mă grăbesc a întuneca astfel gloria atît de curată a celor patru ani ai mei, cînd o tobă era tot ce doream ?

Cum nu eram stoic, mi-am încredinţat adesea dorinţa persoanelor în stare s-o împlinească. Se făceau că nu pricep sau îmi răspundeau într-un chip cu adevărat descurajator.

— Ştii doar — îmi zicea scumpa mea mamă — că tatii nu-i plac jucăriile care fac zgomot.

Şi ceea ce ea nu-mi dădea din iubire conjugală, am cerut mătuşii mele Chausson, care nu se temea nicidecum să-l supere pe tata. Băgasem eu bine de seamă, şi tocmai pe asta mă bizuiam ca să capăt ce rîvneam cu atîta înfocare. Din păcate, mătuşă-mea Chausson, foarte zgîrcită, dădea rar şi puţin.

— Ce-ai face tu cu o tobă ? îmi zise ea. N-ai destule jucării ? Ba ai dulapuri pline. Pe vremea mea nu se răsfăţau astfel copiii, micile mele tovarăşe şi cu mine ne făceam păpuşi din frunze... N-ai o frumoasă arcă a lui Noe ?

Vorbea de arca lui Noe pe care mi-o dăruise anul trecut la 1 ianuarie şi care la început mi se păruse, trebuie s-o spun, ceva de necrezut. Se aflau în ea patriarhul cu familia lui şi cîte o pereche din toate animalele creaţiunii. Dar acolo fluturii erau mai mari decît elefanţii, ceea ce, cu timpul, îmi jignea simţul proporţiilor ; şi acum, cînd din vina mea patrupedele nu se mai ţineau decît pe trei labe, iar Noe îşi pierduse toiagul, arca nu mă mai încînta.

Într-o zi cînd aveam guturai şi stam în casă, cu scufia de noapte legată sub bărbie, mi-am făcut o tobă şi beţişoare dintr-un borcan de gresie şi dintr-o lingură de lemn. O fi fost de un stil destul de olandez şi în genul lui Brouwer [1] şi al lui Jean Steen [2]. Aveam gusturi mai alese şi, cînd bătrîna mea Mélanie, indignată, îmi luă înapoi borcanul de unt cu lingură cu tot, mă şi plictisisem de el.

Tot pe atunci, tata îmi aduse într-o seară un biscoţel pictat ce reprezenta un *Pierrot* bătînd toba cea mare. Nu ştiu dacă s-a gîndit că imaginea ţinea locul realităţii sau dacă a vrut să rîdă de mine. Zîmbea cam trist, după obiceiul său. Oricum, n-am primit bucuros darul, iar biscoţelul, îngrozitor la pipăit, îmi insuflă o scîrbă năprasnică.

Nu mai nădăjduiam să am obiectul pe care-l doream atîta, cînd, într-o luminoasă zi de vară, după dejun, mama mă sărută cu dragoste, mă sfătui să fiu cuminte şi mă trimise să mă plimb cu bătrîna Mélanie, după ce-mi întinse un obiect în formă de cilindru, învelit cu o hîrtie cenuşie.

Am deschis pachetul. Era o tobă. Mama nu se mai afla în odaie. Mi-am atîrnat de umăr scumpul instrument cu sfoara care-i slujea drept bandulieră şi nu m-am întrebat ce-mi va cere în schimb ursita ; pe vremea aceea credeam că darurile soartei nu se plătesc. Nu învăţasem a cunoaşte din Herodot cereasca Nemesis [3],şi habar n-aveam de această maximă a poetului asupra căreia am cugetat îndelung mai tîrziu :

> Au zeii o rînduială ce nu s-a frînt nicicînd :
> Cum vrem un bun de preţ, la mare preţ ni-l vînd.

Fericit şi mîndru, cu toba la şold, cu beţişoarele în mînă, m-am repezit afară şi am început să mă plimb prin faţa Mélaniei, bătînd darabana. Mergeam în pas de atac, sigur de a duce cu mine armate întregi la victorie. Totuşi mi se părea, fără să mi-o mărturisesc nici mie, că toba mea nu-i prea sonoră şi nu se aude la o leghe în jur. Şi, de fapt, pielea de măgar (dacă era o piele, lucru de care mă îndoiesc foarte mult as-

[1] Adriaen Brouwer (1605—1638), pictor olandez, prieten cu Rubens. Tablourile lui se remarcă printr-un admirabil realism

[2] Jean Steen, pictor olandez (1626—1679) ; a excelat în pictura de gen.

[3] Nemesis — în mitologia greacă, zeiţa răzbunării şi a justiţiei.

tăzi), prost întinsă, nu răsuna sub loviturile beţişoarelor atît de mici şi de uşoare, că nici nu le simţeam între degete. Recunoşteam aici firea paşnică şi grijulie a mamei şi rîvna ei de-a alunga din casă jucăriile zgomotoase. Pînă atunci îndepărtase puştile, pistoalele şi carabinele spre marea mea părere de rău, fiindcă mă desfătam cu zgomotul şi sufletul mi se aprindea la detunături. Fără îndoială, n-ar vrea nimeni ca o tobă să fie mută, dar entuziasmul înlocuieşte orice. Frămîntarea inimii îmi umplea urechile de o larmă de glorie. Îmi închipuiam o cadenţă, datorită căreia mii de oameni mergeau în acelaşi pas, îmi închipuiam bătăi de tobă care pătrundeau sufletele de eroism şi de groază. În Grădina Luxemburg, înfloriţă, îmi închipuiam coloane înaintînd cît vedeai cu ochii pe cîmpia nesfîrşită ; îmi închipuiam cai, tunuri, chesoane surpînd drumurile, coifuri scînteietoare cu coame negre, căciuli, penaje, egrete, lănci şi baionete.

Vedeam, simţeam, cream toate acestea. Şi, prezent în opera mea, eram eu însumi toate acestea, oamenii, caii, tunurile, lăditele cu praf de puşcă, şi cerul învăpăiat, şi pămîntul scăldat în sînge. Iată ce scoteam din toba mea ! Şi mătuşămea Chausson mă întreba ce-aş face eu cu o tobă !

Cînd m-am întors de la plimbare, casa noastră era tăcută. Am chemat-o pe mama, dar nu-mi răspunse. Am alergat în odaia ei şi-n cea cu boboci de trandafir şi n-am văzut pe nimeni. Am intrat în cabinetul tatii, era gol. În picioare, deasupra pendulei din salon, doar un *Spartacus* de Foyatier răspunse singur privirii mele îngrijorate prin gestul veşnicei lui indignări.

Am strigat :

— Mamă ! Unde eşti, mamă ?

Şi m-am pornit pe plîns.

Bătrîna Mélanie îmi spuse atunci că tata şi mama au plecat la Hâvre cu diligenţa din strada Bouloi, împreună cu domnul şi doamna Danquin, şi că vor sta acolo o săptămînă.

Vestea m-a deznădăjduit şi am aflat cu ce preţ soarta-mi împlinise dorinţa de-a avea o tobă ; am înţeles că mama îmi dăduse o jucărie pentru a-mi ascunde plecarea şi a-mi abate gîndul de la lipsa ei. Şi, amintindu-mi glasul grav şi cam trist cu care-mi spusese sărutîndu-mă : „Să fii cuminte !", m-am întrebat cum de nu bănuisem nimic. Şi mă gîndeam : „Dac-aş fi ştiut, aş fi împiedicat-o să plece".

Eram amărît, dar şi ruşinat de a mă fi lăsat amăgit. Totuşi, cîte semne ar fi trebuit să-mi dea de veste ! De mai multe zile, auzeam că părinţii mei şuşotesc, auzeam că scîrţîie uşile dulapurilor, vedeam teancuri de albituri de paturi, cufere şi geamantane prin odăi. Capacul bombat al unui cufăr era acoperit cu o piele de vită rîioasă şi năpîrlită peste care treceau stinghii de lemn negru tare murdar, şi era groaznic. Zadarnic mi se arătaseră atîtea semne, de care un biet cîine s-ar fi îngrijorat. Îl auzisem pe tata spunînd că Finette presimţea plecările.

Apartamentul era mare şi rece. Mi se strîngea inima de înfiorătoarea tăcere care domnea în el. Şi, ca să-l umple, Mélanie era într-adevăr prea mică : boneta ei cu cute scrobite abia trecea de capul meu. O iubeam pe Mélanie, o iubeam din răsputeri, cu tot egoismul meu de copil, dar nu-mi stăpînea destul mintea. Vorbele ei mi se păreau anoste. Cu părul-i cărunt şi spatele care începea să i se rotunjească, mi se părea mai copilăroasă decît mine. Gîndul că voi trăi o săptămînă întreagă singur cu ea mă deznădăjduia.

Încercă să mă mîngîie : îmi spuse că o săptămînă trece repede ; că mama o să-mi aducă un vaporaş frumos pe care-l voi pune să plutească în bazinul din Grădina Luxemburg ; iar tata şi mama îmi vor povesti peripeţiile din călătoria lor şi-mi vor descrie atît de bine marele port Hâvre, încît voi crede că sînt chiar eu acolo.

Trebuie să recunoaştem că ultima încurajare nu era rea, de vreme ce porumbelul fabulistului o întrebuinţă pentru a mîngîia de lipsa lui pe duioasa-i tovarăşă. Dar nu voiam să fiu mîngîiat. Nu credeam c-ar fi fost cu putinţă şi socoteam c-ar fi fost şi mai puţin frumos.

Mătuşă-mea Chausson veni să cineze cu mine. Nu mi-a făcut nici o plăcere să-i văd faţa de cucuvea. Căută să-mi aline şi ea durerea, dar alinările ei parcă erau firimituri vechi, ca tot ce dădea ea. Era o fire prea zgîrcită ca s-aducă mîngîieri din plin, proaspete şi neprihănite. La masă, luă locul mamei, împiedicînd astfel ca pe scaunul scumpei mele mame să se ridice o licărire abia zărită din ea, o umbră ce nu se poate pipăi, o imagine nevăzută, în sfîrşit tot ceea ce rămîne din iubiţii noştri absenţi în locurile care le erau familiare.

Necuviinţa aceasta mă întărîtă la culme. În deznădejdea mea, n-am vrut să mănînc supa şi m-am mîndrit cu refuzul

meu. Nu mai știu dacă mi-am zis atunci că în aceeași împrejurare Finette ar fi făcut la fel ; dar asta nu mă putea umili, fiindcă recunoșteam că, în privința instinctului și a simțirii, animalele mă depășeau cu mult. Mama comandase un *vol-au-vent* și cremă, socotind că acestea ar putea să-mi întoarne gîndul de la supărarea mea. Refuzasem supa ; am mîncat *vol-au-vent* și cremă și am găsit oarecare ușurare a necazurilor mele.

După-masă, mătușă-mea Chausson mă sfătui să mă joc cu arca lui Noe ; sfatul ăsta mă înfurie grozav. I-am răspuns cum nu se poate mai obraznic, ba, pe deasupra, i-am mai trîntit fără nici un rost și cîteva ocări Mélaniei, care, în toată viața ei de sfîntă, n-a fost vrednică decît de laude.

Biata făptură mă culcă cu o grijă gingașă, îmi șterse lacrimile și-și aduse un pat de companie în odaia mea. Totuși n-am întîrziat să-mi dau seama de cumplitele urmări ale părăsirii în care mă lăsase mama. Dar, pentru a pricepe ce s-a întîmplat, trebuie să vă reamintiți că-n fiecare noapte, în aceeași odaie, înainte de-a adormi, vedeam, din patul meu, o ceată de omuleți cu cap mare, cocoșați, cu picioare strîmbe, ciudat de pociți, cu pălării de pîslă cu pene, pe nas cu ochelari uriași, rotunzi, și care țineau în mînă tot felul de lucruri ca frigări, mandoline, tigăi, tamburine, ferăstraie, trompete, cîrje, din care scoteau sunete ciudate, jucînd jocuri caraghioase. Ivirea lor în odaie, la ora aceasta, nu mă mai mira : nu cunoșteam îndeajuns legile naturii pentru a ști că le era potrivnică. Și fiindcă omuleții veneau regulat în toate nopțile, nu mai găseam neobișnuită sosirea lor, dar mă speria, fără ca totuși frica să-mi fie destul de puternică pentru a mă face să țip. Ceea ce-mi potolea mult spaima, este că băgam de seamă cum micii muzicanți se furișau de-a lungul peretelui și nu se apropiau de patul meu. Așa le era obiceiul. Nu păreau să mă vadă și-mi țineam răsuflarea ca să nu le atrag atenția. Desigur, buna înrîurire a mamei îi îndepărta de mine și, fără îndoială, bătrîna Mélanie nu mai avea aceeași putere asupra duhurilor mele, fiindcă, în noaptea îngrozitoare cînd diligența din strada Bouloi îmi ducea scumpii părinți departe, spre alte locuri, micii muzicanți își dădură seama pentru întîia oară de prezența mea. Unul dintre ei, care avea un picior de lemn și un plasture pe ochi, mă arătă vecinului său cu degetul și toți, unul după altul, întorcîndu-se spre mine, își puseră niște ochelari uriași, rotunzi, și mă cercetară cu multă curiozitate,

fără nici o bunăvoinţă. Am început să tremur ca varga. Dar, cînd se apropiară de patul meu jucînd şi învîrtind în mîini frigări, ferăstraie şi tigăi, iar cînd unul dintre ei, care avea un nas ca un clarinet, îndreptă asupra mea o tulumbă mare cît luneta Observatorului, am îngheţat de frică şi am strigat :

— Mamă !

Bătrîna Mélanie veni în grabă la chemarea mea. Văzînd-o, am izbucnit în lacrimi. Apoi am adormit din nou.

Cînd m-am trezit în piuitul vrăbiilor, uitasem tot, trista absenţă şi singurătatea mea. Vai, chipul luminos al scumpei mele mame nu se aplecă peste patul meu, buclele ei negre nu-mi dezmierdară obrajii, n-am respirat irisul care-i parfuma capotul. Dar obrajii ca două mere de iarnă ai bătrînei mele Mélanie mi se arătară într-o bonetă enormă cu panglici, şi am văzut pe capoţelul bunei fiinţe temple şi amoraşi. Erau imprimaţi cu trandafiriu pe fond bej, şi-i purta cu nevinovăţie. Văzînd aceasta, mi s-a reînnoit durerea. Toată dimineaţa am rătăcit cu melancolie prin locuinţa mută. Găsindu-mi toba pe un scaun din sufragerie, am aruncat-o furios pe podea şi, cu o lovitură de călcîi, am spart-o.

Mai tîrziu, ajuns bărbat, mi s-a întîmplat poate să mai doresc ceva asemănător cu instrumentul sonor şi găunos pe care-l rîvnisem atîta în frageda-mi copilărie, ca trîmbiţele gloriei, chimvalele preţuirii publice. Dar, de cum simţeam că dorinţa aceasta prinde viaţă şi se înfiripă în mintea mea, îmi aminteam de toba celor patru ani ai mei şi de preţul cu care o plătisem, şi îndată nu mai rîvneam bunuri, pe care soarta nu ni le dă fără plată.

Jean Racine, citindu-şi Biblia latină, a subliniat locul aceasta : *Et tribuit eis petitionem eorum* [1]. Şi l-a reamintit cînd a pus în gura Ariciei cuvintele acestea care-l fac să pălească pe nesocotitul Tezeu :

> Gîndiţi-vă că cerul cel drept nu va uita :
> Vă-ndeplineşte ruga, dar nu vă va ierta.
> În apriga-i mînie, el jertfa ne-o primeşte,
> Dar cu-ale sale daruri adeş ne pedepseşte [2].

---

[1] Şi le-a fost dat lor ceea ce-au cerut (în limba latină în text).

[2] *Fedra*, tragedie în cinci acte de Jean Racine, (actul V, scena 3), în româneşte de Tudor Măinescu, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1959.

10

O TRUPĂ DE COMEDIE STRÎNS UNITĂ

Pe atunci, cînd şedeam în pat fără să dorm din pricina vreunei răceli sau numai fiindcă mă trezisem mai devreme decît de obicei, mă privea un chip cenuşiu şi posomorît, o faţă foarte mare şi fără formă, o nălucă, în sfîrşit, mai de temut decît durerea şi frica : Plictiseala. Şi nu o plictiseală ca plictiselile cîntate de poeţi, plictiselile colorate de ură şi de iubire, şi frumoase, şi mîndre ; nu, ci neclintita plictiseală, adînca plictiseală, ceaţa lăuntrică, neantul ajuns să fie simţit. Pentru a scăpa de vizita vedeniei, o chemam pe mama şi pe Mélanie. Vai ! Nu veneau sau nu şedeau decît o clipă lîngă mine şi-mi spuneau, ca şi albina băieţelului doamnei Desbordes-Valmore [1]:

... Nespus sînt de grăbită...
... Nu rîde orişicînd...

Şi mama adăuga :

— Copilul meu, ca să nu-ţi fie urît, repetă-şi tabla înmulţirii.

Era o hotărîre deznădăjduită la care nu mă puteam resemna. Îmi plăcea mai mult să-mi închipui o călătorie în jurul lumii şi aventuri neobişnuite. Vaporul meu se scufunda şi mă apropiam înot de un ţărm populat cu tigri şi lei. Cu ajutorul unei imaginaţii bogate, ar fi fost de ajuns ca să mă apăr de plictiseală. Din nenorocire, imaginile pe care mi le aminteam erau atît de şterse, atît de firave, încît nu-mi ascundeau nici tapetul odăii mele, nici chipul de ceaţă de care mă temeam. Cu timpul, am găsit ceva mai bun şi am izbutit să-mi înjghebez în pătucul meu o recreare plăcută, plină de duh şi foarte gustată de toate popoarele civilizate : jucam comedie pentru mine însumi. Teatrul meu, oare trebuie s-o mai spun, n-a fost dintr-o dată desăvîrşit. Tragedia greacă a ieşit din carul lui Tespis [2]. Înginam un cîntec bătînd măsura cu mîna : iată

[1] Marceline Desbordes-Valmore (1785—1859), scriitoare franceză.
[2] Poet grec (sec. VI î.e.n.), considerat drept creatorul tragediei greceşti.

obîrşia odeonului[1] meu. Se năştea smerit. Un pojar uşor mă ţinu tocmai la timp în pat pentru a-l îmbunătăţi. Conduceam cinci actori sau mai degrabă cinci caractere ca cele din comedia italiană. Erau cele cinci degete de la mîna mea dreaptă. Fiecare îşi avea numele cît şi fizionomia lui. Şi, întocmai ca măştile din teatrul italian, cu care n-aş putea îndeajuns să le compar, personajele mele îşi păstrau numele în rolurile pe care le jucau, afară numai dacă totuşi piesa îi silea să şi le schimbe, ceea ce se întîmpla, de pildă, în dramele istorice. Dar îşi păstrau neclintit firea proprie. În privinţa aceasta, fără să le măgulesc, nu s-au dezminţit niciodată.

Degetul cel gros se chema Rappart. De ce ? Habar n-am. Să nu sperăm că vom lămuri totul. Nu poţi da argumente pentru orice. Rappart, bondoc, de o putere uimitoare, era un individ fără educaţie, iute, certăreţ, beţiv, un adevărat Caliban[2] fierar, comisionar, cărăuş la mutat, tîlhar, soldat, după rolul pe care-l deţinea ; săvîrşea numai silnicii şi cruzimi. La nevoie, juca rolul animalelor sălbatice, al lupului din *Scufiţa Roşie*, şi al ursului într-o comedie destul de frumoasă, unde o tînără păstoriţă dădea peste un urs alb adormit, îi punea un belciug de mas şi-l ducea prins şi dănţuind la palatul regelui, care o lua îndată de nevastă.

Degetul arătător, care se numea Mitoufle, se deosebea izbitor de Rappart, la moral cît şi la fizic. Mitoufle nu era nici cel mai mare, nici cel mai frumos din trupă ; mi se părea chiar cam pocit şi schimonosit de vreo meserie, cu care se îndeletnicise prea de tînăr. Cît despre sprinteneala mişcărilor şi uşurinţa de a răspunde repede, era cel mai bun actor al meu. Fire mărinimoasă, cea dintîi pornire a lui îl îndemna să-i apere pe cei asupriţi. Vitejia lui mergea pînă la îndrăzneală şi dramaturgul îi dădea adeseori prilejul să şi-o dovedească. Nu-şi avea pereche într-un incendiu, ca să smulgă un copil din flăcări şi să-l aducă înapoi mamei lui. Singurul său cusur era o vioiciune peste măsură de mare ; dar i-o iertai sau, mai degrabă, aşa ţi-era mai drag.

---

[1] Locul unde se produceau în antichitate, la Atena, poeţii şi muzicienii. Cel de al doilea teatru francez din Paris, fondat în 1797, a primit numele de Odéon.

[2] Unul din personajele fantastice ale piesei „Furtuna" de Shakespeare. Caliban este un pitic monstruos, personificarea brutei, silit să se supună unei forţe superioare, împotriva căreia se răzvrăteşte veşnic.

Ahile n-ar plăcea, mai puțin înflăcărat și mai puțin iute. Degetul mijlociu, elegant, drept, de statură înaltă și impunătoare, ascundea sub frumoasa-i înfățișare un suflet cavaleresc. Născut din cei mai iluștri strămoși, îl chema Dunois. Și, de astă dată, tare mă tem că știu de ce și nu mă pot îndoi că scumpa mea mamă a fost pricina. Ea nu cînta tocmai bine și numai cînd eram singurul care o auzeam. Cînta:

Cînd să plece-n Siria
Frumosul tînăr Dunois
Se duse la Maria
Spre a-l binecuvînta

Și mai cînta: *Odihniți-vă, buni cavaleri!* Și cînta încă: *Suspinînd, am văzut ivindu-se zorile.* Scumpa mea mamă se înnebunea după cîntecele reginei Hortense, care erau încîntătoare pe vremea aceea.

Iertați-mi tărăgănelile: doar vă expun o întreagă artă. Cu degetul inelar, care n-avea inel, se identifica o doamnă de o rară frumusețe, numită Blanche de Castille. Era poate un pseudonim. Fiind singura femeie a trupei, juca rolurile de mame, de neveste și de iubite. Virtuoasă și prigonită, tînărul și frumosul Dunois o scăpa adeseori din cele mai mari primejdii, cu ajutorul grabnic și dezinteresat al lui Mitoufle. Se căsătorea adesea cu Dunois și mai rar cu Mitoufle. Încă un caracter și am isprăvit cu trupa mea. Jeannot, degetul cel mic, era un băiat plin de nevinovăție, din care, cînd se ivea prilejul, făceai o fetiță, ca, de pildă, dacă se juca *Scufița Roșie*. Și cred că, ajungînd fată, căpăta și minte.

Piesele făcute pentru interpreții pe care vi i-am înșirat se apropiau de *commedia dell'arte*, fiindcă eu compuneam canavaua, iar actorii mei improvizau dialogul, conformîndu-se caracterului și situației lor. Totuși erau departe de a semăna cu farsele italiene și cu piesele teatrului de bîlci, care pun să se încaiere Arlechin cu Colombina și cu doctorul pentru interese mîrșave și patimi josnice. Operele mele, mai nobile, făceau parte din genul eroic, și, într-adevăr, e cel care se potrivește cel mai bine cu făpturile nevinovate și simple. Eram liric și patetic, tragic și foarte tragic. Cînd pasiunile se ridicau la înălțimi pentru care nu se găseau cuvinte, se cînta. În dramele acestea erau și scene comice. Fără să știu, lucram după

sistemul lui Shakespeare; mi-ar fi fost mult mai greu să lucrez după sistemul lui Racine. N-aveam, ca domnul de Lamartine, groază de bufonerie. Dimpotrivă! Dar comicul meu era foarte simplu și în el nu se amesteca ironia. Aceleași situații reveneau adesea în teatrul meu. N-aveam curajul să mă învinuiesc: erau așa de înduioșătoare. Prințese captive, scăpate de un cavaler viteaz, copii furați și redați mamei lor, iată subiectele care-mi plăceau cu deosebire.

Totuși mă mai îndeletniceam și cu alte profesiuni. Compuneam drame de iubire, unde semănam mari frumusețe. Piesele de felul ăsta erau lipsite de acțiune și, mai ales, de deznodămînt; cusururile acestea se datorau nevinovăției sufletului meu, care, înțelegînd că amorul își găsește în el însuși tot scopul și toată mulțumirea, nu-l făcea să mai dorească și altă bucurie. Era frumos, dar monoton.

Mai tratam și subiecte militare și nu mă temeam să mă avînt și la epopeea napoleoniană, pe care o culegeam de pe buzele supraviețuitorilor marii epoci, atît de numeroși în jurul leagănului meu. Dunois îl juca pe Napoleon; Blanche de Castille pe Joséphine (n-o cunoșteam pe Marie-Louise); Mitoufle, un grenadier; Jeannot, un cîntăreț din fluier. Rappart îi făcea pe englezi, pe prusaci, pe austrieci și pe ruși, inamicul. Și, cu mijloacele acestea, izbuteam să cîștig bătăliile de la Austerlitz, de la Jena, de la Friedland, de la Wagram, și să intru în Viena și în Berlin. De obicei, nu se juca de două ori aceeași piesă. Totdeauna aveam una gata pregătită. Cît despre fecunditate, eram un adevărat Calderon.

Vă închipuiți că, datorită jocurilor acestui teatru, unde eram totodată director, autor, trupă și spectator, nu mă mai plictiseam în pat. Dimpotrivă, stam cît mai mult cu putință și mă prefăceam că-s bolnav ca să nu mă scol. Scumpa mea mamă, care nu mă mai recunoștea, mă întreba de unde vine lenea asta nouă. Necunoscîndu-mi arta ca să-mi prețuiască talentul, ea numea lene ceea ce de fapt era acțiune și mișcare.

Teatrul ăsta, după ce-și atinse apogeul pe cînd aveam vreo șase ani, intră deodată într-o grabnică decădere și trebuie să vă expun din ce pricină.

Așadar, pe la șase ani, în timpul cîtorva ușoare tulburări de creștere, stînd mai multe zile în pat și avînd lîngă mine, pe o măsuță, o cutie de culori și panglici, m-am hotărît să întrebuințez mijloacele care-mi erau la îndemînă pentru a-mi

înfrumuseța teatrul și a-l ridica la o nemaiauzită desăvîrșire. M-am pus îndată pe lucru și mi-am executat cu înfocare concepțiile înfrigurate. Nu băgasem niciodată de seamă că actorii mei, ca și oul, n-au nici un fel de chip ; gîndind-o deodată, le-am făcut ochi, un nas, o gură și, văzînd că erau goi, i-am îmbrăcat cu mătase și cu aur. Mi s-a părut atunci că trebuie să le pun ceva pe cap, și le-am făcut pălării sau bonete de toate formele, dar îndeobște ascuțite. Nu m-am oprit numai la căutarea efectului pitoresc : am construit o scenă, am zugrăvit decoruri, am fabricat accesorii. Și, foarte emoționat, am montat o piesă care se chema *Baronii Sfîntului Mormînt* și trebuia să unească Orientul cu Occidentul într-o acțiune grozavă. Vai ! N-am putut isprăvi nici măcar prima scenă. Inspirația înghețase : sufletul și mișcarea, totul pierise. Nici tu pasiune, nici tu viață. Teatrul meu, cîtă vreme era lipsit de artificii, se înveșmînta cu toate culorile și cu toate formele iluziei. Cînd se ivi luxul, iluzia se risipi. Muzele zburară. Nu se mai întoarseră. Ce învățătură ! Trebuie să lași artei nobila ei nuditate. Bogăția costumelor și strălucirea decorurilor înăbușe drama, care nu vrea drept podoabă decît măreția acțiunii și adevărul caracterelor.

11

SCAMA

Nu împlinisem încă patru ani : într-o dimineaţă, mama mă ridică din pat, şi scumpul meu tată, care-şi pusese uniforma de guard naţional, mă sărută cu dragoste. La chipiu avea un cocoş de aur şi un pompon roşu. Se suna adunarea pe chei ; galopul cailor răsuna pe pavaj ; din cînd în cînd se perindau cîntece şi vuiete sălbatice şi auzeai în depărtare pîrîitul împuşcăturilor. Tata ieşi. Mama se apropie de fereastră, ridică perdeaua subţire şi plînse în hohote. Era revoluţie.

Zilele din februarie mi-au lăsat puţine amintiri. În timpul luptelor de stradă, nu m-au scos din casă nici măcar o dată. Ferestrele noastre dădeau în curte şi evenimentele care se împlineau afară erau pentru mine peste măsură de tainice. Toţi locatarii din casă se înfrăţeau. Doamna Caumont, nevasta librarului-editor, domnişoara Mathilde, fata, acum bătrînă, a doamnei Laroque, domnişoara Cécile, croitoreasa, foarte eleganta doamnă Petitpas, frumoasa doamnă Moser, cu care, de obicei nu era nimeni în legătură, se întruneau după-amiază la mama, unde făceau scamă pentru răniţii al căror număr creştea din minut în minut. Pe atunci, în toate spitalele se puneau pe răni filamente de pînză, şi lumea nu se îndoia de desăvîrşirea acestui procedeu înainte de revoluţia medicală care a desfiinţat pansamentele umede. Doamnele îşi aduceau fiecare pachetul cu rufe, se aşezau în sufragerie în jurul mesei rotunde şi acolo rupeau pînza în fîşii înguste, apoi o destrămau fir cu fir. Te minunezi cînd stai să te gîndeşti cum de gospodinele acelea aveau atîta rufărie veche. Doamna Petitpas citi pe o bucată de cearşaf pe care o adusese iniţialele străbunicii sale după mamă şi data 1745. Mama lucra cu musafirele ei. Tînărul Octave Caumont şi cu mine luam parte la această operă de caritate, sub supravegherea bătrînei Mélanie, care, cu degetele-i aspre, destrăma cîrpa ceva mai departe de masă, din respect. Cît mă priveşte, îmi îndeplinisem sarcina cu rîvnă, şi mîndria-mi creştea cu fiece fir pe care-l trăgeam. Dar cînd am văzut că grămada lui Octave Caumont era mai mare

decît a mea, am suferit în trufia mea, şi mulţumirea de-a pregăti uşurarea răniţilor mi-a scăzut mult.

Din cînd în cînd, persoane din intimitatea noastră, domnul Debas, poreclit Simon din Nantua, şi domnul Caumont, editorul, veneau să ne aducă ştiri.

Domnul Caumont era îmbrăcat în uniformă de guard naţional ; dar era departe de a o purta cu atîta eleganţă ca scumpul meu tată. Tata avea faţa palidă şi mijlocul subţire. Domnului Caumont, cel cu obrazul plin de coşuri, i se revărsau trei bărbii pe piepţii tunicii, care, neputîndu-se încheia, se desfăcea fără glorie pe burtă.

— Situaţia e îngrozitoare — ne zise el — Parisul în flăcări, pe străzi s-au ridicat şapte sute de baricade, poporul asediază castelul pe care mareşalul Bugeaud îl apără cu patru mii de oameni şi şase tunuri.

Ştirile acestea fură primite cu largi gesturi de groază şi de milă. Bătrîna Mélanie, stînd deoparte, îşi făcea cruce mişcîndu-şi buzele în tăcere.

Mama puse să se servească vin de Madera şi prăjiturele uscate. (Pe vremea aceea nu se bea aproape de loc ceai şi doamnele se temeau mai puţin de vin ca acum.) Un deget de vin de Madera însufleţi privirile şi aduse zîmbetul pe buze. Nu mai erau aceleaşi chipuri, nu mai erau aceleaşi suflete.

În timpul gustării, domnul Clérot, negustorul de rame de pe cheiul Malaquais, se înfăţişă înaintea noastră. Era un bărbat foarte gras, mult mai gras decît domnul Caumont, şi pe care halatul alb îl făcea să pară şi mai rotofei. Salută societatea şi ceru ajutorul doctorului Nozière pentru răniţii de la Palais-Royal, care duceau lipsă de toate. Mama-i răspunse că doctorul Nozière e la spitalul *Charité*. Domnul Clérot ne zugrăvi un tablou groaznic despre ceea ce văzuse pe lîngă Tuilerii. Ici-colo morţi, răniţi, cai ce se ridicau, cu un picior rupt şi pîntecele deschis, pentru a cădea din nou, iar în timpul ăsta curioşii umpleau cafenelele şi o ceată de mici ştrengari făceau haz de un cîine care urla lîngă un cadavru. Ne povesti că postul *Château d'Eau*, din piaţa Palatului Regal, fiind asediat de o coloană foarte numeroasă de răsculaţi cu arme şi muniţii, era învăluit de flăcări cînd apărătorii lui depuseră armele.

Domnul Clérot urmă cam cu vorbele acestea :

— După predarea postului, au fost chemaţi nişte oameni îndatoritori ca să stingă incendiul; mă găseam printre ei; s-au adus găleţi şi ni le-am trecut din mînă în mînă. Şedeam la vreo cincizeci de paşi de foc, între un venerabil cetăţean mai în vîrstă şi un ştrengar care-şi atîrnase de gît tolba unui soldat. Găleţile umblau încoace şi încolo. Spuneam: „Atenţie, cetăţeni, atenţie!" Nu mă simţeam bine; vîntul abătea asupra noastră flăcările şi fumul; picioarele mi-erau îngheţate şi, din cînd în cînd, mi se scurgea de-a lungul pulpei o răceală de moarte, a cărei pricină o căutam, dar n-o puteam găsi, ba chiar mă şi întrebam dacă nu cumva fusesem rănit în luptă, fără să-mi dau seama, şi dacă nu-mi pierdeam tot sîngele. Trecînd găleţile din mînă în mînă, îmi ziceam: „Ceea ce simt nu-i lucru curat" şi-mi roteam ochii înainte, înapoi, la dreapta şi la stînga, ca să înţeleg ce mi se întîmplă. Şi deodată numai ce-l văd pe vecinul meu din stînga, ştrengarul, străduindu-se să deşerte în buzunarul halatului meu găleata pe care tocmai i-o trecusem... Doamnelor, haimanaua s-a ales cu o palmă zdravănă, aşa de bine întipărită pe obraz, că va putea s-o arate drăguţei lui.

De aceea — încheie domnul Clérot — cu voia dumneavoastră, doamnă Noziére, m-aş încălzi bucuros o clipă la sobă. Din pricina mucosului cela am îngheţat pînă-n măduva oaselor. Te îngrozeşti de un asemenea tineret care a pierdut pînă într-atîta orice respect!

Şi grăsanul, după ce-şi scoase din buzunar un metru, un diamant de tăiat sticla şi o gazetă prefăcută în pastă, întoarse pe dos buzunarul din care picura apa. Îşi ridică halatul şi îndată hainele începură să fumege la căldura sobei.

Mama îi turnă un pahar de rachiu, pe care el îl bău în sănătatea celor de faţă, că ştia să se poarte în lume.

Eram încîntat de tot ce auzeam şi am văzut-o foarte bine pe doamna Caumont ascunzîndu-şi rîsul nebun care-o pufnise.

În clipa aceea, domnul Debas, poreclit Simon din Nantua, se ivi cu nişte curele de arme peste redingotă şi cu o puşcă în mînă. Dădea o foarte mare însemnătate evenimentelor şi, cu glas solemn, o vesti pe doamna Nozière că doctorul, reţinut la spital, nu se va întoarce la masă. Ne raportă ceea ce văzuse ori aflase, întinzîndu-se cu deosebire asupra faptelor la care luase parte: şase guarzi municipali urmăriţi de răzvră-

tiți și pe care-i ascunsese într-o pivniță din strada Beaume; un hăitaș al regelui, cu haină roșie ce-l desemna furiei poporului, peste care-i pusese o bluză scurtă de pînză împrumutată de la crîșmarul din colțul străzii Verneuil. Ne înștiință că Firmin, feciorul domnului Bellaguet, fusese ucis pe chei de un glonț rătăcit. Și cum sîntem mai ales mișcați de ceea ce se petrece lîngă noi, știrea acestei morți fu primită cu adîncă îngrijorare.

De asemenea, îmi mai aduc aminte că numai cîteva clipe mai tîrziu, pe înnoptate, fiind cu scumpa mea mamă la doamna Caumont, am văzut pe fereastra de la mezanin care dădea pe chei o trăsură foarte înaltă și lată ieșind în flăcări pe o poartă a Luvrului. O ceată de oameni o tîrî pe podul Saints-Pères între cele două statui de bărbați stînd jos și, mai înainte să fi ajuns la mijlocul podului, o răsturnară. Trăsura săltă de două ori pe arcuri, apoi, luînd cu sine parmaclîcul de fontă, se prăbuși în Sena. Priveliștea aceasta, căreia-i urmă deodată o beznă adîncă, mi se păru măreață și tainică.

Iată amintirile mele din 24 februarie 1848, așa cum s-au întipărit în mintea mea slabă, și așa cum mama mi le-a reîmprospătat de nenumărate ori; iată-le în nevinovata lor sărăcie. Am avut mare grijă de a nu le îmbogăți.

Felul în care am aflat atunci evenimentele contemporane avu o înrîurire trainică asupra înțelegerii mele cît privește viața publică și înlesni din plin formarea filozofiei mele despre istorie. În prima mea copilărie, francezii aveau un simț al ridicolului, pe care l-au pierdut de atunci, sub stăpînirea unor cauze pe care n-aș putea să le descurc. Pamfletul, gravura și cîntecul exprimau spiritul lor batjocoritor. M-am născut la vîrsta de aur a caricaturii, iar prin litografiile din *Charivari*[1] și prin zeflemelile nașului meu, domnul Pierre Danquin, burghez din Paris, mi-am făcut o părere despre viața națională; mi s-a părut caraghioasă în ciuda răzvrătirilor și a revoluțiilor, printre care am fost hrănit. Nașul meu îi zicea lui Ludovic-Napoleon Bonaparte papagalul melancolic. Îmi închipuiam cu plăcere pasărea aceasta luptînd împotriva „spectrului" revoluției, reprezentat ca o sperietoare de vrăbii, plimbată pe o coadă de mătură. Și, în jurul lor, vedeam frămîntîndu-se

[1] Ziar satiric întemeiat în 1832. Paginile sale erau pline de glume spirituale și, totodată, mușcătoare.

orleaniștii avînd drept cap o pară, domnul Thiers ca pitic, Girardin ca paiață, și președintele Dupin cu un chip de strecurătoare și pantofi mari ca niște corăbii. Dar mă interesam mai ales de Victor Considérant [1], pe care-l știam că locuiește lîngă noi, pe cheiul Voltaire, și care-mi era înfățișat atîrnîndu-se de copaci cu o coadă lungă ce se isprăvea cu un ochi mare.

[1] Victor Considérant (1808—1893) — socialist utopic francez. În lucrările sale a propovăduit „unirea tuturor claselor în unitatea națiunii". Socialismul său utopic a degenerat într-o doctrină mic-burgheză reacționară.

12

CELE DOUĂ SURORI

Pe vremea aceea, mama mă lua adesеori cu ea în strada Bac. Iarna se apropia. În strada asta de negustori cumpăra tricouri şi tot felul de stofe de lînă şi-mi dăduse la făcut o haină călduroasă la domnul Augris, croitor foarte politicos şi nepunctual, care locuia drept în faţa casei unde anul trecut murise domnul de Chateaubriand. Amintirea aceasta nu mă prea mişca şi mă uitam cu nepăsare la poarta cu basoreliefuri, de un stil nobil şi pur, care se deschisese pentru a-l lăsa să plece pentru totdeauna. Ceea ce mă încînta în frumoasa stradă Bac erau prăvăliile pline de obiecte minunate ca formă şi culoare, lucru de mînă cu miile, hîrtie de scris cu iniţiale de aur şi de azur, lei şi pantere pe covoraşele de pus la picioarele patului, figuri de ceară pieptănate cu măiestrie, porţelanuri nesmălţuite de Savoia al căror dom, la fel cu cel de la Panteon, purta un trandafir înflorit; erau, în sfîrşit, pesmeciori uimitori, în formă de tricorn, de domino şi de mandoline. Arătîndu-mi minunile acestea, mama, cu un singur cuvînt. le făcea şi mai minunate pentru mine. Avea darul rar de-a însufleţi toate lucrurile şi de-a zămisli simboluri.

Pe atunci era în strada aceea, colţ cu strada Universităţii, un negustor de tablouri la care pătrundeai pe o uşă destul de îngustă, vopsită cu galben şi împodobită în stilul timpului, nu lipsită de bogăţie. Despre cornişa de deasupra ei nu voi spune nimic, fiindcă nu i-am păstrat amintirea; dar e sigur că de cele două console care susţineau cornişa asta se rezemau mici figuri lungi cît braţul, ciudat alcătuite din părţi luate de la om, de la patruped şi de la pasăre. Nu erau chiar himere, fiindcă nu purcedeau întru nimic nici de la leu, nici de la capră; nu erau nici grifoni, căci aveau un sîn de femeie, urechi lungi la capul care semăna cu al liliacului, iar trupul mlădios aducea cu un ogar. Pe policandrele podului din Suresnes se văd astăzi mici animale fantastice cam la fel cu acestea, pe care le-ai putea asemui şi cu monstrul care susţine un felinar pe faţada palatului Riccardi din Florenţa. În sfîrşit, erau mici figuri decorative

executate pe la 1840 de un sculptor ca Feuchère, dar erau înzestrate cu o fizionomie foarte ciudată şi ele au un prea mare loc în viaţa mea, ca să le iau drept oricare altă figură de felul ăsta.

Mama m-a făcut să le bag de seamă într-o zi pe cînd treceam :

— Pierre, uită-te la aceste mici animale — îmi zise ea. Au multă expresie ! Înfăţişarea lor e plină de şiretenie şi de veselie. Ai sta ceasuri întregi să le priveşti, pînă într-atîta par de spirituale şi de vii ! Vezi-le cum rîd.

Am întrebat-o cum se cheamă. Mama îmi răspunse că n-au nume în ştiinţele naturale, fiindcă nu există în natură.

I-am zis :

— Sînt cele două surori.

A doua zi a trebuit să mai venim la domnul Aubris să-mi încerc încă o dată haina de iarnă. Cînd am trecut iarăşi prin faţa celor două surori, scumpa mea mamă mi le arătă grav cu degetul :

— Vezi : nu mai rîd.

Şi mama spunea adevărat. Surorile îşi schimbaseră expresia, nu mai rîdeau şi chipul lor se făcuse aspru şi ameninţător.

Am întrebat-o de ce nu mai rîd.

— Fiindcă azi n-ai fost cuminte.

Nici o îndoială în această privinţă. Nu fusesem cuminte în ziua aceea. Mă dusesem la bucătărie, unde mă trăgea inima şi o găsisem pe bătrîna Mélanie curăţind napi. Am vrut să-i curăţ şi eu sau, mai degrabă, să-i sculptez fiindcă mă gîndeam să-i tai în formă de oameni şi de animale. Mélanie se împotrivi. Foarte întărîtat că nu mă lasă, i-am smuls boneta în cute scrobite şi cu horbotă ce-i atîrna la spate. Putea fi gestul unei firi zvăpăiate, dar cu siguranţă nu era o purtare de copil cuminte. Mă uitam lung la cele două surori şi, fie că într-adevăr mi se părură înzestrate cu o putere supranaturală, fie că mai degrabă mintea mea lacomă de minuni se învoia cu iluzia, mă trecu un slab fior de frică, nici aspru, nici blînd.

— Ele nu ştiu cu ce ai greşit — urmă mama — dar tu o citeşti în ochii lor. Fii bun, şi ele-ţi vor zîmbi, după cum îţi va zîmbi natura întreagă.

De atunci, de cîte ori treceam, mama şi cu mine, pe dinaintea celor două surori, aveam grijă să ne uităm dacă se arătau întărîtate sau senine, şi totdeauna expresia lor se potrivea întocmai

cu starea conştiinţei mele. Le întrebam cu o desăvîrşită bună-credinţă şi găseam pe faţa lor, zîmbitoare sau întunecată, răsplata cumînteniei sau pedeapsa greşelilor mele.

Se scurseră mulţi ani. Ajuns bărbat în toată firea şi cu o deplină libertate a spiritului, în ceasurile de cumpănă şi de îndoială mă mai sfătuiam cu cele două surori. Într-o zi cînd aveam o deosebită nevoie de a vedea limpede în mine însumi, m-am dus să le întreb. Nu le-am mai găsit : pieriseră o dată cu uşa pe care o împodobeau. M-am înapoiat copleşit de nesiguranţă şi de şovăială şi am luat o hotărîre proastă.

13

CATHERINE ŞI MARIANNE

Marea, cînd am văzut-o pentru întîia oară, nu mi s-a părut foarte întinsă decît prin nemărginita tristeţe pe care am simţit-o privind-o şi respirînd-o. Era marea sălbatică. Ne dusesem să stăm o lună de vară într-un mic sat breton. O privelişte a coastei mi s-a întipărit în memorie ca o gravură în acva forte, privelişte a unui şir de copaci bătuţi de vîntul din larg şi întinzînd, sub cerul noros, spre pămîntul neted şi gol, trunchiul lor încovoiat şi crengile sărăcăcioase. Mi s-a strîns inima la vederea aceasta ; rămîne în mine ca simbolul unei neasemuite nenorociri.

Vuietul şi miresmele mării mă tulburau. În fiecare zi, la orice oră, marea mi se arăta schimbată, cînd liniştită şi albastră, cînd acoperită cu mici talazuri domoale, azurii pe o parte, argintate pe cealaltă, cînd ca ascunsă sub o muşama verde, cînd grea şi întunecată, purtînd pe crestele-i frămîntate miile sperioşi ai lui Nereu[1] ; ieri fugind zîmbitoare, astăzi înaintînd tumultuoasă. Aşa copil cum eram şi tocmai fiindcă eram un biet copil, această vicleană nestatornicie micşoră mult încrederea şi atracţia pe care mi le insufla natura. Fauna marină, peştii, scoicile, crustaceele, mai ales, animalele acestea, mai înspăimîntătoare decît monştrii din Ispita Sfîntului Anton, pe care, pe cheiul meu Malaquais, îi cercetam cu atîta curiozitate în gravurile expuse de doamna Letort, langustele, caracatiţile, stelele de mare, crabii aceştia îmi destăinuiau forme de viaţă prea uimitoare şi animale într-adevăr mai puţin frăţeşti decît căţelul meu Caire, decît poneiul doamnei Caumont, decît măgăruşii de la Robinson[2], decît vrăbiile din Paris, şi mai puţin prietenoase chiar decît leul din Biblia mea cu gravuri şi perechile din arca lui Noe a mea. Monştrii marini mă urmăreau în somn şi mi se arătau noaptea, grozav de mari în carapacele lor de un albastru aproape negru, spinoase şi pline de peri,

[1] Zeu marin, tatăl Nereidelor, nimfele mării, în mitologia romană.
[2] Localitate în împrejurimile Parisului.

bine înarmați cu cleşti, cu ace, cu ferăstraie şi fără chip, dar mai înspăimîntători decît orice tocmai fiindcă n-aveau chip.

A doua zi de la sosirea mea am fost înrolat de un băietan într-o ceată de copii care, înarmați cu lopeți şi cazmale, clădeau pe plajă o fortăreață de nisip, înălțau deasupra ei drapelul francez şi o apărau împotriva mării care urca. Am fost învinşi cu glorie. Printre cei din urmă am ieşit din fortul dărîmat, după ce-mi făcusem datoria, dar primind înfrîngerea cu o uşurință care nu prevestea un mare militar.

Într-o zi m-am dus cu barca să pescuiesc scoici cu Jean Elô, care avea ochi albaştri-deschişi pe o față pîrlită şi uscată. Mîinile-i erau aşa de aspre, că-mi răzuiau pielea cînd le țineau pe-ale mele, în semn de dragoste. Pescuia în larg, îşi cîrpea plasele, astupa cu cilți găurile bărcii lui şi, în ceasurile-i de răgaz, construia dintr-o sticlă o goeletă foarte bine echipată. Cu toate că vorbea puțin, îmi istorisi povestea lui, ce se compunea numai din moartea rudelor apropiate care pieriseră pe mare. Trei din frații lui şi tatăl său se înecaseră împreună, iarna trecută, la două sute de metri depărtare de port. Şi-n asta vedea numai bine, ca-n orice întîmplare. Cucernicia, cîtă aveam, mă făcu să descopăr în Jean Elô o înțelepciune dumnezeiască. Într-o duminică seara l-am găsit întins beat-mort de-a curmezişul drumului şi am fost nevoiți să păşim peste el. Totuşi a rămas pentru mine o ființă desăvîrşită. Simțămînt plin, poate, de cvietism [1]. S-o judece alții : pe atunci nu prea eram teolog, iar astăzi sînt şi mai puțin.

Cea mai mare plăcere a mea era să pescuiesc crevete în tovărăşia a două fetițe care-mi trezeau o prietenie uimită şi trecătoare. Una, Marianne Le Guerrec, era fata unei doamne din Quimper, cu care mama făcuse cunoştință pe plajă ; cealaltă, Catherine O'Brien, era irlandeză. Amîndouă blonde, cu ochi albaştri. Semănau una cu alta, ceea ce nu era de mirare :

> Căci fecioarele din Armor, ca şi cele din Erin,
> Pe-acelaşi ram de aur, fructe sînt cu rodul plin.

Înştiințate de un tainic instinct de grația lor cînd îşi înlănțuiau mişcările, se arătau veşnic îmbrățişate. Frămîntîndu-şi în acelaşi timp pulpele subțiri, goale, arse de soare şi de apa

[1] Cvietism — concepție religioasă care recomandă contemplația mistică, subordonarea deplină a omului față de „voința divină".

mării, alergau pe nisip cu unduiri și mlădiindu-se ca într-un dans. Catherine O'Brien era cea mai frumușică dintre ele, dar vorbea prost franțuzește, ceea ce supăra neștiința-mea. Căutam ca să le dau lor scoici frumoase, pe care le disprețuiau. Mă străduiam să le fiu pe plac, dar ele se arătau că nu bagă de seamă că le plictisesc ; cînd le priveam, întorceau capul ; dacă însă, la rîndul meu, mă făceam că nu le văd, îmi atrăgeau atenția prin vreo zădărală. Mă intimidau ; cînd se apropiau, nu-mi mai găseam cuvintele pe care le pregătisem pentru ele. Le vorbeam uneori cu asprime, numai de frică, de ciudă sau dintr-o răutate de necrezut. Marianne și Catherine se înțelegeau ca să-și bată joc și să rîdă de fetițele de vîrsta lor care făceau baie. În orice altă privință, mai adesea se certau decît se potriveau. Își găseau una alteia vina de a nu se fi născut în aceeași țară. Marianne îi imputa cu înfocare Catherinei că-i englezoaică. Catherine, dușmana Angliei, sărea arsă auzind insulta, bătea din picior, scrîșnea din dinți și țipa că-i irlandeză. Dar Marianne nu vedea nici o deosebire. Într-o zi, în vila doamnei O'Brien, sfada lor pentru patrie se isprăvi cu bătaie. Marianne, cu obrajii zgîriați, veni la noi pe plajă. Mama ei, văzînd-o, scoase un strigăt :

— Doamne Dumnezeule ! Ce-ai pățit ?

Marianne răspunse foarte simplu :

— Catherine m-a zgîriat fiindcă sînt franțuzoaică. Atunci i-am zis englezoaică urîcioasă și i-am dat un pumn în nas de i-a curs sînge. Doamna O'Brien ne-a trimis să ne spălăm în odaia Catherinei. Și ne-am împăcat fiindcă nu era decît un singur lighean pentru noi amîndouă.

14

LUMEA NECUNOSCUTĂ

În fiecare zi, după dejun, bătrîna Mélanie, în odaia ei de sub pod, se încălța cu pantofii fără tocuri care străluceau, își lega în fața oglinzii panglicile bonetei albe cu horbotă ce-i atîrna la spate, încrucișa pe piept șăluțu-i negru și-l prindea cu un bold. Se îngrijea de aceastea cu o sîrguitoare luare-aminte, căci, în toate lucrurile, arta-i grea, și Mélanie nu lăsa la voia întîmplării nimic din orice socotea că-i în măsură să facă ființa omenească respectabilă, cuviincioasă și vrednică de dumnezeiasca-i obîrșie. În sfîrșit, încredințată c-a îndeplinit tot ce se potrivea cu sexul, cu vîrsta și cu starea ei, își închidea cu cheia ușa odăii, cobora cu mine scara, se oprea năucă în antreu, scoțînd un țipăt puternic, și mai urca o dată cu mare grabă scara pînă la mansardă ca să-și ia tașca, pe care o uitase, după străvechiul ei obicei. Niciodată nu s-ar fi învoit să iasă fără tașca aceasta de catifea vișinie, unde-și ținea veșnica împletitură, găsind la nevoie foarfece, ață și ace, și din care a scos cîndva un pătrățel de plasture englezesc pentru a mi-l pune la degetul ce sîngera. Mai păstra în sacul ăsta un ban găurit, un dinte de lapte al meu și adresa ei pe o bucată de hîrtie, ca să nu fie, zicea ea, dusă la morgă dacă ar muri subit pe stradă. Odată coborîți pe chei, dacă o luam la stînga, dădeam bună ziua doamnei Petit, negustoreasa de ochelari, care, stînd în aer liber pe scaunu-i înalt de lemn la zidul casei Chimay, lîngă galantarul ei, dreaptă, nemișcată, cu fața arsă de soare și de ger, păstra o tristețe aspră. Și cele două femei schimbau cîteva vorbe ce se deosebeau prea puțin de la o întîlnire la alta, fără îndoială fiindcă priveau fondul nestrămutat al naturii. Se întrețineau despre copii bolnavi de tusă măgărească, de diferite ori mistuiți cu începutul de friguri, despre femei expuse unor tulburări mai tainice, despre muncitori cu ziua, victimele unor groaznice accidente. Amîndouă spuneau ce proastă înrîurire au anotimpurile asupra firii omului, cum s-a scumpit hrana și cum crește lăcomia oamenilor, ajunși tot mai răi din zi în zi, și că se înmulțesc crimele, îngrozind

lumea. Mai tîrziu am băgat de seamă, citindu-l pe Hesiod [1], că negustoreasa de ochelari de pe cheiul Malaquais gîndea şi vorbea ca vechii poeţi gnomici [2] ai Greciei. Departe de a mă mişca, înţelepciunea aceasta mă dădea gata de plictiseală şi o trăgeam pe dădaca mea de fustă ca să scap. Dimpotrivă, odată coborîţi pe chei, dacă apucam la dreapta, voiam să mă opresc în faţa gravurilor pe care doamna Letort le înşira de-a lungul unui gard de lemn ce închidea locul viran unde se înalţă astăzi palatul Artelor Frumoase. Imaginile acestea mă umpleau de uimire şi de admiraţie. Şi mai ales acel *Rămas bun de la Fontainebleu, Crearea Evei, Muntele cu înfăţişarea unui cap de om, Moartea Virginiei* îmi pricinuiau o emoţie pe care anii n-au potolit-o încă de tot. Dar bătrîna Mélanie mă trăgea înainte, fie că nu socotea că-s la vîrsta de a cerceta toate gravurile acelea, fie, mai degrabă, că ea însăşi nu ştia să deosebească nimic în ele. Căci sigur este că nu le băga mai mult în seamă decît căţeluşul nostru Caire.

Ne duceam sau la Tuilerii, sau la Luxemburg. Pe timp senin şi potrivit, mergeam pînă la Jardin des Plantes sau pînă la Trocadéro, ce-şi înălţa pe atunci, la marginea Senei, în singurătate, colina lui verde şi înfloritâ. În zile norocoase mă lua să mă joc în grădina domnului de La B..., care mă lăsa să intru în lipsa lui. Grădina aceasta răcoroasă şi pustie, sădită cu copaci mari, se întindea în spatele unei case frumoase din strada Saint-Dominique. Aduceam o lopăţică de lemn, lată cît mîna mea, şi, în anotimpul cînd trunchiurile platanilor se despuiau de scoarţa lor subţire şi netedă, şi cînd la poalele lor ploaia muiase pămîntul şi săpase firave brazde unduioase, care în jocurile mele ajungeau rîpe şi prăpăstii, aruncam poduri de lemn, clădeam din scoarţa subţire, la marginile lor, sate, întărituri, biserici ; înfigeam ierburi şi crengi ce reprezentau copaci şi alcătuiau grădini, drumuri, păduri ; şi mă bucuram de opera mea.

Plimbările acestea prin oraş şi pe la periferii nu se păreau cînd încete şi monotone, cînd frămîntate, uneori obositoare, alteori plăcute şi pline de veselie. Cutreierînd întinderi mari, mergeam pe calea cea lungă, sărbătorească, mărginită de prăvălii cu turtă dulce, cu acadele din suc de mere, cu trişcă şi

[1] Hesiod, poet grec (sec. VII î.e.n.), autor de poeme cu caracter didactic şi moral.

[2] Ale căror opere conţin maxime, sentinţe şi idei morale.

cu zmeie, acești, Champs-Elysées pe unde trecea trăsura cu capre, unde călușeii se învîrteau în sunetul caterincii, unde Guignol [1], în teatrul său de păpuși, se bătea cu Diavolul. Apoi ne pomeneam pe malurile pline de colb unde macaralele descărcau pietre, în timp ce pe drumul edecului, caii perșeroni trăgeau după ei șlepuri. Străzile se perindau una după alta și cartierele după cartiere, străbăteam unele foarte populate și altele pustii, sterpe sau înflorite. Dar era un loc unde doream să pătrund mai mult decît în oricare altul, ba chiar, în unele clipe, credeam c-am și ajuns, nu ajungeam însă niciodată. Nu știam nimic despre locul acela și eram sigur că, văzîndu-l, îl voi recunoaște. Nu mi-l închipuiam nici mai frumos, nici mai plăcut decît cele pe care le cunoșteam, ba dimpotrivă, dar cu totul altul, și năzuiam cu înfocare să-l descopăr. Locul acela, lumea aceea pe care o simțeam cu neputință de ajuns dar apropiată, nu era lumea dumnezeiască, așa cum mă învăța mama. Pentru mine, lumea aceea, lumea spirituală, se contopea cu lumea care cade sub simțurile noastre. Dumnezeu tatăl, Isus, Sfînta Fecioară, îngerii, sfinții, preafericiții, sufletele din purgatoriu, demonii, blestemații n-aveau nici o taină. Le cunoșteam povestea și găseam pretutindeni chipuri care le semănau. Strada Saint-Sulpice, ea singură mi-i înfățișa cu miile. Nu! Lumea care-mi stîrnea o curiozitate nebună, lumea visurilor mele, era o lume necunoscută, întunecoasă, mută, și numai gîndul la ea mă făcea să simt desfătarea fricii. Aveam picioare prea mici ca s-ajung acolo și bătrîna mea Mélanie, pe care o trăgeam de fustă, mergea încetișor. Totuși nu-mi pierdeam curajul; speram să pătrund într-o zi în locurile pe care le căutau dorința și spaima mea. În unele clipe, cînd mă aflam în anumite cartiere, îmi închipuiam că mai am doar cîțiva pași de făcut și am ajuns. Ca s-o tîrăsc pe Mélanie cu mine, umblam cu șiretlicuri sau cu sila, și cînd cucernica făptură o și lua înapoi spre casă, o întorceam cu putere spre hotarele tainice, chiar de-ar fi fost să-i rup rochia; și cum nu-mi înțelegea de fel furia sfîntă, neavînd încredere în inima și-n mintea mea, ridica spre cer ochi plini de lacrimi. Oricum, nu puteam să-i lămuresc pricina purtării mele. Nu puteam să-i strig: „Încă un pas și pătrundem în împărăția fără nume."

[1] Personajul principal în teatrul de păpuși francez.

Vai, de cîte ori mai tîrziu n-am fost nevoit să-mi mistui cu deznădejde taina dorinței mele!

Firește, nu făceam în mintea mea harta Necunoscutului, nu-i cunoșteam geografia, dar credeam că recunosc cîteva puncte prin care lumea aceea se apropia de a noastră. Și presupusele margini nu erau toate foarte îndepărtate de locurile unde trăiam. Nu știu după ce le recunoșteam, dacă nu cumva după ciudățenia lor, după farmecul lor îngrijorător, după curiozitatea amestecată cu frică pe care mi-o insuflau. La unul din hotarele pe unde nu putusem trece erau două case unite cu un grilaj de fier și care nu semănau cu celelalte case, două case de piatră, pătrate, greoaie, triste, încinse cu o frumoasă friză de femei ce se țineau de mînă între două ecusoane mute. Și, de fapt, acolo se afla, dacă nu bariera lumii de sub simțuri, cel puțin una din barierele Parisului, clădită sub domnia lui Ludovic al XVI-lea de arhitectul Ledoux, bariera d'Enfer[1]. În Tuileriile umede, nu departe de mistrețul de marmură care stă jos la umbra castanilor, este, sub terasa de lîngă apă, un cavou foarte rece, unde doarme o femeie albă, cu un șarpe încolăcit în jurul brațului. Bănuiam că acest cavou dădea în lumea necunoscută, dar că, pentru a coborî în el, trebuia să ridici o lespede grea. Chiar în pivnițele casei unde locuiam, o ușă îmi nelinișlea privirea; era aproape la fel ca ușile pivnițelor vecine; broasca-i era ruginită; gîndaci luceau pe prag și-n crăpăturile lemnului care putrezea; dar, spre deosebire de celelalte uși, nimeni n-o deschidea. Așa-i cu toate ușile tainei: nu se deschid niciodată. În sfîrșit, în odaia unde dormeam, uneori, din crăpăturile parchetului, se înălțau forme, nici măcar forme, umbre, nici măcar umbre, ci înrîuriri care mă amuțeau de groază și nu puteau veni decît din lumea aceea atît de apropiată și totuși cu neputință de ajuns. Poate că ce spun aici nu va părea limpede. În clipa aceasta vorbesc numai cu mine însumi; și măcar acum mă ascult cu interes și cu emoție.

Uneori, pierzînd nădejdea de a descoperi lumea necunoscută, doream s-o cunosc cel puțin din auzite. Într-o zi, cînd

[1] Piața d'Enfer, ajunsă în 1879, printr-un jalnic joc de cuvinte, în felul marchizului de Bièvre, piața Denfert-Rochereau. (n.a.)

Mélanie împletea, stînd pe o bancă din Grădina Luxemburg. am întrebat-o dacă nu ştie nimic despre ce se găseşte în cavoul femeii albe culcate, cu un şarpe în jurul braţului, sau după uşa care nu se deschidea niciodată.

Părea că nu mă înţelege.

Am stăruit :

— Da' cele două case ale femeilor de piatră ? Ce este după ce treci de ele ?

Neprimind nici un răspuns, am dat altă întorsătură întrebărilor mele.

— Mélanie, spune-mi o poveste din ţara necunoscută.

Mélanie zîmbi :

— Cuconaşule, nu ştiu nici o poveste din ţara necunoscută.

Cum n-o slăbeam de fel şi ajungeam supărător :

— Cuconaşule, ascultă un cîntec. Şi cînta abia auzit :

Cumetre Guilleri,
Nu cumva vei muri ?

Vai, viaţa, regina metamorfozelor, m-a lăsat la fel cu copilul care o întreba pe dădaca lui ceea ce nimeni nu ştie. Am dus-o aşa un lung şir de zile fără să renunţ la gîndul de a găsi ţara necunoscută. În toate plimbările mele am căutat-o. Cînd, pe malul Girondei argintate, rătăceam pe oceanul unduios al viilor, cu tovarăşul şi prietenul meu, căţeluşul cel galben Mitzi, de cîte ori n-am tresărit la cotitura căii noi şi a cărării necercetate. Tu, Mitzi, m-ai văzut pîndind la toate răspîntiile, la toate colţurile, la toate ocolurile potecilor prin păduri grozava arătare, fără formă şi asemenea cu neantul, şi care m-ar fi uşurat o clipă de plictiseala de a trăi. Iar tu, prietenul, fratele meu, nu căutai şi tu ceva pe care nu-l găseai niciodată ? N-am pătruns toate tainele sufletului tău, dar am descoperit în el prea multe asemănări cu al meu pentru a nu crede că era neliniştit şi frămîntat. Ca şi mine, căutai zadarnic. Degeaba cauţi, că totdeauna nu te găseşti decît pe tine însuţi. Pentru fiecare dintre noi lumea e ceea ce cuprindeam din ea. Bietul Mitzi, tu n-aveai ca mine, pentru a-ţi îndruma cercetările, un creier cu multe circumvoluţiuni, graiul, aparate ştiinţifice şi comorile de studiu aflate în cărţile noastre. Ochii tăi s-au stins şi, o dată cu ei, lumea, lumea despre care nu ştiai aproape nimic. O, dacă scumpa-ţi mică umbră ar putea să

m-audă, i-aş spune : „Curînd, şi ochii mei se vor închide pe veci, fără să fi învăţat mult mai mult decît tine despre viaţă şi moarte." Cît despre lumea necunoscută, pe care o căutam, aveam mare dreptate, cînd eram copil, s-o cred lîngă mine. Lumea necunoscută ne învăluie, e tot ce-i în afara noastră. Şi fiindcă nu puteam ieşi din noi înşine, n-o vom ajunge niciodată.

15

DOMNUL MÉNAGE

Administrată chiar de proprietarul ei, domnul Bellaguet, casa noastră de pe chei era cuviincioasă, liniştită şi, cum se spune, locuită de burghezi. Cu toate că era socotit printre marii financiari ai Restauraţiei şi ai Guvernului din Iulie, domnul Bellaguet se îngrijea singur de închirieri, redacta contractele, conducea reparaţiile cu mare zgîrcenie şi supraveghea lucrările de cîte ori se renova un apartament, ceea ce se întîmpla rar. Nu se punea în imobil douăzeci de metri de rapet a patruzeci de bani sulul, fără ca el să nu fie de faţă. De altfel, binevoitor, cordial şi silindu-se să-şi îndatoreze locatarii cînd nu-l costa nimic. Locuia printre noi ca un tată în mijlocul copiilor lui şi vedeam de la fereastra mea perdelele dormitorului său care erau de un albastru viu. N-avea nimeni necaz pe el că-şi cruţa avutul ; ba poate că tocmai de aceea era mai stimat. La bogaţi ai în vedere bogăţia lor. Zgîrcenia, îmbogăţindu-i, îi face mai însemnaţi, pe cînd dărnicia, care le scade tezaurul, scade în acelaşi timp creditul şi renumele lor.

Domnul Bellaguet se îndeletnicise cu tot felul de meserii în tinereţea lui, pe vremea Revoluţiei. Ca şi regele său, era un pic spiţer. În caz de urgenţă dădea primele îngrijiri răniţilor şi asfixiaţilor, iar oamenii îi rămîneau recunoscători. Nu se afla un bătrîn mai vrednic de respect şi cu o ţinută mai nobilă. Ştia să fie simplu. Se citau isprăvi de-ale lui demne de Napoleon. Într-o seară a tras el însuşi şnurul clopoţelului ca să nu-şi trezească portarul. Era bun tată de familie ; cele două fete ale lui, cu înfăţişare voioasă şi fericită, dovedeau că tatăl lor le iubeşte. În sfîrşit, domnul Bellaguet se bucura de stima tuturor în casa lui şi era considerat cît ţineau locurile de unde i se putea zări scufia grecească şi halatul înflorat. Pe tot restul pămîntului nu i se spunea niciodată decît pungaşul cel bătrîn de Bellaguet.

Îşi cîştigase o astfel de faimă, luînd parte la o afacere cu escrocherie şi corupţie, care împroşcase Guvernul din Iulie cu ţăndările unui mare scandal. Domnul Bellaguet avea grijă de

onoarea imobilului său şi nu primea decît locatari fără cusur. Şi dacă, singura dintre toate locatarele, frumoasa doamnă Moser n-avea nume prea bun, un ambasador răspundea pentru ea, şi doamna se purta foarte corect. Dar casa era mare şi împărţită în numeroase apartamente, dintre care mai multe mici, joase şi întunecoase. Mansardele, mai multe decît o cerea numărul servitorilor, erau strîmte, incomode, prost închise, calde vara şi reci iarna. Foarte înţelept, domnul Bellaguet păstra mici locuinţe, chiţimii şi mansarde pentru persoane ca domnul şi doamna Debas, precum şi doamna Petit, negustoreasa de ochelari, oameni săraci care nu plăteau mult, dar plăteau la trei luni o dată.

Domnul Bellaguet, care era priceput, chiar înjghebase sub streaşină un mic atelier unde domnul Ménage picta. Atelierul acesta se găsea uşă-n uşă cu odaia dădacei mele Mélanie, de care nu-l despărţea decît lărgimea unui coridor îngust, năclăit, îndrăgit de păianjeni, unde stăruiau mirosuri stătute de jgheab. Acolo se isprăvea scara, urcînd tot mai dreaptă. Cea dintîi uşă de care dădeai era cea de la odaia dădacei mele Mélanie. Odaia asta, cu pereţii de lemn tencuiţi din belşug cu ghips, avea lumină de la o fereastră din acoperiş cu geamuri verzui, sparte în mai multe locuri, lipite cu hîrtie, pline de colb şi care murdăreau cerul. Patul Mélaniei era acoperit cu o învelitoare de pînză de Jouy, pe care se vedea, imprimată în roşu şi repetată de mai multe ori, încoronarea unei fete răsplătite pentru virtutea ei. Împreună cu un dulap de nuc era tot avutul scumpei mele dădace. În faţa acestei odăi se deschidea atelierul de pictură. O carte de vizită cu numele domnului Ménage era prinsă de uşă. Pe dreapta, cînd te întorceai spre uşa aceea, primeai de la o ferestruică năpădită de pînze de păianjen o lumină tristă şi desluşeai un vas pentru lături, cu ţeava lui ce răspîndea un veşnic miros de varză. În partea aceea, care dădea spre chei, nu mai era pînă la ferestruică decît un spaţiu de vreo zece paşi cel mult. De cealaltă parte, nu vedeai decît o licărire tulbure ce venea dinspre scară : coridorul se înfunda în umbră şi mi se părea fără sfîrşit. Închipuirea mea îl popula cu monştri.

Uneori, dădaca mea Mélanie, cînd se ducea să-şi aşeze rufăria în dulapul ei, mă lăsa s-o însoţesc. Dar nu mi se îngăduia să urc singur la etajul acela şi, mai ales, nu mi se dădea voie să intru în atelierul pictorului, ba chiar nici să mă apro-

pii de el. După Mélanie, n-aş fi avut putere să privesc înăuntru ; ea însăşi fusese cuprinsă de groază, văzînd un schelet spînzurat acolo şi membre omeneşti de o gălbeneală de moarte. Descripţia aceasta trezi în mintea mea frică şi curiozitate, şi ardeam de dorinţa de a intra în atelierul domnului Ménage. Într-o zi, cînd mă luasem după bătrîna mea dădacă în mansarda ei, unde-şi rînduia nenumărate perechi de ciorapi vechi, am socotit împrejurarea prielnică. M-am strecurat din odaie şi am făcut cei doi paşi care mă despărţeau de atelier. Prin gaura cheii trecea lumină ; tocmai mă pregăteam să-mi lipesc un ochi, cînd, înspăimîntat de zgomotul cumplit pe care-l făceau şobolanii deasupra capului meu, m-am tras îndărăt şi am dat buzna în odaia Mélaniei. Totuşi i-am istorisit bătrînei mele dădace tot ce văzusem pe gaura cheii.

— Am văzut — i-am spus — membre omeneşti de o gălbeneală de moarte, erau cu milioanele... era groaznic ; am văzut schelete care jucau prinse în horă ; şi o maimuţă care sufla în trompetă ; era groaznic ! Am văzut şapte femei tare frumoase, îmbrăcate în rochii de aur şi de argint şi cu mantii de culoarea soarelui, de culoarea lunii şi de culoarea vremii, care atîrnau, gîtuite, la perete, iar sîngele lor curgea şiroaie pe pardoseala de marmură albă...

Căutam să-mi amintesc ce mai putusem vedea, cînd Mélanie mă întrebă în bătaie de joc dacă într-adevăr era cu putinţă să fi văzut atîtea lucruri în aşa de puţin timp. Am recunoscut că m-am înşelat asupra doamnelor şi a scheletelor, pe care, poate, nu le deosebisem prea bine, dar am jurat c-am văzut membre omeneşti de o gălbeneală de moarte. Poate c-o şi credeam.

16

EA-ŞI PUSE MÎNA PE CAPUL MEU

Domnul Morin avea obrazul plin şi buze groase cu colţurile ridicate în sus, care ajungeau la favoriţii cărunţi. Ochii, nasul, gura, toată faţa lui larg deschisă vădeau sinceritatea. Simplu la port şi de o curăţenie exemplară, mirosea a săpun de Marsilia. Domnul Morin era între două vîrste, şi dacă, întocmai ca omul din fabulă, ar fi fost între două femei care să-l potrivească după vîrsta lor, cu siguranţă că doamna Morin, soţia lui, i-ar fi smuls perii negri, căci părea mai bătrînă decît el; avea şi o ţinută mai frumoasă, şi multă eleganţă pentru starea ei. Dar n-o iubeam fiindcă era tristă.

Portăreasă la o casă vecină cu cea în care locuiam eu şi care era tot a domnului Bellaguet, doamna Morin şedea în camera portarului, cu melancolie şi distincţie; trăsăturile-i palide şi ofilite s-ar fi potrivit cu o ilustră nenorocire, şi mama spunea că seamănă cu regina Marie-Amélie [1]. Domnul Morin era şi el portar de meserie şi trăgea de şnur ca să deschidă uşa cînd i se cerea. Dar o făcea ca pe cea din urmă dintre treburile lui. Se îndeletnicea mai mult cu două funcţii însemnate, fiind omul de încredere al domnului Bellaguet şi slujbaş la Camera deputaţilor. Tatăl meu îl stima atîta, încît mă lăsa dimineaţa ore întregi în tovărăşia lui; domnul Morin era un om care se bucura de consideraţie. În cartier, toată lumea îl cunoştea şi intrase în istorie fiindcă-l purtase în braţe pe contele de Paris [2], la 24 februarie 1848.

Se ştie că, după abdicarea lui Ludovic-Filip în favoarea nepotului său şi după fuga familiei regale, ducesa de Orléans, părăsind palatul cotropit, se duse cu amîndoi copiii ei de vîrstă fragedă, contele de Paris şi ducele de Chartres, şi urmată de cîţiva intimi la Camera deputaţilor, unde ceru să fie anunţată drept mama noului rege şi regenta regatului. Un grup de republicani intră zgomotos în sală o dată cu ea. Dreaptă,

[1] Soţia lui Ludovic-Filip, regele Franţei în vremea aceea.
[2] Nepotul regelui Ludovic-Filip.

la picioarele tribunei, şi ţinîndu-şi amîndoi copiii de mînă, aştepta ca adunarea să-i consfinţească puterea. Aplauzele care-i întîmpinară intrarea se potoliră repede. Majoritatea nu privea cu ochi buni o regenţă. Preşedintele Sauzet ordonă celor străini de Cameră să se retragă. Principesa părăsi încet hemiciclul ; dar, fie ambiţie, fie dragoste de mamă, hotărîtă să susţină, în toiul primejdiilor, drepturile fiului său, nu voi să iasă, se sui pe treptele din centru, în vîrful amfiteatrului şi, acolo, despăturind o hîrtie, încercă să vorbească. Femeia aceasta, mică şi atît de palidă în vălurile-i lungi de văduvă, putea mişca inimile, dar n-avea nimic pentru a stăpîni masele. N-o auziră, abia o vedeau în mijlocul grupurilor zgomotoase îngrămădite în jurul ei. Deodată, un vuiet îngrozitor, care urlă afară, creşte, se apropie ; prin uşile sparte cu patul puştilor, oameni din popor, studenţi şi guarzi naţionali pătrund cu furie în hemiciclu, răcnind :

— Jos Burbonii ! Jos regele ! Vrem republică !

Se slobozesc împuşcături pe culoare. Şi, printre strigăte şi detunături, urechea înspăimîntată aude un zgomot îndepărtat, înăbuşit, încă slab, şi mai groaznic : talazurile unui ocean omenesc care izbesc zidurile palatului. Curînd, un alt val de oameni năvăleşte, se revarsă, de data aceasta prin tribuna publică şi inundă adunarea. Cete înarmate cu suliţe, cu satîre şi cu pistoale scot strigăte de moarte. Lamartine e la tribună, bănuit (cu totul pe nedrept) că vorbeşte în favoarea regenţei ; ţevile puştilor şi vîrfurile însîngerate ale săbiilor se îndreaptă spre el. Deputaţii, îngroziţi, se reped spre ieşiri. Ducesa de Orléans e luată cu copiii ei de avalanşa fugarilor, împinsă spre uşiţa ce dă în stînga biroului şi aruncată în culoarul îngust, unde, strivită, înăbuşită între deputaţii care fug şi poporul care vine în goană, turtită la perete, despărţită de copiii ei, cade pe jumătate leşinată la picioarele scării. Morin, care se găsea atunci pe culoar, aude ţipetele unui copil şi-l vede pe micul conte de Paris răsturnat jos, călcat în picioare. Îl ridică în braţe, aleargă cu el prin saloane şi vestibule şi, pe o fereastră joasă, deschisă spre grădină, îl trece unui aghiotant care-şi căuta prinţii. În timpul ăsta, ducesa, refugiată într-un salon al Preşedinţiei, îşi striga copiii cît o ţinea gura. I se aduce contele de Paris şi e înştiinţată că ducele de Chartres

se află în siguranţă, îmbrăcat cu haine de fată, în podurile palatului.

Asta-i povestea domnului Morin. O istorisea adeseori şi-o isprăvea cu această cugetare :

— Ducesa de Orléans a desfăşurat în această împrejurare un curaj nemaipomenit şi o putere de rezistenţă de care puţini bărbaţi ar fi fost în stare. Să fi fost cu o palmă-două mai înaltă, fiul ei era rege. Dar era prea mică. N-o vedea nimeni în mulţimea aceea de oameni.

Dovada cea mai bună de cît îi preţuiau părinţii mei pe şoţii Morin este că mă lăsau cît pofteam în tovărăşia lor, cu toate că se dovedeau foarte aspri în alegerea prieteniilor mele. Neînduplecarea lor în această privinţă mă îndurera. De pildă, la etajul de deasupra noastră, locuia o doamnă Moser, pe seama căreia se vorbea ; îşi petrecea zile întregi în apartamentul ei mobilat turceşte, singură, fără treabă, în rochie de casă trandafirie, încălţată cu papuci de azur şi de aur, şi parfumată. De cîte ori se ivea prilejul, mă atrăgea la dînsa ca să se mai distreze. Întinsă cu moleşeală pe divan, mă lua, jucîndu-se, în braţe. Aş spune cu bună credinţă că mă ridica în sus pe vîrful picioarelor ei ca pe un căţeluş, dacă nu m-aş gîndi că nu eram destul de micuţ pentru aşa ceva şi că ideea mi-a fost pesemne sugerată de *Gimblette*, a lui Fragonard [1], pe care am văzut-o pentru întîia oară cînd frumoasele picioare ale doamnei Moser se odihneau de mai mulţi ani în veşnicele umbre ; dar se întîmplă că amintiri de la vîrste diferite se suprapun în memorie, se contopesc şi alcătuiesc un tablou. Tocmai de asta mă feresc în povestirile acestea, care n-au alt merit decît exactitatea. Doamna Moser îmi dădea drajele, îmi spunea poveşti cu bandiţi şi-mi cînta romanţe. Din nenorocire pentru mine, părinţii mei mă opreau să răspund bunăvoinţei acestei doamne şi mă ameninţau să se supere cumplit dacă aş mai călca vreodată pragul apartamentului turcesc, plin de culori zîmbitoare şi de mirosuri suave. De asemenea, nu mi se îngăduia s-o pornesc la întîmplare, sub acoperişuri, în atelierul domnului Ménage. Mélanie îmi lămurea pricina acestei oprelişti spunînd că domnul Ménage spînzura membre

[1] Fragonard (Honoré) 1732—1806 — pictor, desenator şi gravor francez. Compoziţiile sale sînt graţioase şi elegante, culorile armonioase şi pline de lumină.

pămîntii şi schelete în atelierul său. Şi, desigur, nu acestea erau singurele mari greşeli de care dădaca mea îşi învinovăţea vecinul, pictorul. Într-o zi se plînse domnului Danquin că îngrozitorul Ménage o împiedica să doarmă, făcînd toată noaptea o muzică turbată cu prietenii lui. Şi naşul meu spuse în taină nevinovatei făpturi, de care nu se ruşina să-şi bată joc, că artiştii ăştia nu numai cîntă şi joacă toată noaptea, dar mai beau şi punci, aprins în tidve de morţi. Mélanie era prea cinstită ca să pună la îndoială o vorbă de-a naşului meu. De altfel, pictorul se ponegri în ochii respectabilei slujnice cu o faptă şi mai cumplită. Într-o seară, urcîndu-se la mansardă, cu lumînarea în mînă, Mélanie văzu pe uşa ei un *Amor* desenat cu creta ; arcul şi tolba îi atîrnau între aripi şi, cu o înfăţişare de rugă fierbinte, bătea cu pumnu-i mic în uşa închisă. Bănuindu-l cu mare furie pe domnul Ménage de a fi ticluit desenul ăsta de ocară, îl făcu desfrînat şi lăudăros şi mă opri din nou să mă port prietenos cu un astfel de mojic.

În sfîrşit, puţine persoane erau socotite vrednice de a fi în legătură cu mine.

Nu trebuia să mă joc, în curte, cu copilul bucătăresei domnului Bellaguet, tînărul Alphonse, înzestrat cu o minte iscoditoare şi cu o fire îndrăzneaţă ; dar nu era binecrescut, vorbea cu grosolănie, se hîrjonea ca un bădăran şi umbla hai-hui. Alphonse mă duse într-o zi la un brutar din strada Dauphine, cunoscut de el, ce vindea bucăţele tăiate din ostii, şi comandă de cinci bani, plătiţi de mine, că eu eram bogatul. Am făcut două părţi egale, pe care le-am luat în şorţuri ; şi pe drum, Alphonse le mîncă pe toate. Boroboaţa aceasta îmi atrase o dojană aspră şi a trebuit s-o rup cu Alphonse. De asemenea, n-aveam voie să vorbesc cu Honoré Dumond. Fiul unui consilier de stat, Honoré era de familie bună şi frumos ca lumina zilei, crud însă cu animalele şi plin de instincte rele. Pînă şi la familia Caumont, toţi mari mîncăcioşi, tată, mamă, fiu, fată, cîine şi pisică, plesnind de graşi, rîzînd prosteşte, mă împiedicau să mă duc din ziua cînd, după ce spălasem la pompă călimările somnoroşilor Caumont, m-am întors acasă ud leoarcă din cap pînă-n picioare de cerneală şi de apă. Dimpotrivă, îmi lăsau toată libertatea să caut tovărăşia soţilor Morin.

Foloseam cumpătat libertatea aceasta cît priveşte pe doamna Morin, care, purtînd noduri mari de panglici albe în păr ca regina Marie-Amélie, cu faţa lungă şi posomorită, mai galbenă

decît o lămîie, răspîndea tristeţe şi jale. Dacă doamna Morin ar fi inspirat măcar celor ce se apropiau de ea o mare tristeţe, adîncă şi de neînţeles, o jale de o frumoasă grozăvie, poate c-aş fi simţit plăcerea pe care mi-o dădea atunci orice lucru covîrşitor şi neobişnuit. Dar tristeţea doamnei Morin era veşnic aceeaşi, măsurată şi monotonă, neînsemnată. Mă pătrundea ca o ploaie mărunţă, mă îngheţa. Doamna Morin nu-şi mai părăsea de fel camera de lîngă poartă, cameră strîmtă, joasă, umedă şi unde numai patul era foarte însemnat, atît de plin cu mindire, cu saltele, plăpumi, macate, suluri, perne şi pătrate mari de puf, încît mi se părea de necrezut să te poţi culca în el fără să fii de îndată înăbuşit. Bănuiam că domnul şi doamna Morin, care dormeau acolo noapte de noapte, scăpau ca prin minune numai datorită ramurii de cimişir care, înfiptă sub crucea unei cădelniţe de porţelan, sta deasupra acestui culcuş ucigaş. O cunună de flori de lămîiţă, aşezată sub un glob de sticlă, împodobea scrinul de nuc. Pe căminul de marmură neagră o pendulă, de asemenea sub glob, totodată turcească şi gotică, slujea drept postament unui grup aurit reprezentînd, cum mi-a spus doamna Morin, „Legămîntul Matildei cu Malek-Adhel în toiul uraganului din pustiu". Nu întrebam mai mult, nu doar că n-aş fi fost un băieţel care întreabă mereu şi-i curios, dar povestea aceasta neînţeleasă mă încînta prin taina ei. N-am prea lămurit-o de atunci, şi numele Malek-Adhel şi Matilda rămîn legate în memoria mea de mirosul de praz fiert, de ceapă arsă şi de fum de cărbune care domnea în camera doamnei Morin. Această respectabilă persoană gătea cu melancolie la o plită foarte joasă, cu un burlan vîrît în hornul ce fumega mereu. Cea mai mare distracţie pe care o găseam în preajma ei era să mă uit cum spumuia oala cu supă şi cum curăţa morcovii cu grijă să nu ia prea mult, ceea ce dovedea un suflet zgîrcit. Dimpotrivă, prietenia cu domnul Miron mi-era foarte plăcută.

Cînd, înarmat cu perii, cu pămătufuri de pene şi cu mături, se pregătea să facă într-o sală curăţenie, lucru care-i plăcea, rîdea zgomotos cu gura pînă la urechi, ochii foarte rotunzi îi străluceau şi faţa-i lată se lumina ; ceva din eroismul domestic al lui Hercule în Elida se ivea în el. Dacă aveam norocul să-l apuc într-o astfel de clipă a zilei, mă atîrnam de mîna lui aspră şi păroasă care mirosea a săpun de Marsilia, urcam împreună scara şi intram în vreun apartament ce i se

încredințase spre îngrijire în lipsa stăpînilor și a servitorilor. Am păstrat amintirea a două din ele.

Parcă văd salonul cel mare al contesei Michaud, cu oglinzile lui pline de fantome, mobilele acoperite cu învelitori albe și portretul unui general în mare ținută, învăluit în fum de mitralii. Morin mi-a spus că pictura îl înfățișa pe generalul conte Michaud la Wagram, cu toate decorațiile lui. Etajul al treilea îmi plăcea mai mult. Acolo locuia în trecere contele Colonna Walewski. Vedeai la el mii de lucruri ciudate și încîntătoare, figuri de porțelan chinezesc, paravane de mătase și de lac, narghilele, lulele turcești, panoplii, ouă de struț, ghitare, evantaie spaniole, portrete de femei, divanuri adînci și perdele grele. Iar cînd mă minunam de toate lucrurile acestea necunoscute, Morin îmi zicea, cam umflîndu-se în pene, că domnul conte Walewski era un tînăr elegant și energic. Locuise mult în Anglia și, în trecere la Paris, se pregătea să plece în Italia, unde era numit ambasador. Învățam să cunosc lumea cu Morin.

Într-o zi, cînd urcam în tovărășia lui scara destul de îngustă a contesei Michaud, a contelui Walewski și a altor locatari ale căror nume mi-au scăpat (fațada casei, pe care o privesc adesea, nu s-a schimbat; cum, din ce pricină necunoscută de mine însumi, prin ce tainic instinct nu m-am dus să văd dacă și scara a rămas așa cum era în copilăria mea?) într-o zi, spun, găsindu-mă cu Morin între întîiul și al doilea etaj, am văzut înaintea noastră o doamnă tînără care cobora treptele. Îndată Morin, care era de o bunăcuviință desăvîrșită și mă învăța în orice împrejurare să mă port frumos, mă dădu la o parte, lîngă el, la perete, mă puse să-mi țin șapca în mînă și-și scoase scufia grecească.

Tînăra doamnă purta o rochie de catifea de un cafeniu șters și un șal de cașmir din India, cu mari palme decorative. O pălărie *cabriolet* îi înconjura fața subțire și palidă. Cobora scara cu grație. Trecînd, își plecă asupra mea ochii mari, negri și arzători, apoi din gura ei mică, din foarte mica ei gură, la fel cu o rodie, ieși o voce gravă și catifelată, cum n-am mai auzit niciodată alta cu timbrul și cu expresia aceasta.

Spunea:

— Morin, e al dumitale băiețelul ăsta? E drăguț.

Și puse pe capul meu mîna ei cu mănușă albă.

Morin răspunzîndu-i că-s un vecin, ea urmă :

— E drăguț. Dar părinții lui să bage de seamă : are umerii obrajilor roșii și-i tare palid.

Ochii aceștia, care mă priveau cu blîndețe, se aprindeau la teatru de „flacăra neagră" care mistuia pe Fedra ; mîna aceasta subțire, pusă cu dragoste pe creștetul meu, poruncea cu un semn, în fața spectatorilor mișcați, asasinarea lui Pyrrhus. Rachel [1], atinsă de răul de care avea să moară, îi pîndea semnele pe obrazul unui biet copil întîlnit din întîmplare pe scară cu portarul. Încă prea tînăr cînd ea părăsi teatrul, n-am auzit-o niciodată pe scenă ; dar simt și acum pe capul meu mîna ei mică înmănușată.

[1] *Rachel* (Elisabeth Félix), celebră tragediană franceză a teatrului clasic (1821—1858).

17.

„UN FRATE E UN PRIETEN DĂRUIT DE NATURĂ"

Mătușă-mea Chausson locuia la Angers, unde se născuse și se măritase. Ajungînd văduvă, administra cu strașnică economie neînsemnata ei avere și făcea un vinișor spumos de care se arăta mîndră și zgîrcită. Cînd venea la Paris, ceea ce pe atunci trecea drept o mare călătorie, trăgea la părinții mei. Vestea sosirii ei era primită fără bucurie de mama și de bătrîna Mélanie, care se temea de arțagul provincialei. Tata spunea despre dînsa :

— E ciudat că soră-mea Renée, văduvă după opt ani de căsnicie, întruchipează tipul fetei bătrîne în toată nenorocita ei desăvîrșire.

Mătușă-mea Chausson, cu mult mai în vîrstă decît fratele ei, slabă și galbenă, cu rochii prea strîmte și demodate, părea mai bătrînă decît era și o credeam împovărată de ani, fără s-o venerez mai mult ; fac aici mărturisirea care mă costă puțin. Respectul bătrîneții nu-i în firea copiilor : se dobîndește prin educație și niciodată nu-i adînc înfipt în ei. Nu mi-era dragă mătușă-mea Chausson, dar, cum nu doream s-o iubesc, mă simțeam foarte la largul meu cu ea. Venirea ei îmi pricinuia o mare bucurie, fiindcă aducea schimbări în casă, și orice schimbare mă desfăta. Patul meu pe rotițe se trăgea în mica încăpere a trandafirilor și eram încîntat.

Cînd veni pentru a treia oară de la nașterea mea să stea cîtva timp la noi, mă cercetă cu mai multă băgare de seamă și examenul nu-mi fu binevoitor. Îmi găsi nenumărate cusururi care se băteau cap în cap : un neastîmpăr supărător, pentru care o dojenea pe mama, că nu mi-l înăbușă cu asprime ; o liniște ce nu se potrivea cu vîrsta mea și nu-i prevestea nimic bun, o lene de neînvins, o activitate nestăpînită, o inteligență întîrziată și o minte prea precoce. Acestor însușiri rele și diferite, ea le găsea aceeași obîrșie comună. După mătușă-mea, tot răul (și era mare) venea din pricină că eram singurul copil la părinți.

Cînd scumpa mea mamă se îngrijora că mă vede palid şi tînjind, mătuşă-mea îi zicea :

— Nu poate fi vesel şi sănătos, că n-are un copil cu care să se joace : n-are un frate.

Dacă nu ştiam tabla înmulţirii, dacă-mi răsturnam călimara pe bluza mea de catifea albastră, dacă mîncam fără măsură poame şi mere uscate-n cuptor, dacă nu voiam în ruptul capului să recit doamnei Caumont *Animalele bolnave de ciumă*, dacă-mi făceam, căzînd, un cucui în frunte, dacă Sultan Mahmud mă zgîria, dacă plîngeam după canarul găsit într-o dimineaţă în colivia lui ţeapăn, cu ochii închişi şi cu gheruţele în sus, dacă ploua, dacă bătea vîntul, era că n-aveam un frate. Într-o seară, la masă, m-am gîndit să pun pe furiş un pic de piper în bucata de tartă cu cremă oprită pentru bătrîna Mélanie, care se dădea în vînt după dulciuri. Scumpa mea mamă mă prinse asupra faptului şi mă certă pentru lucrul ăsta pe care-l socotea că nu face cinste nici minţii, nici inimii mele. Măsuşă-mea Chausson, care exagera această judecată şi vedea în zburdălnicia mea dovada unei adînci depravări, mă dezvinovăţi totuşi fiindcă n-aveam nici frate, nici soră.

— Trăieşte singur. Singurătatea-i rea ; ea dezvoltă la copilul ăsta instinctele perverse ai căror germeni îi poartă în el. E nesuferit. Nu se mulţumeşte numai s-o otrăvească pe bătrîna servitoare cu o tartă, dar mie îmi suflă în ceafă şi-mi ascunde ochelarii. De-aş rămîne multă vreme la voi, draga mea Antoinette, m-ar înnebuni de-a binelea.

Cum nu mă simţeam vinovat de nici o încercare de otrăvire şi nu mă mustra cugetul c-o înnebunesc de-a binelea pe mătuşă-mea Chausson, învinuirile acestea mă mişcară prea puţin. Departe de-a o crede pe cuvînt pe bătrîna doamnă, eram gata să-i răstălmăcesc de-a-ndoaselea părerile, şi era de ajuns să-mi dorească un frate sau o soră pentru ca eu să n-o doresc. Aşa că mă lipseam uşor de un tovarăş de joacă. Fără a găsi orele atît de scurte pe cît mi se par astăzi, mă plictiseam rar, fiindcă de pe atunci aveam o viaţă lăuntrică foarte activă, simţeam şi resimţeam puternic lucrurile şi absorbeam tot ce în lumea exterioară se potrivea cu slaba mea inteligenţă. De altfel, ştiam că fraţii vin de obicei tare micuţi, neputînd să umble ori să stea de vorbă, şi n-aduceau nici un fel de folos. Nu eram sigur, cînd al meu ar fi crescut, că mă va

iubi, nici că-l voi iubi. Înalta şi binecunoscuta pildă a lui Cain şi Abel nu mă liniştea. Cc-i drept, vedeam de la ferestrele mele cele două capete de bostan gemeni, Alfred şi Clément Caumont, jucîndu-se prosteşte unul lîngă altul într-o linişte adîncă. Dar îl vedeam adesea în curte pe Jean, ucenicul tinichigiu, bătîndu-l măr pe fratele său Alphonse, care-i scotea limba şi-i dădea cu tifla. Aşa că mi se părea greu să te lămureşti după pilde. În sfîrşit, starea mea de copil singur la părinţi îmi aducea, după părerea mea, foloase de preţ: între altele, de a nu mi se împotrivi niciodată nimeni, de a nu împărţi cu nimeni dragostea părinţilor mei şi de a păstra gustul, nevoia de-a mă întreţine cu mine însumi, pe care le-am avut din cea mai fragedă copilărie. În acelaşi timp, doream un frate mai mic pentru a-l iubi. Fiindcă sufletul meu era plin de nesiguranţă şi de contraziceri.

Într-o zi am cerut scumpei mele mame să-mi spună în taină dacă n-are de gînd să-mi dăruiască un mic frate. Îmi răspunse rîzînd că nu, fiindcă prea s-ar teme să fie tot atît de băiat rău ca mine. Răspunsul ăsta nu mi s-a părut serios. Mătuşă-mea Chausson se înapoie la Angers şi nu m-am mai gîndit la ceea ce mă frămîntase atîta în timpul şederii sale la noi.

Dar cîteva zile după plecarea ei, cîteva zile sau cîteva luni (fiindcă în povestirile acestea cea mai mare bătaie de cap mi-o dă cronologia), într-o dimineaţă, naşul meu, domnul Danquin, veni să prînzească la noi. Ziua era luminoasă. Vrăbiile piuiau pe acoperişuri. Deodată m-a apucat o poftă nebună de-a săvîrşi o faptă uimitoare şi, pe cît se poate, minunată, care să curme monotonia lucrurilor. Mijloacele mele pentru a plăsmui şi a executa o asemenea hotărîre erau foarte restrînse. Socotind că voi descoperi ceva la bucătărie, am pătruns acolo şi am găsit-o pustie, mirosind frumos, iar focul ardea. Cînd să dea la masă, Mélanie, după neclintitul ei obicei, se dusese să caute la băcan sau la fructărie vreo iarbă, vreo sămînţă, vreo mirodenie uitată. Pe plită, un ostropel de iepure cînta în cratiţă. La vederea aceasta, o inspiraţie năprasnică puse stăpînire pe mintea mea. Ca să-i dau ascultare, am luat ostropelul de pe foc şi m-am dus să-l ascund în dulapul cu mături. Operaţia a fost îndeplinită cu bine, numai că m-am ales cu patru degete de la mîna dreaptă, cu cotul stîng şi amîndoi genunchii arşi, cu faţa opărită, şorţul, ciorapii şi pan-

tofii stricați, iar sosul se vărsă pe trei sferturi pe lespezile de piatră împreună cu multe bucățele de slănină și de ceapă. Am alergat îndată după arca lui Noe pe care o primisem de Anul nou, am răsturnat toate animalele din ea într-o cratiță frumoasă de aramă și am pus-o pe plită în locul ostropelului de iepure. În capul meu, tocana aceasta amintea foarte bine ceea ce auzisem și văzusem într-o poză colorată despre ospățul lui Gargantua. Fiindcă, dacă uriașul își înfigea furculița cu doi dinți în boi întregi, eu făceam o mîncare din toate animalele creației, de la elefant și girafă pînă la fluture și lăcustă. Mă bucuram dinainte de uimirea Mélaniei, cînd nevinovata făptură, crezînd că-și găsește iepurele pe care-l gătise, va descoperi în locul lui leul și leoaica, măgarul și măgărița, elefantul și tovarășa lui, în sfîrșit toate animalele scăpate de la potop, fără a-l mai pune la socoteală pe Noe și ai săi, pe care, din greșeală, îi făcusem tocană laolaltă cu ele. Dar urmarea îmi înșelă prevederile. O duhoare nesuferită care venea de la bucătărie nu întîrzie să se răspîndească în tot apartamentul: n-o prevăzusem și era surprinzătoare pentru oricare altul. Mama, înăbușindu-se, alergă la bucătărie să-i caute pricina și o găsi pe bătrîna Mélanie, care, gîfîind și cu coșul încă sub braț, lua de pe plită cratița unde fumegau îngrozitor rămășițele înnegrite ale animalelor din arcă.

— Cratița mea! Cratița mea cea frumoasă! striga Mélanie cu glas deznădăjduit.

Venit să mă bucur de succesul născocirii mele, m-am simțit copleșit de rușine și de părere de rău. Și cu voce nesigură, la întrebarea Mélaniei, i-am destăinuit că va găsi ostropelul în dulapul cu mături.

Nu m-au dojenit. Tatăl meu, mai palid ca de obicei, se făcea că nu mă vede. Mama, cu obrajii aprinși, cercetîndu-mă pe furiș, pîndea pe chipul meu crima sau nebunia. Nasul meu avea înfățișarea cea mai jalnică. Colțurile gurii lui, așa de frumos mărginită în celelalte zile de obraji rotunzi și o bărbie plină, se lăsau acum în jos cu tristețe. Și, după ochelarii de aur, ochii lui, altă dată vioi, nu mai străluceau.

Cînd Mélanie aduse ostropelul, avea ochii roșii și lacrimi îi curgeau pe față. N-am putut să mă mai stăpînesc și, ridicîndu-mă de la masă, m-am aruncat asupra ei, am sărutat-o din răsputeri și am izbucnit în plîns.

Mélanie scoase din buzunarul şorţului o batistă cadrilată, îmi şterse cu blîndeţe ochii cu mîna ei noduroasă, care mirosea a pătrunjel, şi-mi spuse hohotind :

— Nu plînge, conaşu' Pierre, nu plînge !

Naşul meu, întorcîndu-se spre mama, zise :

— Pierrot n-are inimă rea, dar e copil unic. E singur ; nu ştie ce să mai facă. Daţi-l la pension ; va fi supus unei discipline folositoare şi va putea să se joace cu micii lui camarazi.

Auzind vorbele acestea, mi-am amintit sfatul dat mamei de mătuşă-mea Chausson şi mi-am dorit un frate pentru a nu fi trimis la pension, cît şi pentru a-l iubi şi a fi iubit de el.

Ştiam că un frate era dăruit de natură şi, fără a cunoaşte condiţiile în care darul ăsta se făcea familiilor iubite de cer, eram sigur că, pentru a-l căpăta, nimic nu poate înlocui puterea care face să încolţească plantele şi să înflorească viaţa pe pămînt. Aveam un neînţeles şi adînc simţămînt al acestei puteri tainice care mă hrănea, după ce mă adusese pe lume ; şi deosebeam foarte bine isprăvile acestei Cibele [1], pe care o slăveam fără a o numi, de lucrările cele mai minunate ale oamenilor. Aş fi crezut foarte uşor că un vrăjitor e în stare să fabrice un om care se mişcă, vorbeşte şi mănîncă, dar n-aş fi admis niciodată că omul ăsta ar fi din aceeaşi substanţă cu un om obişnuit. Pe scurt, am renunţat la gîndul de-a avea un frate trupesc şi m-am hotărît să cer înfierii ceea ce natura nu-mi dădea.

Fără îndoială, nu ştiam că împăratul Adrian înfiindu-l pe Antonius Pius, Antonius înfiindu-l pe Marc Aureliu dăduseră patruzeci şi doi de ani de netulburată fericire universului. Nu bănuiam, dar înfierea mi se părea ceva minunat. N-o priveam numai în condiţiile strict juridice, căci habar n-aveam de drept. Totuşi o plăsmuiam înconjurată de oarecare solemnitate, ceea ce nu-mi putea displace, şi mă gîndeam nedesluşit că părinţii mei şi-ar pune veşmintele de ceremonie pentru a înfia copilul pe care li l-aş prezenta. Greutatea era să-l găseşti. Hotare înguste închideau cîmpul cercetărilor mele. Vedeam puţină lume, şi în familiile unde mă duceam, n-ar fi fost dat un fiu fără un motiv puternic, de pildă, ca cel care a silit-o pe mama lui Moise să-şi pună copilaşul în primejdie

[1] *Cibela*, fiică a Cerului, zeiţă a Pămîntului şi a animalelor, mama lui Jupiter.

pe Nil. Cu siguranță, doamna Caumont nu s-ar fi învoit niciodată să se despartă de unul din capetele ei de bostan. Mă gîndeam c-ar fi mai puțin greu să capeți un copil sărac, și i-am pomenit o vorbă prietenului meu Morin, care se scărpină în cap și-mi răspunse că nu mergeai la sigur aducînd un copil găsit într-o familie și că, de altfel, părinții mei nu puteau înfia un copil fiindcă mai aveau unul. Motivul ăsta, a cărui valoare juridică o nesocoteam, nu mă izbi și n-am încetat să-mi caut un frate adoptiv în plimbările cu dădaca mea Mélanie la Luxemburg, la Tuileri și la *Jardin des Plantes*. Cu toate că biata bătrînă nu-mi dădea voie, intram în vorbă cu băieții pe care-i întîlneam. Sfios și stîngaci, plăpînd ca înfățișare, mă alegeam de cele mai multe ori cu disprețul și ocările lor. Sau, de găseam din întîmplare un copil tot atît de sfios ca mine, ne despărțeam muți, cu capul în piept și cu inima grea, fără a fi știut să ne arătăm unul altuia dragostea pe care o simțeam. Pe atunci m-am încredințat că, fără a fi foarte bun, prețuiesc mai mult decît cea mai mare parte a celorlalți oameni.

Cîtva timp mai tîrziu, într-o zi de toamnă, găsindu-mă singur în salon, am văzut ieșind din cămin un mic savoiard negru ca un drac; arătarea aceasta mă înveseli fără să mă prea sperie.

Micii savoiarzi care, ca ăsta, curățau coșurile, nu erau rari la Paris. În casele vechi, ca a noastră, burlanele de sobă făcute în grosimea zidurilor erau destul de mari pentru ca un copil să se poată băga în ele. De cele mai multe ori, micii savoiarzi îndeplineau munca aceasta. Se spunea că-i învățase țîncul-pămîntului al lor să se cațere; dar ei se slujeau de o frînghie cu noduri. Acesta, plin tot de funingine, cu capul acoperit pînă peste urechi cu o bonetă frigiană neagră ca și el, își arăta zîmbind dinții de-o albeață strălucitoare și buzele roșii, pe care și le lingea ca să le curețe. Purta pe umăr frînghii și o mistrie, și era tare mic în vesta-i și pantalonii scurți. L-am găsit drăguț și l-am întrebat cum îl cheamă. Îmi răspunse cu glas fornăit și foarte blînd că-l cheamă Adeodat, de fel din Gervey, lîngă Bonneville.

M-am apropiat de el și, într-o pornire de simpatie, i-am spus:

— Vrei să fii fratele meu?

Prin masca lui de Arlechin își roti în dreapta și-n stînga ochii mirați, deschise o gură pînă la urechi și-mi făcu semn din cap că da.

Atunci, cuprins de un fel de delir frățesc, l-am înștiințat să m-aștepte o clipă și am alergat la bucătărie. Scotocind în cămară, în dulap și-n bufet, am găsit o brînză pe care am luat-o. Era o brînză de Neufchâtel care, în formă de dop de lemn ce se pune la vrana butoaielor, și-a luat numele de *bondon*[1]. Era de ajuns de stătută și mici pete roșii îi presărau pieliță albăstruie și catifelată. Am adus-o fratelui meu, care nu se mișcase mai mult din locul lui decît un orologiu și-și plimba ochii uimiți. Nu zise ba, își scoase cuțitul din buzunar, se apucă să scobească *bondon*-ul și, pe vîrful lamei, își ducea bucăți mari la gură. Mesteca grav, cu o încetineală, de bună seamă obișnuită, cu sufletul recules și fără să piardă o clipă pentru a sufla sau a respira. Mama veni pe neașteptate. Din *bondon* rămăsese aproape numai pielea. Am crezut că-s dator s-o lămuresc :

— Mamă, e fratele meu : l-am infiat.

— Foarte bine — răspunse mama, zîmbind. Dar o să se înece. Dă-i să bea.

Mélania, pe care am găsit-o tocmai la timp în bucătărie, aduse un pahar de apă înroșită cu puțin vin fratelui meu, care-l bău pe nerăsuflate, se șterse la gură cu mîneca și oftă de mulțumire.

Mama îl întrebă despre ținutul, familia și starea lui, și, fără îndoială, băiatul răspunse cum se cădea, fiindcă, după ce plecă, scumpa mea mamă îmi spuse :

— E tare drăguț fratele tău.

Ea hotărî să-i ceară stăpînului său, care locuia pe strada Boulangers, să ni-l trimită într-o duminică.

Trebuie să recunosc că Adeodat, cu obrazul spălat și cu hainele lui cele bune, mi-a plăcut mai puțin decît cu scufie și mască de funingine. Mîncă la bucătărie, unde mama și cu mine ne-am dus să-l vedem, cam stingheriți de curiozitatea noastră. Bătrîna Mélanie ne făcea semn să nu ne prea apropiem, de frica paraziților. Se arătă foarte cuviincios, dar nu voi cu nici un preț să mănînce înainte de a-și fi pus din nou pe cap pălăria, care-i fusese luată. Purtările acestea mi se părură cam

[1] In limba franceză *vrană* se spune *bondon*.

țărănești. Dar, privind mai bine lucrurile, erau, dimpotrivă, foarte nobile. În veacul al XVII-lea, o persoană cu vază nu s-ar fi așezat la masă cu capul gol. Și era cuviincios să stea cu pălăria pe cap în timpul prînzului, fiindcă bunacreștere îl silea să și-o scoată în fiece clipă cînd vecinul său îl îndatora cu ceva sau cînd el o făcea pe vecină să-i primească serviciile. În noul său *Tratat despre buna-cuviință care se obișnuiește în Franța,* publicat în 1702, la Paris, domnul de Courtin spune anume, la articolul privitor la masă : „Dacă nobilul bea în sănătatea cuiva sau chiar a dumitale, trebuie să stai descoperit, aplecîndu-te puțin deasupra mesei pînă cînd a băut... Cînd îți vorbește, trebuie, de asemenea, să te descoperi pentru a-i răspunde, băgînd de seamă să nu fii cu gura plină. Trebuie să păstrezi aceeași bună-cuviință de cîte ori îți va vorbi, pînă cînd nu-ți va mai îngădui, după care trebuie să rămîi cu capul acoperit de teamă să nu-l obosești cu prea mare ceremonie". Adeodat își păstră pălăria pe cap în timpul prînzului ca un vechi gentilom de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, dar, la drept vorbind, salută mai puțin. Punea carnea pe pîine și ducea bucățile la gură cu cuțitul, și era foarte grav. După dejun, la cererea mamei, ne cîntă, cu un glas abia auzit, un cîntec din provincia lui :

Ascultă, Janeto,
Vrei haine frumoase ?
Fata rîdea...

El răspunse scurt, cu multă judecată la întrebările scumpei mele mame. Am aflat că lucra iarna la Paris și, spre primăvară, se întorcea pe jos în ținutul său. Mamă-sa, prea săracă pentru a cumpăra o vacă, se tocmea pe la brînzării. El lucra cu dînsa ori culegea pe munte ochiul-soarelui pentru cofetarii din oraș care vindeau dulcețuri. E numele pe care-l dădea boabelor de afine. Trăiau din banii cîștigați și n-aveau destui ca să se sature.

M-am hotărît să fac economii pentru a cumpăra o vacă mamei lui Adeodat, dar n-am întîrziat să-mi uit hotărîrea. În primăvară, micul coșar plecă spre meleagurile lui. Scumpa mea mamă trimise veșminte de lînă și ceva bani mamei lui. Și, găsindu-l serios și deștept, scrise învățătorului din sat să-l învețe să citească, să scrie și să socotească, și că lua asupra ei

cheltuielile învăţăturii lui. Adeodat îi răspunse cu litere de tipar mulţumirile lui.

Am întrebat de mai multe ori ce ştiri au venit de la fratele meu, am mai întrebat şi la începutul iernii.

— Fratele tău a rămas în satul lui — îmi răspunse mama, care se temea să nu mă mîhnească spunîndu-mi mai mult.

Fratele meu Adeodat n-avea să se mai întoarcă. Dormea în micul cimitir din satul său. Mama primise de la învăţătorul din Gervey o scrisoare, pe care nu mi-o arătase. Scrisoarea o vestea că micul Adeodat murise de-o meningită fără să-şi dea seama, mirat numai că-şi simţea capul atît de greu. Cîteva ceasuri înaintea morţii vorbise de buna doamnă Nozière şi cîntase cîntecul lui:

Ascultă, Janeto...

18

MĂTUȘA COCHELET

Într-o dimineață cînd o însoțisem pe bătrîna Mélanie în mansarda ei, cercetam cu mai multă luare-aminte decît de obicei învelitoarea de pînză de Jouy pe care o întindea pe pat și reprezenta — n-am mai spus-o ? — încoronarea unei fete răsplătită pentru virtutea ei. Scena era imprimată cu roșu și repetată de mai multe ori. Mi se părea grațioasă, vorbea imaginației mele și-mi aținta curiozitatea. Mélaine mă învinui că-mi plac neroziile.

— Ce găsești frumos la vechitura asta, Pierrot ? E cîrpită toată. Cînd slujeam la răposata doamnă de Sainte-Lucie, învelitoarea era curată de tot pe patul ei de moarte, și mi-a rămas mie după ce domnii de Sainte-Lucie au împărțit femeilor de serviciu hainele mamei lor.

Totuși mă minunam și întrebam într-una :

— Cine-i frumoasa domnișoară pe care un senior o încununează cu trandafiri ? De ce toate tobele, trompetele, alaiul de fete și țăranii ăștia ce-și împreunează mîinile ?

— Unde vezi toate acestea, cuconașule ? Nu-i cu putință să se găsească acolo tot ce spui. Trebuie să-mi pun ochelarii ca să văd.

Își dădu seama că nu născocesc nimic :

— Uite, zău că-i adevărat ! Sînt aici zugrăvite fete, boieri și săteni. Da' mai știu eu ce ? Ei, poftim ! De cincizeci de ani de cînd învelitoarea-i pe patul meu, nu m-am gîndit la asta. Să mă fi întrebat cineva doar de culoarea ei, că tot n-aș fi știut să spun. Și totuși am cîrpit-o adeseori.

Cum ieșeam din odaie cu Mélanie, am auzit un zgomot de cîrje și de pași ce răsunau în capătul lung și întunecos al coridorului și se apropia încet. M-am oprit și m-a apucat groaza, văzînd cum, încetul cu încetul, iese din umbră o bătrînă înspăimîntătoare, încovoiată în două, cu spatele în locul capului și purtînd pe piept o față pămîntie, cu ochiul drept astupat de o lupă foarte mare. M-am agățat de șorțul Mélaniei. Cînd vedenia trecu, dădaca îmi zise că-i mătușa Cochelet. Mélanie

nu putea spune nimic despre dînsa, că mătușa nu vorbea niciodată cu ea, ca de altfel cu nimeni, afirmație pe care bătrîna mea prietenă o repeta des și nu trebuia s-o iei în sensul precis și literal, ci neclar ca o mărturie pe care și-o făcea ei înșiși despre purtarea-i cumpătată. Mătușa Cochelet locuia la capătul coridorului într-un cotlon scîrbos. Totuși lumea nu credea că-i în mizerie, fiindcă avea trei pisici și-n fiecare dimineață le dădea de zece bani bojoci. Domnul Bellaguet voise de mai multe ori s-o bage într-un azil de bătrîne, dar ea se împotrivise cu atîta strășnicie, încît fusese nevoit să renunțe.

— E mîndră — adăugă Mélanie. Apoi, coborînd glasul: Ține cu regele. Și se spune că are în mansarda ei, unde totu-i putregai, o minunată învelitoare de pat brodată cu crini.

Asta-i tot ce-am aflat despre mătușa Cochelet. Dar cîtva timp mai tîrziu, cum ne plimbam la Tuilerii, dădaca mea Mélanie și cu mine am întîlnit-o pe bătrînă, care, pe o bancă, dădea o priză de tabac unui invalid. Purta o pălărie ponosită de pai negru peste boneta ei drotată, după moda din 1820, și se învelea cu un șal galben cu palme decorative, plin de pete. Bărbia rezemată în cîrjă îi tremura, și lupa care-i astupa ochiul se clătina.

Invalidul avea nasul și bărbia ca o labă de homar. Vorbeau împreună:

— Haidem în altă parte — îmi zise Mélanie.

Și se sculă. Dar, curios s-aud ce spune mătușa Cochelet, m-am apropiat de banca pe care ședea.

Nu vorbea, cînta. Cînta sau mai degrabă fredona:

De ce nu-s ferigă?...

19

DOAMNA LAROQUE ŞI ASEDIUL ORAŞULUI GRANVILLE

Doamna Laroque locuia împreună cu fiica ei Thérèse şi cu papagalul Navarin într-un apartament din aceeaşi casă cu noi, în fundul curţii. O vedeam din odaia mea, iar uneori din patul meu, şi faţa-i sănătoasă şi zbîrcită ca şi merele păstrate în pivniţă mi se arăta la fereastra ei înconjurată cu conduraşi, între un ghiveci de garoafe şi colivia papagalului în formă de pagodă, ca figurile bunelor gospodine pictate de vechii maeştri flamanzi, într-un chenar de piatră şi de flori. În fiece sîmbătă, după cina care se isprăvea atunci pe la ora şase, mama îşi punea pelerina cu glugă ca să treacă prin curte şi mă lua să-mi petrec cu ea seara la doamnele Laroque. Îşi aducea lucrul într-un săculeţ pentru a coase ori a broda cu vecinele ei; celelalte doamne care veneau în aceeaşi casă făceau la fel; vechi obicei al fostului regim, şi nicidecum burghez şi firesc oamenilor de jos, cum s-ar putea crede astăzi, ci urmat, pe vremea lui Ludovic al XVI-lea, de societatea cea mai aristocratică, care nu era totuşi gravă. Sub Ludovic al XVI-lea, femeile de cel mai înalt rang destrămau scama împreună. Doamna Vigée-Lebrun istoriseşte în memoriile ei că, în timpul emigraţiei, fiind primită la Viena de contesa de Thoun, lua loc la masa cea mare în jurul căreia prinţese şi doamne de la curte lucrau tapiserie. Ceea ce spun aici nu-i ca să se creadă că scumpa mea mamă şi cu mine ne duceam o dată pe săptămînă la prinţese.

Doamna Laroque era o bătrînă foarte simplă, dar mare prin muncă, prin răbdare, prin dragoste şi printr-o înţelepciune casnică pusă la încercare în fericire ca şi-n restrişte. Reprezenta aproape un veac din viaţa franceză şi două regimuri, cel vechi şi cel nou, unite şi contopite de inima şi mintea fe-

meilor, semenele ei, care, ca Sabinele lui David [1], s-au aruncat între luptători.

Bogată şi frumoasă ţărancă din Normandia, fiică de republicani, Marie Rauline era la vîrsta de a se mărita în timpul războiului din Vendeea. Cînd am cunoscut-o, avea mai mult de optzeci de ani, şi-n jilţul ei, împletind ciorapi, istorisea întîmplări din tinereţea sa pe care nu le mai asculta nimeni, fiindcă le spunea zilnic, ba, după împrejurări, chiar de mai multe ori pe zi. Aşa era povestea peţitorului, care, înalt numai de-o şchioapă, fusese găsit nepotrivit pentru serviciul militar, iar Marie Rauline nu l-a vrut fiindcă Republica nu-l voise, povestea pe care-o isprăvea de obicei, cîntînd încetişor frumoasa melodie :

Era un biet omuleţ
Şi-avea nume Guilleri
Carabi...

Întîmplarea pe care doamna Laroque o istorisea mai bucuros şi o ascultam cu mai multă plăcere era asediul oraşului Granville.

Marie Rauline se mărită în anul IV cu un soldat al Republicii, Eugène Laroque, care, ajuns căpitan sub Imperiu, luptă în războiul din Spania şi, prins de partizanii lui Julian Sanchez, pieri asasinat. Văduvă cu două fete, doamna Laroque trăi la Paris dintr-un mic negoţ de mărunţişuri. Fata ei cea mai mare se călugări şi ajunse stareţa călugăriţelor de la Sfîntul-Sînge, din Crecy ; i se spunea maica Séraphine. Cealaltă făcu ceva avere cu casele de mode. Cînd le-am cunoscut, erau bătrîne amîndouă. Maica Séraphine, pe care o vedeam rar, îmi insufla respect prin nobila-i simplicitate ; domnişoara Thérèse, sora ei mai mică, îmi plăcea prin firea ei liniştită şi veselă ; se pricepea de minune să facă *prostii*. Aşa se numeau bomboanele de zahăr ars care se serveau într-o lădiţă de hîrtie, ceea ce mi se părea o mare realizare a artei. Mai cînta şi foarte bine la pian.

Eram siguri c-o găsim la doamnele Laroque şi pe domnişoara Julie, care credea în spirite, şi cu toate că era uscăţivă şi aspră îi întreţineam cu grijă prietenia. Dar spunea întîm-

[1] David (Jacques Louis) 1748—1825, pictor francez, şeful şcolii neoclasice din Franţa. Opera sa se distinge prin sobrietatea compoziţiei, inspirată de reliefuri antice, a desenului şi a culorii.

plări cu stafii, prevestiri groaznice şi sigure, minuni. Şi, de la vîrsta de cinci ani, aveam nevoie să fiu întărit în credinţa mea în vrăjitorie.

Vai! găseam la doamnele Laroque un şarpe în iarbă. Era domnişoara Alphonsine Dusuel, care odinioară îmi împungea pulpele zicîndu-mi „scumpete". Mă mai plîngeam încă mamei de cumplita cruzime a Alphonsinei, dar mai degrabă mă temeam de ea decît îmi făcea rău şi, ca să spun tot adevărul, nici nu-mi făcea rău şi nici nu mă temeam. Nici măcar nu băga de seamă că eram de faţă. Alphonsine se făcea o domnişoară mare; vicleniile ei, mai puţin nevinovate, aveau de aici înainte altă ţintă decît un băieţel ca mine. Vedeam eu bine că-i plăcea acum să şi le încerce asupra unui nepot al domnişoarei Thérèse, Fulgence Rauline, care cînta la vioară şi se pregătea să intre la conservator şi, cu toate că nu eram o fire geloasă, cu toate că Alphonsine era urîtă şi pistruiată, mi-ar fi plăcut mai mult să-mi înfigă bolduri în pulpe. Nu, nu eram gelos şi, chiar să fi fost, n-aş fi fost pe un ales al Alphonsinei. Dar, egoist, lacom de atenţii şi de dragoste, voiam ca universul întreg să aibă grija mea, fie chiar pentru a mă necăji; şi, la vîrsta de cinci ani, nu mă lăsasem încă de vechile obiceiuri.

Cînd doamnele şi domnişoarele, obosite de a broda, îşi strîngeau lucrul, se juca „gîsca" sau loto. Nu-mi plăcea loto-ul. Nu spun că inteligenţa mea pătrundea posomorîta lui timpenie. Dar e un fapt că nu-mi mulţumea frageda minte. Fiind numai cifre, nu vorbea imaginaţiei mele. Şi se vede că şi ceilalţi jucători îl găseau prea abstract fiindcă se străduiau care mai de care să-l însufleţească prin glume hazlii, desigur nu scoase din creierul lor, ci primite de la strămoşi, şi asemuind cifrele arabe cu cîte un obiect care cade sub simţurile noastre: 7 hîrleţul, 8 plosca, 11 două picioare, 22 două găini, 33 cocoşaţii, sau adăugînd la strigarea prea rece a numărului o înflorătură poetică, de pildă ca: 9, am un coş cu ouă. Era, în sfîrşit, străvechi feluri de a striga numerele pe care doamna Laroque singură le mai cunoştea, ca: 1, fuge, fuge nebunu, 2, furtună şi ploi. Fără îndoială, aceste înzorzonări hazlii luau loto-ului ceva din uscăciunea lui, dar, după gustul meu, îl socoteam încă prea abstract. Dimpotrivă, nobilul joc al gîştei, reînnoit de greci, mă încînta. În jocul gîştei, totul trăieşte, totul vorbeşte, o însăşi natura şi soarta: totu-i minunat şi totu-i

adevărat, totu-i rînduit şi totu-i plin de riscuri. Gîştele prorocitoare, aşezate din 9 în 9, mi se arătau ca nişte zeităţi, şi cum pe-atunci eram pornit să slăvesc animalele, păsările acestea mari mă umpleau de respect şi de spaimă. În jocul ăsta, reprezentau partea tainei, restul ţinea de tărîmul raţiunii. Oprit la han, simţeam mirosul fripturii. Cădeam în puţul pe marginea căruia şedea, pentru a mă scăpa sau a mă pierde, o ţărăncuţă frumoasă, cu pieptar roşu şi şorţ alb ; rătăceam prin labirintul unde nu mă miram să găsesc un chioşc chinezesc, dat fiind că nu cunoşteam arta cretană ; cădeam în rîu, de sus de pe pod, eram băgat la închisoare, scăpam de la moarte, în sfîrşit, ajungeam la boschetul păzit de gîsca cerească, cea care împărţea toate fericirile.

Totuşi uneori, sătul de aventuri ca Sindbad Marinarul, nu-mi mai încercam norocul, nu mai înfruntam puţul, podul, labirintul şi închisoarea. Mă duceam să m-aşez pe un scăunel roşu, la picioarele doamnei Laroque, şi acolo, departe de masă şi de lampă, o puneam să-mi istorisească asediul oraşului Granville.

Şi doamna Laroque, împletind la ciorap, îmi spunea povestirea, pe care o redau aici cuvînt cu cuvînt :

— Plecînd din Fougères, domnul de la Rochejaquelein, comandantul briganzilor, voia să meargă la Rennes, dar nişte emigranţi îmbrăcaţi în ţărani îi aduseră din Anglia scrisori şi aur în bastoane găunoase. Îndată domnul Henri, cum îi ziceau între ei, porunci briganzilor să se ducă la Granville, fiindcă englezii făgăduiau acestor domni să le trimită corăbii de război ca să atace oraşul de pe mare, în timp ce briganzii l-ar ataca pe uscat. Dar nu trebuie să te încrezi în făgăduielile englezilor. Asta am aflat-o mai tîrziu de la un om din Bressuire. Iată ce-am auzit chiar cu urechile mele şi am văzut chiar cu ochii mei. Briganzii sosiră cu miile la Granville, aşa că, de pe chei, locul de plimbare, îi vedeai împrăştiindu-se ca un muşuroi de furnici pe ţărm. Generalul care comanda oraşul porni împotriva lor cu voluntarii din La Manche şi cu tunarii parizieni, care purtau pe braţ desenată în albastru o scufie frigiană cu aceste cuvinte : „Libertate sau moarte". Dar numărul briganzilor creştea fără încetare ; se îngrămădeau pînă-n zare, şi domnul Henri, care semăna cu o fată, îi comanda vitejeşte. Generalul îşi dădu seama că erau prea mulţi. Îl chema Peyre ; s-au spus şi bune, şi rele despre el, ca despre toţi oamenii care

pe vremea aceea au avut conducerea în mînă, dar era cinstit şi cu mari însuşiri fireşti. Văzînd, dar, numărul briganzilor, ordonă să se sune atacul ca să-i sperie şi bătu în retragere.

În ziua aceea, mama fiind bolnavă în pat, am plecat la primăria din comună să duc rufăria noastră veche care ni se rechiziţionase. Tunul bubuia, un fum gros acoperea mahalalele. Unii oameni strigau: „Sîntem trădaţi! Uite-i că vin: scape cine poate!" Femeile răcneau de s-ar fi trezit şi morţii. Atunci, cetăţeanul Desmaisons alergă pe chei cu pălăria lui cu pene şi eşarfa tricoloră, şi l-am văzut, foarte aproape de mine, cum se împleticeşte ca un om beat, îşi duce mîna la piept şi cade la pămînt cu capul înainte. Fusese ucis de un glonţ în inimă. Şi, cu toate că eram îngrozită, mi-am zis că repede mai mori. Dar în clipa aceea, ceilalţi nu băgau de seamă, iar două femei abia se prăbuşiseră pe chei. M-am întors acasă strecurîndu-mă de-a lungul zidurilor şi am găsit la poartă un tunar parizian care venise să ne ceară lemne pentru a înroşi ghiulelele. „E cald", îmi zise el în glumă, căci vîntul bătea a furtună şi simţeai asprimea celui dintîi frig.

I-am zis: „Haide să-ţi dau lemne". Dar numai ce aleargă fata Chappedelaine şi-mi strigă: „Nu-i da lemne, Marie. Nu-i de ajuns că ard şi-acum mahalalele? Şi nu-s destui creştini fripţi ca nişte porci? Miroase de-aici! Dacă dai lemne, ai să-ţi primeşti răsplata cuvenită. Cînd vor intra vendeenii, or să te omoare. Frica o făcea să vorbească astfel, cît şi dorinţa de cîştig, fiindcă în oraş erau bogătaşi care plăteau ca să-i lase pe briganzi să intre. I-am răspuns: „Mathilde, să ştii de la mine că domnii ăştia, dacă iau oraşul, or să pună din nou dijmă şi-or să-i aducă pe englezi. Dacă vrei să sluieşti ca mai înainte şi să te faci englezoaică, treaba ta. Dar eu vreau să rămîn liberă şi franceză. Trăiască Republica!" Atunci parizianul a vrut să mă sărute. I-am dat o palmă, că aşa se cădea. În răstimp strigau: „Iată-i că trec la asalt!" Mă temeam, dar curiozitatea era mai mare decît teama. M-am furişat pînă la chei şi i-am văzut pe vendeeni înfigîndu-şi baionetele în ziduri ca să-şi facă trepte. Dar soldaţii republicani trăgeau de sus de pe metereze, încît bieţii asediatori cădeau, sfărîmîndu-se pe stînci. În sfîrşit, văzînd marea furioasă şi nemaiaşteptîn-

du-i pe englezi, briganzii fugiră aruncîndu-şi armele. Ţărmul era acoperit cu morţi, care-şi mai ţineau mătăniile între degetele zgîrcite. Fata Chappedelaine le arăta pumnul şi spunea c-au murit prea uşor. Şi toţi cei care adineauri voiseră să le predea oraşul îi ocărau cumplit, de frică să nu fie denunţaţi ca trădători ai Republicii.

Aşa spunea doamna Laroque, şi povestirea unui fapt de la care s-au împlinit astăzi mai mult de o sută douăzeci de ani, am auzit-o chiar din gura unui martor.

20

„ASTFEL SCRÎȘNEAU DIN DINȚI ACEȘTI MONȘTRI NEMERNICI"

Ronsard [1]

Au fost acasă timpuri întunecate. Tata era îngrijorat, mama frămîntată, bătrîna Mélanie plîngăreață. Vorbe scurte rupeau tăcerea rece a prînzurilor.

— Gomboust s-a îngrijit de scadență ?

— Gomboust nu s-a arătat.

— L-ai văzut pe portărel ?

— Rampon a socotit capitalul. Dar cu ce dobîndă !... Omul ăsta ne duce de rîpă.

Toți tăceau : erau posomoriți la față. Avînd nevoie de bucurie, ca plantele de soare, mă prăpădeam în tristețea asta.

Au fost timpuri întunecate. Tatăl meu, omul cel mai nepriceput de pe lume în afaceri, intrase într-o afacere, nu știu de ce, dintr-o încredere oarbă în prietenul care i-o propusese, dintr-o bunăvoință fără măsură, cu speranța de-a asigura nevestei lui o viață tihnită și ușoară, cît și de-a cheltui larg pentru educația fiului său, din filantropie, mai știu și eu ? din lipsă de atenție, poate, și fără să-și dea seama. Era asociat cu prietenul său Gomboust pentru exploatarea apelor de la Saint-Firmin, care fuseseră analizate de chimiști eminenți și recunoscute de mai mulți membri ai facultății de medicină drept foarte bune împotriva bolilor de stomac, de ficat și de rinichi.

Afacerea aceasta, care trebuia să dea beneficii imense, duse la un grabnic dezastru. Mi-ar fi cu neputință să spun ce fel de societate se constitui pentru exploatarea acestei ape minerale, nici partea care i se făcu tatălui meu. E un subiect pentru un Balzac, nu pentru Pierrot. Mă mulțumesc să reamintesc din afacerea aceasta puținul pe care mintea mea de copil l-a înțeles.

---

[1] Ronsard (Pierre de) 1524—1585 — mare poet francez, șef al Pleiadei. A creat în literatura franceză valori universale, mai ales în domeniul poeziei lirice, al satirei și al poemului filozofic.

Adélestan Gomboust, proprietarul izvoarelor de la Saint-Firmin, în Pirineii de Sus, era un mare trup paralitic, care nu dădea, cum s-ar zice, nici un semn de viață. Pleoapele nemișcate îi acopereau ochii înfundați; buzele lui uscate lăsau să i se vadă doi dinți albi; toată fața-i era moartă; și din gura asta de mumie ieșea un glas de o frăgezime încîntătoare care, ca un flaut de argint, scotea sunete melodioase. Însoțit de un copil, susținut de spînzurători (pentru a vorbi ca bătrîna mea dădacă), se ivea, înfiorător și foarte rece.

Cînd îl vedea, Mélanie ofta:

— Uite că intră piaza-rea în casă!

Și, fie că nu putea să-i țină minte numele, fie mai degrabă credea că aduce nenorocire, nu i-l rostea și-i vestea sosirea încetișor:

— Domnul cu ochi de piele.

Adeseori, în salon, mă găseam singur cu trupul ăsta neînsuflețit, care mă speria, și abia îndrăzneam să-l privesc. Dar, de cum deschidea gură, farmecul lucra... Gomboust mă învăța să echipez o corabie, să înalț un zmeu, să construiesc o fîntînă țîșnitoare, și vorba-i plăcută, rînduiala gîndurilor și expresiile lui corecte mă încîntau, oricît de puțin destoinic aș fi fost să prețuiesc arta de a spune. Omul ăsta lipsit de privire și de mișcări era convingerea întruchipată. Cercetam adineauri de ce tatăl meu, atît de înțelept și atît de dezinteresat, intrase în societatea apelor de la Saint-Firmin. Totuși pricina se arată: îl ascultase pe Gomboust. Vorba lui Gomboust făcea aceeași impresie asupra părinților mei ca și asupra mea. Iată o dovadă.

Era într-o seară, una din serile cele mai întunecate ale acestor timpuri triste. Domnul Paulin, avocat, om blînd, domnul Bourisse, avocat-consilier, mai blînd decît domnul Paulin, domnul Phélipeaux, portărel, mai blînd decît domnul Bourisse, domnul Rampon, care dădea împrumuturi cu dobîndă mare pe timp scurt, mai blînd decît domnul Phélipeaux, îngroziseră cu duhul blîndeții sufletul sfios și curat al tatălui meu. Mama, care vedea în Gomboust singurul uneltitor al ruinei noastre, înștiințată de Mélanie că „omul cu ochi de piele" cere s-o vadă, îl primi fără bunăvoință în antreu, unde mă ascunsesem sub o banchetă, închipuindu-mi că-i peșterea nimfei Eucharis și că eu sînt Telemac. Am tăcut mîlc și am au-

zit-o pe mama copleşindu-l cu imputări pe nemişcatul Gomboust. Am simţit o lovitură de cuţit în inimă cînd îi zise :

— Domnule, ne-ai înşelat : nu eşti un om cinstit.

După o lungă tăcere, Gomboust răspunse cu un glas tremurător, pe care emoţia îl făcea şi mai melodios ca de obicei. Nu înţelegeam ce spune. Vorbi multă vreme. Mama îl asculta fără să-l oprească, şi din ascunzătoarea mea îi cercetam faţa care se liniştea, privirea ce i se îmblînzea. Era sub farmecul lui. A doua zi, la dejun, tatăl meu îi întinse o hîrtie pe care ea o cercetă repede din ochi şi i-o înapoie exclamînd :

— E o nouă ticăloşie de-a lui Gomboust !

Nici pînă astăzi nu ştiu mare lucru despre societatea apelor de la Saint-Firmin, fiindcă n-am avut curiozitatea să citesc dosarul privitor la afacerea aceasta, pe care l-am găsit în succesiunea tatălui meu şi mi-a fost furat împreună cu toate hîrtiile mele de familie. Dar sînt îndreptăţit să cred că mama nu-l învinovăţea degeaba pe Gomboust, socotindu-l zgîrcit, lacom şi fără scrupule, în sfîrşit un om necinstit, iar azi mă surprinde faptul că nenorocitul acela, pe trei sferturi orb, care aproape nu se putea mişca, desfiinţat, cum s-ar zice, din natură, o povară pentru alţii şi pentru el însuşi, omul acela care mai degrabă trăia într-un sicriu de carne decît într-un corp însufleţit iubea banul pînă la trădare şi la cruzime. Dumnezeule, oare ce făcea cu banii lui ?

După anumite semne, presupun că părinţii mei, din lipsă de experienţă şi din delicateţe, au exagerat răspunderea lor în societatea apelor de la Saint-Firmin.

Au fost prada oamenilor legii şi a oamenilor de afaceri. Rampon, îndatoritorul Rampon, îşi făcu o datorie de-a veni în ajutorul unui medic distins, unui bun tată de familie, şi am fost cu totul despuiaţi. La drept vorbind, n-a fost o mare catastrofă, dar nu ne-a rămas nimic. Bietele bijuterii ale mamei, cu prea puţin aur şi abia împodobite cu ceva diamante şi perle, vechea argintărie de familie, scofîlcită toată şi desperecheată, zaharniţa cu lebede drept toarte, cana de servit cafea cu iniţialele bunicului meu Saturnin Parmentier, polonicul greu, totul a fost amanetat şi a rămas oamenilor legii.

Într-o zi, întorcîndu-se acasă, tatăl meu zise :

— S-a făcut, *Mimeur* e vîndut.

Mimeur, o mică fermă de lîngă Chartres, era singurul bun moştenit de la părinţi care-i mai rămăsese mamei. Mă dusesem

cînd eram mic de tot la *Mimeur* şi-mi aminteam numai de un fluture alb pe un gard de mărăcini, de un zbor ţiuitor de libelule în jurul trestiilor bătute de vînt, de un şoarece de cîmp speriat ce alerga de-a lungul unui zid şi de o floricică cenuşie de in, în formă de bot, pe care mi-o arătă mama, zicîndu-mi :

— Ia te uită, Pierrot, ce frumoasă-i[1] !

Pentru mine, ăsta era întregul *Mimeur*, şi mi se părea ciudat şi cumplit să se vîndă gardul de mărăcini, trestiile, florile de-un cenuşiu-albastru, şoarecele de cîmp, fluturele şi libelulele. Nu prea înţelegeam cum de se putea face o asemenea vînzare. Dar tata spunea că s-a făcut. Şi cugetam în inima mea asupra acestei dureroase taine.

Mimeur ajunse, ca şi tot restul, la Rampon, care nu le-a luat pe ceea lume. Toţi morţii sînt săraci, Gomboust şi Rampon ca şi ceilalţi. De-aş şti în care cimitir e mormîntul lui Gomboust, m-aş duce să suflu cuvintele acestea în ierburile care-l acoperă : „Unde ţi-e acum comoara ?"

Astfel am învăţat, din cea mai fragedă copilărie, să cunosc breasla oamenilor de lege şi a oamenilor de afaceri, breaslă nemuritoare : totul se schimbă în jurul lor, dar ei rămîn la fel cu ei înşişi. Sînt şi astăzi aşa cum i-a zugrăvit Rabelais ; şi-au păstrat ciocul şi ghearele ; şi-au păstrat pînă şi groaznicul lor scris neciteţ.

Cam cinci ani după zilele acestea grele, cărora le-au urmat pentru noi vremuri mai senine, fiind la liceu, domnul Triaire, profesorul nostru, ne dădu să lămurim episodul monştrilor din *Eneida*. Păsările acelea fatale, vulturii aceia cu cap de om, care, tăbărînd asupra mesei cuviosului Enea şi a tovarăşilor săi, luau cărnurile, spurcau mîncărurile şi răspîndeau un miros scîrbos, eu, avînd mai multă experienţă decît colegii mei, le cunoşteam, ştiam că erau oamenii de afaceri şi oamenii legii, un Gomboust, un Rampon. Dar văgăuna Harpiilor, pe care Virgil ne-o arată împuţită de murdării de păsări şi de cărnuri sîngerînde, ce curată-i şi plăcută faţă de biroul şi de dosarele verzi ale unui portărel !

Din ură pentru aceşti strîngători de hîrţoage ucigaşe n-am vrut să am niciodată un clasor şi nici dosare. Aşa că veşnic mi-am pierdut toate hîrtiile, toate nevinovatele mele hîrtii.

[1] Pesemne o floare de in sau de in sălbatic. (n.a.)

21

PAPAGALUL

Servind cafeaua, bătrîna Mélanie ne vesti că papagalul contesei Michaud a fugit. Se credea că-i pe acoperişul casei unde locuieşte domnul Bellaguet. M-am sculat de la masă şi m-am repezit la fereastră. În curte, un grup alcătuit din portar şi din cîţiva servitori se uita în sus, ridicînd braţe ce arătau spre streaşină. Naşul meu, cu ceaşca în mînă, veni şi el la fereastră şi mă întrebă unde-i papagalul.

— Acolo — i-am zis, ridicînd braţul ca oamenii din curte.

Dar naşul meu nu-l vedea şi nu puteam să i-l arăt, fiindcă nici eu nu-l vedeam şi susţineam că-i acolo numai după părerea altora.

— Dar dumneata, doamnă Nozière, îl vezi pe *papegai*[1] ? o întrebă naşul meu.

— Pe *papegai ?*

— *Papegai sau papegaut*[2].

— *Papegaut ?*

— *Papegai* — repetă naşul meu, rîzînd.

Rîsul ca un clinchet de clopoţel îi scutura burta şi făcea să-i sune brelocurile pe jiletca de mătase verde. Veselia aceasta mă cuprinse şi pe mine şi repetam rîzînd, fără să ştiu ce spun :

— *Papegai, papegai...*

Dar scumpa mea mamă, în prevederea ei, nu se învoi să zîmbească decît numai cînd tata îi spuse că papagalul se chema altădată *papegai sau papegaut*. Ceea ce naşul meu lămuri cu pilda aceasta :

— Vesel ca un *papegai*, zice Rabelais.

La numele de Rabelais, pe care-l auzeam pentru întîia oară, am început a rîde în hohote din prostie, nerozie, neghiobie, năzbîtie şi nicidecum din presimţirea, intuiţia şi revelaţia sublimei bufonerii, a voioşiei şi a nebuniei mai cuminte decît înţelepciunea care se cuprind sub numele acesta. Nu-i mai

[1] Papagal, în limba franceză (cuvînt mai vechi).
[2] Idem.

puțin adevărat că autorul lui *Gargantua* a fost salutat cum se cuvine. Scumpa mea mamă îmi făcu semn să tac și întrebă dacă pe bună dreptate se spune că papagalii sînt veseli.

— Doamnă Nozière — răspunse nașul meu — *papegai* rimează cu *gai*[1] și asta-i chiar o pricină pentru mai toți oamenii, care mai degrabă țin seamă de sunetul cuvintelor decît de înțelesul lor. De asemenea se mai poate crede că papagalul se bucură văzînd că-i șade atît de bine îmbrăcat în verde. Nu se numește verdele penelor lui verde vesel ?

Cam pe la cinci ani, avusesem cu Navarin, papagalul doamnei Laroque, o ceartă de care-mi aminteam încă. Mă mușcase de deget și plănuisem să-l otrăvesc. Ne-am împăcat ; dar nu-mi erau dragi papagalii. Le cunoșteam obiceiurile dintr-o cărțulie intitulată *Colivia Ernestinei*, primită de Anul nou și care, în cîteva pagini, vorbea despre toate păsările. Dorința de a străluci în conversație mă făcuse să spun, bizuindu-mă pe părerea cu greutate a cărții, că sălbaticii din America se hrănesc cu papagali.

— Carnea acestei păsări — obiectă nașul meu — trebuie să fie neagră și foarte tare. N-am auzit că se poate mînca.

— Cum, Danquin — se miră tata — nu-ți aduci aminte că prințesa de Joinville, de curînd sosită din pampasurile ei la Tuilerii, avînd guturai, n-a vrut o supă de pui și a cerut o supă de papagal ?!

Tatăl meu, potrivnic monarhiei din Iulie și mai păstrînd încă după revoluția din '48 oarecare dușmănie împotriva familiei lui Ludovic-Filip, istorisi întîmplarea aceasta cu tîlc, uitîndu-se la mama, gata să se înduioșeze de soarta prințeselor exilate.

— Bietele prințese ! oftă ea. Plătesc foarte scump onorurile publice care li se dau...

Deodată, descoperind papagalul în streașină, am scos un strigăt de biruință atît de sălbatic, încît mama se sperie la început și apoi mă certă.

— Acolo, acolo, acolo, mamă !

Și mă înfuriam împotriva celor care nu-l vedeau.

— Cunoști *Vert-Vert*, doamnă Nozière ? întrebă nașul meu.

Mama făcu semn că nu.

— Cum ! Nu cunoști *Vert-Vert* ? Asta-i o lipsă.

---

[1] Vesel.

— N-ai timp să citeşti, domnule Danquin, cînd eşti mama unui copil care-şi strică pantalonii ca prin farmec. E un poem, nu-i aşa ?

— E un poem, doamnă Nozière, şi-i încîntător.

Le Nevers, la Vizitandine,[1]
Trăia cîndva un papagal vestit.
Era frumos, sprinţar şi de plăcere faur
Şi prea curtenitor la vîrsta lui de aur...

Maicile îl iubeau la nebunie. Era...

Mai giugiulit decît un papagal de curte...

Noaptea...

Odihnă îşi găsea pe cea sfîntă cutie...

Vert-vert vorbea ca un înger. Dar...

Naşul meu se opri.

— Dar ce ? l-am întrebat eu.

Tatăl meu îşi exprimă tocmai la timp gîndul că eu nu vorbeam ca un înger.

— Dar — urmă naşul meu — călătorind pe Loara, în tovărăşia luntraşilor şi a muşchetarilor, Vert-Vert a învăţat vorbe urîte.

— Vezi, Pierre — încheie mama — ce primejdioase sînt prieteniile proaste !

— Naşule, oare a murit Vert-Vert ? l-am întrebat eu.

Naşul meu deschise o gură cît o şură şi vesti cu glas jalnic :

— A murit c-a mîncat prea multe drajele. Soarta lui să fie pildă copiilor lacomi ! Şi naşul meu, privind curtea pe care soarele o poleia cu aur, zîmbi melancolic : Ce vreme minunată ! Cele din urmă zile frumoase ne sînt cele mai scumpe.

— Ni se par un hatîr al cerului — zise mama. Curînd va sosi timpul rece şi întunecos. Azi după-amiază va veni moş Debas să cureţe coşul sobei din sufragerie.

Şi trecu în odaia ei.

Am ţinut minte pînă şi cele mai neînsemnate împrejurări ale memorabilelor întîmplări din ziua aceea.

[1] Călugăriţe catolice din tagma Bunei-Vestiri.

Mama se ivi din nou cu pălăria de catifea cu panglici legate sub bărbie, manteluța de mătase castanie și umbrela cu mîner care se îndoia.

După înfățișarea-i chibzuită și gînditoare, am ghicit că se duce să facă cumpărături de iarnă și plănuia să-și întrebuințeze cu folos banii, pe care-i prețuia nu pentru ei înșiși, ci pentru cît se ostenea soțul ei să-i cîștige. Își apropie de fruntea mea scumpa ei față, pe care pălăria o închidea ca o cutie de catifea pentru bijuterii, mă sărută pe frunte, îmi dădu de grijă să-mi învăț lecția, îi reaminti Mélaniei să destupe o sticlă de vin în cinstea domnului Debas și plecă. Tatăl și nașul meu părăsiră și ei aproape îndată apartamentul.

Rămas singur, nu mi-am învățat lecția din lipsă de obișnuință, prin puterea instinctului și sub înrîurirea puternicului demon care-mi stăpînea gîndurile. Mă convingea să nu-mi fac lecțiile și-mi răpea orice răgaz, silindu-mă să îndeplinesc în orice clipă îndatoriri anevoioase, uimitor de felurite.

În ziua aceea îmi insuflă să stau neapărat la fereastră și să pîndesc papagalul fugar. Dar privirea-mi cercetă zadarnic acoperișuri, streșini și hornuri : papagalul nu se arătă. Începusem să casc de plictiseală, cînd un zgomot destul de mare mă făcu să întorc capul și l-am văzut pe domnul Debas, cu o varniță pe cap, cu o scară, un urcior, o cange, frînghii și nu mai știu ce încă.

Să nu vă închipuiți cumva că domnul Debas ar fi fost zidar sau sobar. Era un anticar ce-și expunea cărțile în cutii pe parapetul de pe cheiul Voltaire. Mama îl poreclise Simon din Nantua, după numele unui negustor ambulant a cărui poveste mă punea s-o citesc într-o cărțulie azi dată uitării. Simon din Nantua umbla prin iarmaroace, cu un balot de pînză în spate, și făcea mereu morală. Avea totdeauna dreptate. Povestea lui mă plictisi cumplit și-i păstrez o tristă amintire. Totuși din ea am învățat să cunosc un mare adevăr : nu trebuie să ai totdeauna dreptate. Ca și Simon din Nantua, domnul Debas moraliza de dimineață pînă seara și făcea de toate, afară de meseria lui. Îndatoritor cu vecinii, muncind pentru toți, monta și demonta sobele, lipea vesela spartă, punea mînere noi la cuțite, așeza clopoțele, ungea broaștele de la uși, repara pendulele, ajuta la mutat dintr-o casă într-alta, dădea îngrijiri înecaților, punea șnururi de cîlți la uși și la ferestre, făcea propagandă la crîșmă pentru candidații partidului

ordinci și cînta duminica la capela micilor surori ale săracilor. Mama îl socotea un om de treabă, pe care caracterul său îl ridica deasupra stării lui, și-l stima. Cît despre mine, n-aș fi răbdat ușor veșnicele sfaturi de bună-cuviință și de bună creștere cu care domnul Debas mă plictisea la culme, dacă nu m-ar fi înveselit mult prin covîrșitoarea-i înfocare la muncă, eu fiind singurul pe lume ce-i înțelegeam comicul. Cînd îl vedeam, mă așteptam totdeauna la vreo frămîntare care te desfăta. Nici de data aceasta n-am dezamăgit.

Soba din sufrageria noastră era de faianță albă, cu smaltul plesnit tot și crăpată în mai multe locuri. Într-un colț al încăperii, umplea o firidă întreagă unde se înălța un burlan, de asemenea de faianță, iar deasupra lui se afla un cap bărbos, despre care știam, fiindcă-l auzisem pe domnul Dubois, că-i al lui Jupiter Trophonius. Și barba unui zeu îmi făcea o impresie grozavă. După ce-și puse un halat alb, domnul Debas se sui pe scară și, cît ai clipi, Jupiter Trophonius zăcea pe podea, desprins de pe columna lui din care ieșeau valuri de funingine, în timp ce însăși soba, desfăcută, împrăștiată, acoperea cu dărîmăturile ei odaia întreagă și nori de cenușă rece întunecau aerul. Bezna se mai înteți și printr-o pulbere foarte măruntă care urcă în tavan pentru a se lăsa apoi încet într-un strat gros pe mobile și covoare. Domnul Debas pregătea ghips într-o varniță care se revărsa și picura. Se bucura vădit că lucrează după pilda zeului care a scos universul din hăurile haosului. În clipa aceea, bătrîna Mélanie, cu tașca ei sub braț, intră în sufragerie, își plimbă de sus în jos, în lung și-n lat privirea-i mîhnită, gemu lung și întrebă :

— Păi cum să servesc masa stăpînilor mei ?

Pe urmă, fără a nădăjdui un răspuns îmbucurător, plecă după tîrguieli.

Haosul încă mai domnea, cînd din nou un mare vuiet se înălță din curte. Vizitiul domnului Bellaguet, moș Alexandre, portarul casei noastre, servitoarea familiei Caumont și tînărul Alphonse strigau într-un glas :

— Uite-l, uite-l !

De data aceasta, pe coama acoperișului, am văzut deslușit papagalul contesei Michaud. Era verde, cu roșu pe aripi. Dar abia se arătase, că și pieri.

Oamenii din curte se certară cu privire la partea în care o apucase. Unul credea că zburase înspre grădina domnului

Bellaguet, care-i amintea, gîndeau ei, pădurile din Brazilia unde-şi petrecuse copilăria. Altul susţinea că se îndreptase spre chei, gata să se arunce în apă. Portarul îl văzuse luîndu-şi zborul spre clopotniţa de la Saint-Germain-des-Prés. Dar imaginaţia bătrînului napoleonian, bîntuită de amintirea stindardului în culorile naţionale, îl zăpăcea. Papagalul contesei Michaud nu zbura din clopotniţă în clopotniţă. Băiatul de prăvălie al domnului Caumont bănuia, fiind mai aproape de adevăr, că, zorită de foame, pasărea fugară se îndrepta spre acoperişul care-i adăpostea stinghia cu hrană... Simon din Nantua, stînd cu coatele pe fereastră, asculta gînditor. Ca să-mi arăt ştiinţa, i-am spus că papagalul ăsta nu-i atît de frumos ca Vert-Vert.

— Pe cine numeşti tu Vert-Vert ?

M-am umflat în pene şi i-am spus că-i papagalul Vizitandinelor din Nevers, care vorbea ca un înger, dar călătorind pe Loara cu luntraşii şi cu muşchetarii, învăţase vorbe urîte. Mi-am dat seama îndată că-ţi faci rău arătîndu-ţi ştiinţa celor care nu ştiu nimic. Fiindcă Simon din Nantua, după ce mă privi aspru cu ochii lui bulbucaţi, tot atît de expresivi ca două globuri de lampă, mă dojeni că spun fleacuri.

În timpul ăsta învîrtea în minte un gînd tainic.

Printre nenumăratele treburi pe care le făcea de bunăvoie pentru a-şi îndatora aproapele, poate că mai bucuros decît orice prindea păsările fugite. De pildă, adusese de mai multe ori doamnei Caumont canarii ei domesticiţi. Socoti că a-i înapoia contesei Michaud papagalul era pentru el o neapărată datorie şi nu şovăi s-o îndeplinească. Schimbîndu-şi în grabă halatul alb cu o veche redingotă verde care se îngălbenea ca frunzele de toamnă, mă înştiinţă de hotărîrea lui şi lăsînd să domnească în sufragerie haosul, pe care n-avusese răgazul de a-l organiza, ieşi, cu capul numai la planul său.

M-am repezit în urma lui pe scară ; dintr-o săritură am trecut peste spaţiul scurt care ne despărţea de casa binecunoscută mie, casa portarului Morin, unde locuia contesa Michaud ; am zburat pe trepte la al doilea etaj şi, pe uşa larg deschisă, am pătruns în apartament, unde totul vestea jalea. Am văzut în sufragerie stinghia părăsită. Mathilde, camerista doamnei contese, ne arătă împrejurările din urmă care pricinuiseră fuga lui Jacquot. În ajun, la ora cinci seara, o pisică cenuşie, cu păr scurt, un motan foarte mare, semnalat de mult pentru

încercările lui criminale, sărise în sufragerie. Cînd se apropiase, Jacquot, speriat, fugise pe scară şi ieşise prin ferestruica din pod. Mathilde repetă de două ori povestirea. Cum era gata s-o mai repete a treia oară, m-am strecurat în salon şi am privit cu de-amănuntul portretul în picioare al generalului conte Michaud, care lua cea mai mare parte din perete. Generalul era înfăţişat (am mai spus-o) în mare ţinută, cu pantaloni albi şi cizme de lac, la bătălia de la Wagram. La picioarele lui, bucăţi de obuz, o ghiulea de tun, o grenadă fumegîndă ; în fund atacau soldaţi foarte mici, ca urmare a depărtării lor. Generalul purta pe pieptu-i larg panglica de mare vultur al Legiunii de Onoare şi crucea Saint-Louis. N-am avut nimic împotrivă că purta crucea Saint-Louis la Wagram. Dar aş fi avut mai tîrziu, cînd am revăzut portretul ăsta la un negustor cu lucruri de ocazie, dacă nu mi s-ar fi spus că generalul conte Michaud, copleşit de bunăvoinţă şi de onoruri de către Burboni, pusese să se adauge, în 1816, crucea aceasta la portretul său. Simon din Nantua mă scoase din contemplare şi mă învăţă că nu se intră într-un salon decît după ce-ai fost poftit şi te-ai şters pe picioare. Dojana i-a fost scurtă, căci timpul era preţios.

— Haidem ! făcu el.

Şi, luîndu-şi o frînghie groasă, după cît se pare pentru a se atîrna în gol, urcă scara. L-am urmat, ţinînd un pahar cu pîine muiată în vin pe care mi-l încredinţase, momeală ca să-l atragem pe Jacquot. Inima-mi bătea cu putere la gîndul primejdiilor în care expediţia asta avea să m-arunce. Niciodată, în cele mai groaznice aventuri de război sau de vînătoare, vînătorii din Arkansas, piraţii din America de Sud, vînătorii de bivoli din Santo-Domingo n-au simţit mai bine decît mine beţia pericolului. Ne-am suit pînă la capătul scării, apoi ne-am căţărat pe o scăriţă de morar din cele mai drepte pînă la o ferestruică din pod prin care Simon din Nantua îşi trecu jumătatea trupului. Nu-i mai vedeam decît picioarele şi şezutul lui foarte mare. Ba îl chema pe Jacquot cu glas dezmierdător, ba imita vocea groasă şi răguşită a lui Jacquot, pentru cazul cînd, cred, păsării i-ar plăcea mai mult propriu-i organ decît vorba omenească ; uneori şuiera, alteori cînta cu voce de sirenă, curmîndu-şi din cînd în cînd descîntecele ca să-mi adreseze, dacă pot spune, reguli care mergeau de la bună creştere la mo-

rală, şi ca să mă înveţe arta de a-mi sufla nasul în societate şi îndatoririle mele faţă de dumnezeire.

Ceasurile treceau, soarele, scăpătînd, lungea pe acoperişuri umbra hornurilor. Pierdusem speranţa, cînd Jacquot se ivi. Se adevereau presupunerile băiatului de prăvălie al domnului Caumont. Mi-am băgat capul prin ferestruică şi am văzut papagalul, care, cu mers greoi, legănîndu-şi trupul mare, cobora încet de pe coama acoperişului. El era! Venea spre noi. Am tresărit de bucurie. Era foarte aproape. Îmi ţineam răsuflarea. Simon din Nantua îi aruncă o chemare sonoră şi, după ce luă bucata de pîine muiată în vin, i-o arătă, cu braţul întins şi pumnul închis. Jacquot se opri, uitîndu-se în partea noastră, plin de neîncredere, se îndepărtă, bătu din aripi şi o şterse, zburînd la început anevoie, dar apoi din ce în ce mai repede şi mai avîntat, pînă ajunse pe acoperişul unei case vecine, unde pieri din ochii noştri. Mare ne-a fost dezamăgirea, dar Simon din Nantua nu se lăsă doborît de nenorocire: întinse braţul spre oceanul de acoperişuri.

— Acolo! zise el.

Gestul energic, vorba asta scurtă mă înflăcărară.

M-am agăţat de vechea lui redingotă şi, pentru a povesti faptele aşa cum îmi revin în minte, am spintecat aerul împreună cu el şi am coborît din înaltul norilor într-o incintă necunoscută unde se ridicau faţadele de piatră sculptată; şi am văzut o mulţime de oameni goi, foarte mari, înspăimîntători, atîrnaţi într-un cer fără lumină. Unii îşi susţineau greutatea trupului puternic, ceilalţi, în grupuri, coborau cu deznădejde spre ţărmul întunecat unde-i aşteptau demoni hîzi. Vedenia aceasta mă umplu de o nespusă spaimă, ochii mi se împăienjeniră, picioarele mi se muiară. Iată faptele aşa cum îmi izbiră simţurile şi mintea şi aşa cum rămîn întipărite în memoria mea; dau mărturie cinstită. Totuşi, dacă trebuie să le supunem regulilor unei critici aspre, voi spune că, precum se pare, Simon din Nantua şi cu mine, cu o repeziciune ameţitoare, am coborît scara, am mers pe chei, am luat-o pe strada Bonaparte şi am ajuns la Şcoala de Bele-Arte, unde eu am văzut, pe o uşă întredeschisă, o copie a *Judecăţii de apoi* de Michelangelo, pictată de Sigalon. Nu-i decît o ipoteză, dar pare adevărată. Fără a ne pronunţa mai categoric asupra acestui punct, să ne urmăm povestirea. Am privit numai o clipă uria-

/

şii plutitori şi m-am pomenit într-o curte spaţioasă, lîngă Simon din Nantua, pe care-l înconjurau gardieni cu bicorn pe cap şi tineri cu păr lung, umbrit de o pălărie de fetru gen Rubens şi ţinînd un carton sub braţ. Gardienii tăgăduiau c-ar fi văzut papagalul contesei Michaud. Tinerii îl sfătuiau rîzînd pe Simon din Nantua să-i pună sare pe coadă ca să-l prindă sau, mai degrabă, să-l scarpine în cap. Nimic, susţineau ei, nu plăcea mai mult papagalilor.

Şi tinerii ne salutară, rugîndu-ne să prezentăm omagiile lor contesei Michaud.

— Mojicii ! murmură Simon din Nantua.

Şi ieşi indignat.

Întorcîndu-ne la contesa Michaud, am găsit în sufragerie... pe cine ?... papagalul, pe stinghia lui. Şedea acolo liniştit ca de obicei, de parcă nici nu s-ar fi clintit vreodată. Cîteva seminţe de cînepă împrăştiate pe parchet dovedeau că abia mîncase. Cînd ne-am apropiat, ne privi cu un ochi rotund şi mîndru ca o cocardă, se legănă, îşi zbîrli penele şi deschise larg ciocul care-i alcătuia toată faţa. Văzîndu-ne, o doamnă bătrînă, cu bonetă de dantelă neagră şi cu obrajii slabi înconjuraţi de bucle albe, contesa Michaud, fără îndoială, aşezată lîngă Jacquot, întoarse capul. Camerista umbla încoace şi încolo, fără să scoată o vorbă. Simon din Nantua îşi trecea pălăria dintr-o mînă într-alta, se făcea că zîmbeşte şi stătea năuc. În sfîrşit, Mathilde ne înştiinţă, fără a găsi de cuviinţă să se uite la noi, că Jacquot abia intrase, singur şi neîmboldit de nimeni, pe ferestruică, în mansarda unde dormea ea, sub acoperiş, şi pe care scumpul animal o cunoştea bine, fiindcă adeseori venise acolo pe umărul Mathildei lui.

— S-ar fi întors mai devreme — mai zise cu glas amarnic servitoarea — dacă nu l-aţi fi speriat.

Nu ne-au mai reţinut. Şi, după cum mi-a spus-o cu tristeţe Simon din Nantua, pe scară, nu ne-au dat nici măcar ceva să ne răcorim.

Cînd, pe înnoptate, m-am întors la noi, am găsit casa peste măsură de mîhnită, mama frămîntîndu-se cu înfrigurare, bătrîna Mélanie în lacrimi şi tata păstrîndu-şi o linişte prefăcută. Crezuseră c-am fost furat de ţigani sau de saltimbanci, călcat de o trăsură, arestat în faţa vreunei prăvălii la o razie de pungaşi sau, cel puţin, pierdut pe străzi îndepărtate. Mă cău-

taseră la doamna Caumont, la doamnele Laroque, la doamna Letort, negustoreasa de stampe, şi chiar la domnul Clérot, geograful ; unde mă mîna uneori dorinţa de-a privi pe un glob înfăţişarea acestei lumi unde credeam că deţin un loc foarte însemnat. Cînd am sunat la uşă, tocmai vorbeau să se ducă la prefectură pentru a cere să se facă cercetări. Mama se uită cu băgare de seamă la mine, îmi atinse fruntea jilavă, îşi trecu mîna prin părul meu încîlcit şi plin de pînze de păianjeni şi mă întrebă :

— De unde vii în halul ăsta, fără pălărie şi cu pantalonii rupţi la genunchi ?

I-am povestit aventura şi cum îl urmasem pe Simon din Nantua în căutarea papagalului.

Mama exclamă :

— Niciodată nu l-aş fi crezut pe domnul Debas în stare să ia cu sine copilul ăsta o după-amiază întreagă, fără să-mi ceară voie şi fără să înştiinţeze pe cineva !

— Unde nu-i creştere !... adăugă dînd din cap bătrîna Mélanie, făptură bună, dar care, umilă şi mică, se arăta aspră cu cei umili şi mici.

Am mîncat în salon, sufrageria neputînd fi folosită.

— Pierre — îmi zise tata — după ce-am mîncat supa — cum de nu te-ai gîndit că dispariţia ta prelungită o va îngrijora de moarte pe mama ?

Am mai îndurat vreo cîteva dojeni, dar, vădit, toată dezaprobarea cădea asupra lui Simon de Nantua.

Mama mă întrebă cum am putut să mă caţăr şi părea încă tulburată de primejdiile prin care trecusem.

Am încredinţat-o că nu trecusem prin nici o primejdie. Căutam s-o liniştesc, dar, în acelaşi timp, voiam să-mi arăt puterea şi curajul, încît, deşi îi repetam că m-am ferit de orice pericol, îi povesteam că m-am urcat pe scări rezemate în gol, c-am sărit peste ziduri, m-am căţărat pe acoperişuri cu coama ascuţită şi am alergat prin streşini. Ascultîndu-mă, mama nu-şi ascunse la început un uşor tremur al buzelor, care-i trăda tulburarea. Apoi, liniştindu-se încetul cu încetul, clătină din cap şi, pînă la urmă, îmi rîse în nas. Depăşisem măsura. Şi cînd am istorisit c-am văzut o mulţime de oameni goi, foarte mari, atîrnaţi în aer, au strigat : „Ho, ajunge !" şi m-au trimis la culcare.

Aventura cu papagalul a rămas de pomină în familia mea şi printre prietenii noştri. Scumpa mea mamă povestea, poate cu oarecare mîndrie de mamă, goana mea prin streşini în tovărăşia domnului Debas, pe care nu l-a iertat niciodată. Naşul meu îmi zicea în zeflemea vînătorul de papagali. Domnul Dubois[1] el însuşi, aşa grav cum era, aproape că zîmbea auzind o atît de ciudată aventură şi spunea că în haina-i verde, cu capul mare, gîtul scurt şi gros, pieptul lat, înfăţişarea aspră şi îndesată, papagalul-amazoană cocoţat pe stinghia lui seamănă destul de bine cu profilul lui Napoleon pe bordul vasului *Northumberland*. În sfîrşit, auzind povestirea, domnul Marc Ribert, romantic cu plete, îmbrăcat numai în catifea şi care făcea versuri în felul lui Ronsard, prindea să murmure :

Cînd primăvara ierburi scotea înfrigurate,
Cîmpia căpăta culori nenumărate
Ca penele pestriţe pe-un vesel papagal,
Albastru, roşu, galben, şi gri, şi verde-pal...

[1] Se va vorbi pe larg de domnul Dubois şi întru cîtva şi de domnul Marc Ribert într-un volum de *Amintiri* care va fi urmarea acestuia. (n.a.)

22

UNCHIUL HYACINTHE

Intrînd în salon, am fost foarte surprins în ziua aceea s-o găsesc pe mama stînd de vorbă cu un bătrîn cu înfăţişare respectabilă pe care-l vedeam pentru întîia oară. Craniul său despuiat, înconjurat de o cunună de păr alb, bătea în trandafiriu. Avea pielita feţei deschisă, ochii albaştri, gura zîmbitoare. Proaspăt ras, doi favoriţi scurţi îi încadrau obrajii rotunzi. Purta un bucheţel de violete la butoniera redingotei.

— E omuleţul tău, Antoinette ? întrebă el, văzîndu-mă. Parcă-i o fată, aşa-i de blînd şi de sfios. Trebuie să-l pui să mănînce multă supă ca s-ajungă un bărbat. După ce-mi făcu semn să m-apropiu, îşi puse mîna pe umărul meu : Dragul meu, eşti la vîrsta cînd crezi că viaţa n-are decît zîmbete şi mîngîieri. Bagi de seamă într-o zi că adesea-i aspră şi uneori nedreaptă şi crudă. Îţi doresc să nu faci experienţa aceasta în împrejurări prea dureroase. Dar să ştii de la mine şi nu uita niciodată că, dacă eşti curajos şi cinstit, înfrîngi toate încercările.

Faţa-i exprima sinceritatea şi bunătatea. Glasul lui îţi mergea la inimă. Nu puteai să nu fi mişcat de privirea ochilor săi care se umezeau.

— Copilul meu, soarta ţi-a dat părinţi minunaţi care te vor călăuzi, cînd va suna ceasul, în alegerea grea a unei cariere. N-ai chef să te faci soldat ?

Mama răspunse pentru mine că nu crede.

— Totuşi e o meserie frumoasă — urmă repede bătrînul. Soldatul, azi fără pîine şi fără culcuş peste noapte, doarme pe paie ca un golan ; a doua zi ia masa de seară într-un palat, unde cele mai mari doamne ţin la cinstea de a-l servi. El cunoaşte toate schimbările soartei, trăieşte toate vieţile. Dar, dacă vei avea într-o zi onoarea de a purta uniforma, să-ţi aminteşti, copilul meu, că datoria unui soldat este de-a ocroti văduva şi orfanul şi de-a cruţa inamicul învins. Cel care-ţi vorbeşte a servit sub Napoleon cel Mare. Vai ! s-au şi împlinit mai mult de treizeci de ani de cînd zeul bătăliilor a pără-

sit pămîntul ; şi, după el, nimeni nu-i în stare să ne ducă stindardele la cucerirea lumii. Copilule, nu te fă soldat !

Mă împinse uşurel şi, întorcîndu-se spre mama, reluă vorba întreruptă.

— Da, o casă modestă. Ceva ca locuinţa unui paznic de vînătoare. Aşadar, e o afacere hotărîtă, şi pot, mulţumită ţie, scumpa mea Antoinette, să-mi împlinesc dorinţa cea mai vie. La capătul unei vieţi frămîntate şi plină de necazuri, mă voi bucura de tihnă. Îmi trebuie atît de puţin ca să trăiesc ! Totdeauna am dorit să-mi isprăvesc zilele în liniştea cîmpiilor.

Se ridică, sărută curtenitor mîna mamei, îmi făcu un semn afectuos din cap şi ieşi. Ţinuta-i era nobilă şi mersul sigur.

Am fost foarte mirat aflînd că plăcutul bătrîn era unchiul Hyacinthe, de care n-auzisem vorbindu-se decît cu spaimă şi dispreţ şi care aducea pretutindeni ruina şi deznădejdea, în sfîrşit unchiul Hyacinthe, groaza şi ruşinea familiei. Părinţii mei îl opriseră să le mai calce pragul. Dar Hyacinthe, după zece ani de tăcere, o vestise pe mama, printr-o scrisoare înduioşătoare, de hotărîrea lui de-a se retrage într-un cătun din ţinutul său natal, dacă ea ar face faţă cheltuielilor de drum şi a cumpărării unei locuinţe modeste. Lua asupra lui sarcina să se întreţină acolo, administrînd bunurile unui frate de lapte, cu care se avea cît se poate de bine. Şi mama, prea lesne încrezătoare, neţinînd seama de sfaturile tatălui meu, se învoi la împrumut.

După cîtva timp, mama află că unchiul Hyacinthe, tocîndu-şi în desfrîu banii primiţi pentru altă întrebuinţare, era contabil la un negustor de oameni din strada Saint-Honoré. Astfel erau numiţi cei care, în schimbul plăţii, căutau înlocuitori pentru tinerii înstăriţi nu prea dornici să fie soldaţi. Negustorii de oameni aveau clientelă mare, dar se bucurau de prea puţină stimă, şi secretarii lor nu puteau năzui la multă consideraţie. Cei mai mulţi negustori de oameni locuiau într-o clădire arătoasă din strada Saint-Honoré, colţ cu strada Coq, acoperită de sus pînă jos cu firme împodobite cu cruci de onoare şi cu drapele tricolore. La parter să găseau o prăvălie de galoane vechi şi de epoleţi şi o berărie frecventată de soldaţii care, după ce-şi făcuseră serviciul de şapte ani impus de stat, doreau să se reangajeze. Drept firmă, atîrna o pictură pe tablă reprezentînd doi grenadieri aşezaţi la masă sub o boltă de verdeaţă şi destupîndu-şi amîndoi în acelaşi timp

sticla de bere, cu o mînă darnică şi destul de norocoasă pentru ca fiecare ţîşnitură din băutura spumoasă, scăpată din sticla unui soldat, după ce descria o curbă îndrăzneaţă, să cadă din nou în paharul camaradului. Acolo, după perdele murdare, mă tem că unchiul Hyacinthe îşi îndeplinea noua lui slujbă, care consta în a-i pune să joace şi să bea pe militarii liberaţi pînă-i îndupleca uşor asupra preţului reangajării. Şi poate, cînd treceam prin faţa casei din strada Saint-Honoré, veselia firmei mă ajuta să pot privi crîşma unde se săvîrşea ruşinea familiei mele.

Hyacinthe, fără învăţătură, dar bun calculator şi socotind bine în cifre, avea ceea ce se numea pe atunci o „mînă" frumoasă ; adică era caligraf. Se spunea c-a scris proclamaţia lui Bonaparte către armata din Italia, cu caractere microscopice şi alcătuind, prin dispoziţia rîndurilor, un portret al primului consul. Recrutat în 1813, înaintat la gradul de sergent-major anul următor, în timpul campaniei din Franţa se lăuda c-a avut o convorbire cu împăratul, noaptea, în bivuac, lîngă Craonne.

— Sire — îi zise Hyacinthe — ne vom vărsa sîngele pînă la ultima picătură sub stindardele voastre, fiindcă întruchipaţi Patria şi Libertatea !

— Hyacinthe, m-ai înţeles — răspunse împăratul.

Nu cunoaştem convorbirea aceasta, mă grăbesc s-o spun, decît din spusele lui Hyacinthe, care, a doua zi, după propria-i mărturie, se acoperi de glorie la Craonne. Şi cum cele mai frumoase fapte aduc uneori cele mai rele urmări, Hyacinthe, ajuns în cîteva clipe un erou, se socoti scutit pentru restul vieţii lui de toate îndatoririle cărora li se supune lumea de rînd şi nu mai avu nici un Dumnezeu. Îşi cheltuise toată virtutea într-o singură zi. E îndoielnic să fi fost la Waterloo, şi punctul ăsta nu va fi pesemne niciodată lămurit. Începuse de pe atunci să ţină crîşmele şi-i plăcea mai mult să-şi povestească isprăvile decît să le reînnoiască. Împlinea douăzeci şi doi de ani cînd fu eliberat în 1815. Frumos, puternic, semeţ, îndrăgit de femei, călăul inimilor, a fost iubit de-o mătuşă a mamei mele, ţărancă bogată, pe care se învoi s-o ia de nevastă şi-i tocă banii. O înşela, se purta aspru cu ea, o părăsea, dîndu-i astfel de multe ori prilejul să-şi arate înfocarea patimei şi nebunia amorului ei. După ce o copleşea cu jigniri, tot el ierta şi ea-l găsea atunci mai vrednic de iubit

decît dacă i-ar fi fost totdeauna credincios. Foarte econoamă, ba chiar zgîrcită, pentru el ajungea mînă spartă. Pe vremea aceea îl vedeai între Paris şi Pontoise, cu o pălărie cenuşie cu cataramă de oţel, foarte largă în partea de sus, cu o redingotă verde cu nasturi de aur, pantaloni de nanchin galbeni şi cizme de lac, mînînd o şaretă englezească pe două roţi, demn subiect pentru un desen de Carle Vernet. Mergînd regulat la *Le Boeuf à la Mode* [1] şi la *Le Rocher de Cancale* [2] şi petrecîndu-şi nopţile în tripouri, pierdu în cîţiva ani lanurile, păşunile, păduricile şi moara nevestei sale. Aducînd-o pe biata îndrăgostită la sapă de lemn, o părăsi pentru a duce o viaţă de aventuri în tovărăşia unui anume Huguet, fost poştalion, plăpînd, mic de stat, cu picioare strîmbe şi părul zbîrlit, din care făcea, după nevoie, servitorul, asociatul sau chiar patronul său cînd era vreo primejdie. Huguet, un pungaş care trăsese pe sfoară toată lumea, se arăta faţă de Hyacinthe cel mai credincios, cel mai mărinimos şi cel mai nobil dintre prieteni. Huguet, regalist şi oarecum, brigand, se spunea, şi care susţinuse Teroarea Albă în Aveyron, de unde-şi trăgea obîrşia, se făcu bonapartist din devotament pentru scumpul său Hyacinthe, bonapartist de meserie. Hyacinthe purta şi costumul cuvenit : redingotă lungă încheiată sub bărbie, buchet de violete la butonieră, baston în mînă. Pe bulevardul Gand, înconjurat de cîţiva fraţi de arme şi urmat de Huguet ca de un cîine flocos, ocăra Anglia pentru captivitatea lui Napoleon şi, la ieşirea din cafenea, întorcîndu-se spre nord-vest, denunţa cu un gest răzbunător perfidul Albion ; buzele-i făceau urări ca să domnească Fiul omului. Dacă întîlnea vreun supus credincios, decorat de rege cu un crin de argint, bombănea abia auzit şi zicea : „Încă un tovarăş de-al lui Ulise !" Dacă putea prinde un cîine fără să fie văzut, îi lega de coadă o cocardă albă. Dar nu se amesteca nici în comploturi, nici în conspiraţii, ba chiar se ferea şi de dueluri. Unchiul Hyacinthe, ca şi Panurge, se temea firesc de lovituri. Huguet era viteaz pentru el şi totdeauna gata să se încaiere. Nevoit să trăiască din priceperea minţii lui, Hyacinthe făcîndu-se profesor de scris şi de ţinut condici, pe strada Montmartre, Huguet spăla podelele

[1] Boul la modă.
[2] Stînca lui Cancale.

și punea la fript cîrnați, în timp ce, așteptînd elevii, Hyacinthe își tăia cu măiestrie penele de gîscă și le potrivea vîrful pe unghia policarului stîng pentru a da lovitura de briceag măiastră care deschidea vîrful. Dar zadarnic tăia penele de gîscă, zadarnic un tabel în rondă, engleză, gotică și batardă, aninat la ușa de la stradă, înșira titlurile caligrafului expert și ale contabilului diplomat. Nici un elev nu se prezentă. Se făcu misit de asigurări pe viață. Impunătoarea lui înfățișare și vorba-i convingătoare i-ar fi adus multe abonamente. Dar vinul și dragostea îi dădură gata cele dintîi cîștiguri și-l împiedicară să mai realizeze altele noi, cu toată rîvna lui Huguet, care făcea pe samsarul în locul prietenului său, fără să izbutească însă, fiindcă se uita îngrozitor de cruciș, duhnea a vin, era bîlbîit și convingerea nu-i sălășluia pe buze. După această pățanie, cei doi cumetri deschiseră la Montrouge, în atelierul unui turnător, o sală de arme, unde Hyacinthe, maestru de scrimă, îl avea pe Huguet drept ajutor. Cum turnătorul își vedea de treabă la orele lui în sală, ghipsul care umplea crăpăturile podelei se ridica, la fiecare exercițiu de floretă, sub pașii mînuitorilor de arme și-i învăluia într-un nor acru care-i făcea să lăcrimeze și să strănute sub mască. Vinul și dragostea puseră capăt și nobilei profesiuni a armelor. După cîteva încercări date uitării, Hyacinthe născoci să exploateze *Elixirul bătrînului din munte*, după formula doctorului Gibet. Huguet distila băutura și Hyacinthe o desfăcea pe la băcani și farmaciști. Dar asociația aceasta fu scurtă și amenință să se isprăvească rău, justiția bănuindu-l pe individul Gibet că-și însușea pe nedrept titlul de doctor în medicină ; se crede chiar că distilatorul Huguet nu scăpă fără cîteva luni de închisoare. Hyacinthe își puse atunci destoinicia în serviciul statului și luă o slujbă de inspector la Hale. Și-o îndeplinea noaptea, dar mai adesea prin crîșme decît pe teren și, cu toate că prietenul său Huguet se străduia să-l ajute, fu mustrat disciplinar și, pînă la urmă, destituit. Sancțiunea neobișnuită trecu drept o măsură politică. În Hyacinthe era urmărit un vechi soldat al lui Napoleon. Persecuția aceasta îi asigură sprijinul cîtorva liberali care-i găsiră o funcție de copist, și el se mîndri să copieze *Pledanții fără procese*, comedie în trei acte și în versuri de domnul Etienne, de domnul Etienne, „mai puțin mare, zicea

Hyacinthe, de a fi intrat la Institut [1] datorită meritelor sale decît de-a fi fost alungat de un rege". Se ştie că Etienne fu exclus în 1816 din Institutul reorganizat. În timpul acesta, Huguet, îmboldit de Hyacinthe, făcea negoţ de vinuri şi fraudă accizul, ceea ce-i aduse cam cinci mii de franci beneficiu şi şase luni de închisoare. „Nu-i cea mai proastă afacere pe care am făcut-o", spunea Huguet, după ce chibzuise. Cinismul ăsta îl revolta pe eroul de la Craonne, care avea principii, practica morala vicarului savoiard lărgită cu sentimentul onoarei, şi-l învăţa pe Huguet, cînd se puneau la băut împreună, regulile datoriei şi autoritatea legilor. Să urmezi calea cea dreaptă ori s-o reiei după ce-ai părăsit-o ; nevinovăţie sau pocăinţă, asta era deviza bătrînului soldat. Ascultîndu-l, Huguet îl privea cu admiraţie şi plîngea, iar lacrimile-i picurau în pahar. Văzîndu-l reabilitat astfel prin căinţă, Hyacinthe întemeie cu el o societate pentru distribuirea imprimatelor în oraşul Paris, care nu izbuti. Puţin după falimentul acestei societăţi, cred că unchiul Hyacinthe veni la mama, aşa cum am spus, şi ajunse secretarul unui negustor de oameni.

Întreprinderile lui aveau partea bună că nu prea ţineau. Nu rămase multă vreme la îndeletnicirea de a cumpăra oameni sub firma celor doi grenadieri. Nu s-ar putea spune meseriile pe care le-a mai învîrtit de atunci. Numai cea din urmă a fost cunoscută de familia lui. Hyacinthe, ajuns foarte bătrîn, deschise în odaia din dosul unei crîşme din strada Rambuteau un birou de afaceri. Aşezat la masă în faţa unei sticle de vin alb şi a unei pungi de castane prăjite, dădea consultaţii micilor negustori din cartier asupra mijloacelor de a scăpa de-o datorie ori de-a se feri de urmăriri. Oare am spus că unchiul Hyacinthe avea spirit de şicană ? Trăsătura aceasta îi desăvîrşeşte portretul. Viclean, hîtru şi şmecher cît priveşte procedura, l-ar fi întrecut pe Chicanau [2]. Se desfăta cu hîrtia timbrată. În odaia din dosul crîşmei, mai slujea şi de secretar servitoarelor din cartier. Prietenul său Huguet, mărunţel, şchiopătînd rău, dar încă vioi, nu-l părăsise. Locuiau amîndoi într-o chiţimie din fundul crîşmei. Huguet îşi bătea capul

[1] *Institut de France*, totalitatea celor cinci Academii franceze, reconstituite de Constituţia din anul III.

[2] Personaj principal în piesa „Les plaideurs" *Pledanţii* de Racine, tipul avocatului pledant neobosit.

ca să poată umple cu tabac luleaua amicului său. Într-o noapte de iarnă, la o încăierare cu vagabonzii, primi o lovitură de cuţit între umeri şi fu dus la spital. Hyacinthe merse să-l vadă. Huguet îi zîmbi şi muri. Hyacinthe începu iar să formuleze contracte şi să facă pe avocatul şi pe desăvîrşitul secretar pentru negustoraşii la strîmtoare şi paţachinele îndrăgostite. Dar „mîna frumoasă" începea să-i tremure, privirea i se împăienjenea, capul i se îngreuia ; rămînea ceasuri întregi somnoros şi fără să gîndească. Şase săptămîni după moartea lui Huguet căzu lovit de apoplexie. A fost dus în odaia din strada Sabot, unde locuia biata lui nevastă, care nu-l mai văzuse de patruzeci de ani şi-l iubea ca-n ziua nunţii. Ea-l îngriji cu cea mai mare dragoste. Paralizat de braţul stîng şi tîrînd piciorul, abia se mişca şi nu mai vorbea. În fiecare dimineaţă, ea-l ducea de la pat la fereastră, unde-şi petrecea ziua privind spre soare. Ea-i umplea luleaua şi nu-şi lua ochii de la el. După şase luni, lovit de un al doilea atac, trăi şase zile fără să se mai mişte. Limba lui împleticită nu lăsa să treacă decît sunete nedesluşite, dar li s-a părut că l-au auzit chemîndu-l pe Huguet în clipa morţii.

Tatăl meu nu rostea niciodată numele unchiului Hyacinthe. Mama se ferea să vorbească de el. Totuşi istorisi de mai multe ori anecdota de faţă, care pentru ea rezuma caracterul acestui om uşuratic şi înşelător.

În timpul revoluţiei de la 1830, Hyacinthe, trecut de patruzeci de ani, dar rămas mare crai, se plictisea acasă. În timpul celor Trei Glorioase[1] tăcu mîlc, făcînd urări să învingă poporul. La 30 iulie, după dezertarea trupelor regale, atunci cînd focul încetase pretutindeni şi drapelul tricolor fîlfîia pe Tuilerii, omul nostru scoase nasul afară şi dori să se ducă, dintr-o pricină binecunoscută lui, la colţul Pieţei Bastiliei cu strada Faubourg Saint-Antoine. Locuia prin împrejurimile, pe atunci rustice şi pustii, ale barierei *Étoile*. Pentru a-şi împlini dorinţa, trebuia să meargă, pe un soare arzător, prin străzile cu pietrele scoase şi să treacă peste mai mult de treizeci de baricade păzite de popor, sau să facă mari ocoluri în cartiere puţin sigure. Pentru a scăpa de această greutate, Hyacinthe născoci un vicleşug dibaci. Intră la un vecin de-al lui, negustor de vin şi birtaş, îşi înfăşură fruntea cu o cîrpă muiată în sîngele

[1] Cele trei zile glorioase (28, 29, 30 iulie) ale revoluţiei din 1830.

unui iepure de casă şi-i puse pe birtaş şi pe ajutorul lui să-l ducă în faţa celei dintîi baricade, care era foarte aproape în cartierul Roule. Cum prevăzuse, apărătorii baricadei, luîndu-l drept un rănit, îl primiră din mîinile aducătorilor şi-l ajutară să treacă peste stavilă cu cea mai mare băgare de seamă; apoi, după ce-i dădură să bea un pahar de vin, desemnară pe doi dintre ei să-l poarte pe o targă. Se alcătui un alai care se mai mări pe drum; un elev de la Şcoala Politehnică, cu sabia scoasă, se aşeză în frunte. Oameni din popor, numai în jiletci, cu mînecile suflecate, cu rămurele verzi la ţeava puştii, mergeau pe lîngă targă şi strigau:

— Cinste viteazului!

Ucenici tipografi, uşor de recunoscut după tichia lor de hîrtie, băieţi de brutărie, îmbrăcaţi în alb, şcolari purtînd epoleţii şi curelele gărzii, un copil de zece ani, cu un chipiu care-i cădea peste urechi, veneau din urmă, repetînd:

— Cinste viteazului!

La trecerea lor, unele femei îngenuncheau. Altele aruncau flori victimei eroice şi depuneau pe targă panglici tricolore şi ramuri de lauri. La colţul străzii Saint-Florentin, un băcan liberal îi ţinu un logos şi-i dădu o medalie de bronz cu efigia lui La Fayette. De cum se apropia alaiul, apărătorii baricadelor îndepărtau pietre, butoaie şi trăsuri pentru a deschide printre stavile drum rănitului. Pe tot parcursul, posturile de răsculaţi prezentau armele, tobele dădeau onorurile militare, trîmbiţele sunau. Strigătele: „Trăiască apărătorul poporului! Trăiască susţinătorul Cartei! Trăiască eroul libertăţii!" se înălţau într-o pulbere de lumină, spre un cer fierbinte. Din toate crîşmele, pahare pline cu o băutură rubinie zburau spre buzele necunoscutului culcat pe patu-i de glorie, şi sticlele pline se duceau să dea de băut purtătorilor care fumegau ca nişte afumătoare.

Şi unchiul Hyacinthe fu depus cu cinste în prăvălia doamnei Constance, spălătoreasă, la colţul Pieţei Bastiliei cu strada Faubourg Saint-Antoine.

BARA

„Şi ceea ce nu-mi place, zise mama, după ce istorisi isprava aceasta dintr-o viaţă desfrînată, este că, prin înşelătoria lui, Hyacinthe uzurpa drepturile nenorocirii şi făcea pe victimă.

— Se expunea unei mari primejdii — răspunse naşul meu. Entuziasmul popular pe care-l stîrnise s-ar fi schimbat năpraznic în furie, odată viclenia lui descoperită ; cei care-i făceau onoruri civice s-ar fi purtat mîrşav cu el şi poate c-ar fi fost sfîşiat de femeile arţăgoase care-i turnau de băut. O mulţime înarmată e în stare de orice silnicie. Totuşi trebuie să recunoaştem că, în timpul celor Trei Glorioase, poporul din Paris se arătă blajin şi nu se folosi prea mult de victoria lui. Burghezia bogată şi tagmele învăţate combătură alături de muncitori; elevii de la Şcoala Politehnică hotărîră în mare parte izbînda. Cei mai mulţi ajunseră cunoscuţi prin acte de eroism şi de umanitate.

Unul dintre ei, care pătrunse în castel în fruntea unei trupe populare, somă soldaţii din garda regală să se predea. Ei ridicară braţele cu puşca în mînă, dar bătrînul căpitan care-i comanda se repezi furios, cu sabia scoasă, asupra elevului. Acesta, cînd sabia îi atinse pieptul, o îndepărtă şi izbuti s-o apuce, apoi o înmînă ofiţerului, zicînd: „Domnule, ia-ţi înapoi sabia pe care ai purtat-o cu cinste pe cîmpurile de bătălie şi de care nu te vei mai sluji împotriva poporului". Căpitanul, mişcat de admiraţie şi de recunoştinţă, îşi desprinse de la tunică crucea Legiunii de onoare şi o întinse tînărului său adversar, spunîndu-i : „Fără îndoială, patria îţi va da cîndva această decoraţie. Îngăduie-mi să-ţi ofer insignele ei". În această luptă civilă, sentimentul onoarei şi al patriei apropia luptătorii.

Naşul meu abia îşi isprăvise povestirea, că domnul Marc Ribert începu alta :

— La 28 iulie — zise el — atunci cînd, în Piaţa Primăriei trupele pariziene dădeau îndărăt sub un foc puternic, un

tînăr care purta un drapel tricolor în vîrul unei sulițe se avîntă la zece pași de garda regală strigînd : „Cetățeni, vedeți ce dulce-i să mori pentru Libertate!" Și căzu ciuruit de gloanțe.

Mama, emoționată de isprăvile acestea eroice, întrebă cum de fapte atît de nobile nu sînt mai cunoscute și slăvite.

Nașul meu dădu mai multe pricini :

— Războaiele Monarhiei, ale Revoluției și ale Imperiului au saturat cu fapte eroice istoria Franței : nu mai pot intra altele noi. Și-apoi, gloria învingătorului din iulie e înăbușită de micimea izbînzilor lor : n-au făcut să triumfe decît un regim mediocru, și regalitatea, ieșită din devotamentul lor, nu-și amintea cu plăcere obîrșia ei. În sfîrșit, și eroii au soarta lor.

— Se poate — răspunse mama — dar e mare păcat să se piardă amintirea unei fapte frumoase.

La vorba aceasta, bătrînul domn Dubois, care, în timpul conversației, se jucase într-una cu tabachera lui, își întoarse spre mama fața-i mare și liniștită.

— Nu te grăbi să învinovățești soarta de nedreptate, doamnă Nozière. Toate isprăvile acestea frumoase, toate vorbele astea mari nu-s decît povești și zvonuri deșarte. Cînd n-ai știi să redai exact ce s-a spus și ce s-a făcut într-o adunare atentă și potolită, este oare cu putință, scumpă doamnă, să poți însemna un gest sau o vorbă în larma unei lupte? Chiar dacă amîndouă istorioarele voastre, domnilor, sînt închipuite și nu se întemeiază pe nimic real, n-are-a face, dar sînt plăsmuite nefiresc și fără artă, fără frumoasa simplitate care, singură, străbate veacurile. De aceea trebuie să le lăsăm în almanahurile unde mucegăiesc. Adevărul istoric n-are nici o legătură cu aceste frumoase exemple de eroism care zboară din veac în veac pe buzele oamenilor : ele purced numai din artă și din poezie. Nu știu dacă tînărul Bara, căruia *chouan*[1]-ii îi făgăduiseră că va scăpa cu viață numai să strige : „Trăiască regele!", a strigat : „Trăiască Republica!" și a căzut străpuns de douăzeci de lovituri de baionetă. Nu știu și nici n-am să pot ști vreodată. Dar știu că imaginea acestui copil, care dăruiește libertății viața lui încă în floare, îți stoarce lacrimi și în-

[1] Răzvrătiții din Vendeea, care, fiind regaliști, în 1793 au ridicat armele împotriva Republicii.

flăcărează inimile, şi că nu-ţi poţi închipui un mai desăvîrşit simbol al jertfei. Ştiu, de asemenea, ştiu mai ales că, atunci cînd sculptorul David mi-l arătă pe copilul acesta în goliciunea lui încîntătoare şi neprihănită, lăsîndu-se în voia morţii cu seninătatea amazoanei rănite de la Vatican, apăsîndu-şi pe inimă cocarda, iar în mîna îngheţată cu un beţişor al tobei cu care bătea atacul, minunea s-a împlinit, tînărul erou e creat, Bara trăieşte, Bara e nemuritor...

24

MÉLANIE

Cam pe vremea aceea, am avut o mare durere. Mélanie îmbătrînea. Pînă atunci nu cercetasem vîrstele oamenilor decît pentru plăcuta lor varietate. Bătrîneţea îmi plăcea prin înfăţişarea ei pitorească, uneori puţin caraghioasă şi putînd fi uşor luată în rîs : a trebuit să-mi dau seama că era supărătoare şi tristă. Mélanie îmbătrînea ; coşul îi atîrna greu pe braţ, cînd se întorcea de la piaţă, răsuflarea i se auzea de jos de la scară şi pînă-n fundul apartamentului. Îi slăbea vederea, mai tulbure decît sticlele veşnic tulburi ale ochelarilor ei, ochii o sileau acum să facă încurcături de care la început rîdeam, dar curînd mă îngrijorară prin numărul şi însemnătatea lor. Lua ceara de parchet drept o coajă de pîine şi cîrpa-i murdară drept puiul pe care abia îl jumulise. Odată, crezînd că se aşază pe scăunaşul ei, se aşeză pe un teatru de marionete pe care mi-l dăruise naşul meu şi-l sfărîmă cu mare zgomot, fără măcar să se dezvinovăţească, în frica-i grozavă. Pierdea memoria, încurca epocile, vorbea ca de evenimente recente despre balul cîmpenesc dat la încoronarea Împăratului, unde jucase cu primarul satului, cît şi de sărutarea, pe care în timpul invaziei, nu voise s-o dea, nu fără primejdie, unui cazac încartiruit la fermă. Istorisea adesea aceleaşi întîmplări, amintindu-şi veşnic ce frig era la 15 decembrie 1840 cînd Împăratul a fost readus la Paris. I se pusese pe coşciug mica pălărie şi spada. Ea le văzuse şi totuşi nu credea c-a murit. Mintea i se tulbura ; nu putea să-şi părăsească o clipă bucătăria fără a se teme c-a uitat să închidă robinetul de la apă, iar frica ei de inundaţie ne otrăvea plimbările, altă dată vesele şi liniştite.

Starea aceasta a bătrînei mele dădace mă surprindea fără să mă îngrijoreze, fiindcă nu mă gîndeam că avea să se înrăutăţească. Dar într-o seară, i-am auzit pe tatăl şi pe mama mea, spunîndu-şi încetişor :

— Dragul meu, Mélanie îşi pierde puterea încetul cu încetul.

— E o lampă care nu mai are untdelemn.

— Oare-i bine s-o mai lăsăm să iasă cu Pierrot?

— A, draga mea Antoinette, iubește prea mult copilul pentru a nu mai găsi în bătrîna ei inimă puterea și inteligența de a-l ocroti.

Vorba aceasta îmi deschise mintea; am înțeles și am plîns. Gîndul că viața curge și fuge ca apa își făcea loc pentru întîia oară în capul meu.

De atunci mă prindeam cu înfocare de brațele noduroase și de mîinile strîmbate ale dădacei mele Mélanie; o sărutam, dar o și pierdusem.

În timpul verii, care a fost tare frumoasă, își recăpătă puterea și-i reveni memoria; înflorea din nou la cuptorul și la cratițele ei; și iar am început s-o necăjesc. Ca odinioară, se ducea în toate zilele la piață și se întorcea fără să gîfiie prea tare și fără ca panerul să-i atîrne prea greu sub braț. Dar, în anotimpul ploios, se plînse că are amețeli. „Parcă-s beată", zicea ea. Într-o dimineață, cînd ieșise ca de obicei, cineva sună la ușa noastră. Era domnul Ménage, care o găsise pe Mélanie leșinată jos la scară și ne-o aducea în brațe. Își veni curînd în fire; tatăl meu ne spuse c-a scăpat de data aceasta. L-am cercetat pe domnul Ménage cu o vie curiozitate și cu mai multă luare-aminte decît mi-ar fi îngăduit-o vîrsta, căci făcusem mai mari progrese în privința cunoașterii decît în purtare. Domnul Ménage avea, ce-i drept, o barbă roșie și despicată, o pălărie de fetru gen Rubens, și pantaloni largi sus și strînși pe gleznă. Dar nu semăna cu un om care bea punci aprins într-o tidvă de mort. După ce-o întinse pe Mélanie pe o canapea, îi susținu capul și făcu foarte firesc pe bunul samaritean. Arăta inteligent și blînd. Ochii lui frumoși, cam obosiți, triști și duioși priveau prietenos lucrurile, și mi s-a părut că-i văd zîmbind cînd se opriră asupra minunatului păr al mamei. Se uită la mine cu bunăvoința pe care putea să i-o trezească un copil lipsit de frumusețe și-i sfătui pe părinții mei să lase a lucra liber în mine natura, izvorul oricărei energii.

Domnul Ménage fu felicitat și i se mulțumi călduros. Mama era mișcată că se gîndise să aducă înapoi și coșul. Singură Mélanie n-a fost recunoscătoare pictorului că-i venise în ajutor. Odinioară o jignise adînc desenînd pe ușa ei un *Amor* care cerea găzduire, și ea nu-i iertă această nerușinare, atît de puternic e sentimetul cinstei la o femeie de treabă.

Conform cu asigurările doctorului, bătrîna noastră slujnică se însănătoşi ; dar era vădit că sosise vremea să treacă la odihnă.

Se ascundeau de mine. Şuşoteau, înăbuşeau suspine ştergîndu-şi lacrimile, făceau pachete. Vorbeau pe ocolite de nepoata Mélaniei, care se măritase cu un cultivator numit Denizot şi gospodărea împreună cu el o fermă la Jouy-en-Josas.

Într-o dimineaţă, nepoata se ivi, umilă şi strașnică. Era o femeie înaltă, neagră şi uscăţivă, cu dinţi peste măsură de mari, dar puţini la număr. Venea s-o ia pe mătuşi-sa Mélanie ca s-o ducă la Jouy, în casa ei. Am simţit că orice împotrivire-i de prisos şi am izbucnit în lacrimi. Ne-am sărutat : ca să mă mîngîie, mama îmi făgădui c-o să mergem în curînd la Jouy. Bătrîna mea Mélanie era mai mult moartă decît vie ; dar un lucru adînc şi greu de pătruns mă uimi la ea. Am văzut că, dezlegîndu-şi şorţul, desfăcuse legăturile care o ţineau de viaţa burgheză şi că, din clipa aceea, redevenea altă fiinţă, de care nu mă mai simţeam apropiat întru nimic, o ţărancă. Am înţeles că am pierdut-o cu desăvîrşire pe dădaca mea Mélanie.

Am însoţit-o pînă la şareta care avea s-o ducă alături de nepoată-sa. Biciul atinse uşor urechile iepei. Plecară. Am văzut cum se îndepărta fundul alb şi rotund ca o brînză al bonetei sale ţărăneşti. A fost cea dintîi durere a mea. O mai simt încă.

Pierzînd-o pe Mélanie, pierdeam mai mult decît credeam : pierdeam gingăşia şi bucuria primei copilării. Mama, care o preţuia pe Mélanie, avu mărinimia să nu fie geloasă pe dragostea mea pentru bătrîna dădacă şi, dacă dragostea aceasta nu era tot atît de mare, tot atît de sfîntă ca cea pe care i-o păstram mamei, era însă poate mai duioasă şi, desigur, mai intimă.

Mélanie avea o inimă la fel de simplă ca a mea şi eram foarte aproape unul de celălalt, prin gîndirea noastră mărginită. Mélanie, bătrînă cînd m-am născut, nu era veselă ; nici nu putea să fie, că dusese o viaţă grea ; dar strălucitoarea ei nevinovăţie îi ţinea loc de tinereţe şi de veselie.

Tot atîta, ba chiar mai mult decît însăşi mama, Mélanie îmi formă limba. N-are de ce să-mi pară rău ; cu toate că nu ştia carte, vorbea bine.

Vorbea bine fiindcă spunea cuvintele care conving pe deplin şi cuvintele care aduc mîngîiere. Cînd cădeam pe nisip, julindu-mi genunchii sau vîrful nasului, ea rostea vorbele care

tămăduiesc. Dacă-i spuneam o mică minciună, dacă în faţa ei arătam un sentiment egoist, dacă mă mîniam, ea rostea vorbele care înviorează, întăresc şi potolesc inimile. Ei îi datoresc temelia ideilor mele morale ; iar ceea ce am mai adăugat în urmă e mai puţin trainic decît vechiul temei.

Am deprins de pe buzele bătrînei mele dădace o bună limbă franceză. Mélanie vorbea ca poporul şi ca ţăranii. Spunea *castrole, ormoire* şi *colidor* [1]. Afară de aceasta, ar fi putut da lecţii de vorbire frumoasă mai multor profesori şi mai multor academicieni. Regăseai pe buzele ei vorbirea curgătoare şi uşoară a strămoşilor. Neştiind să citească, rostea cuvintele aşa cum le auzise în copilăria ei, iar cei de la care le auzise nu ştiau nici ei carte şi luaseră limba de la izvoarele ei firești. Aşa că Mélanie vorbea firesc şi cum trebuie. Găsea fără greutate expresii colorate şi pline de savoare ca fructele livezilor noastre : cunoştea din belşug zicători hazlii, proverbe înţelepte şi imagini populare şi ţărăneşti.

---

[1] Cînd noi, oameni culţi, spunem *le lierre* în loc de *l'ierre* şi *le lendemain* în loc de *l'en demain*, n-ar trebui să facem nazuri auzind vorbirea populară. Mélanie spunea *une légume* şi *caneçon*, în loc de *caleçon* ; dar, mai domol ! *Une légume* este în La Bruyère şi *caneçon* este în *L'État de la France pour 1692*. Mi-aduc aminte de-o povestire istorisită mie de Mélanie şi pe care nu mă pot opri să n-o pun aici. Într-o zi din frumoasa vară, cea din urmă pe care ne-am petrecut-o împreună, cum ea sta pe o bancă din Grădina Luxemburg, îi mîncam cu sărutări obrajii bătrîni. Prefăcîndu-se că-i e frică, buna fiinţă strigă :

— Vrei să mă sfîşii, cuconaşule ? Oare ai fost schimbat în lup-vîrcolac ?

Am întrebat-o ce-i un lup-vîrcolac. Nu-mi răspunse la întrebare, dar iată ce-mi povesti :

— Pe vremea tinereţii mele, era la noi în sat un băietan căruia nişte ticăloşi îi jurară la crîşmă că-i lup şi că trebuie s-o mănînce pe maică-sa. Băietanul, sărac cu duhul, îi crezu. Întorcîndu-se noaptea acasă, se apropie de maică-sa, care era culcată în pat, şi-i zise : „Mamă, biata mea mamă, trebuie să te mănînc. Binecuvintează-mă : am să te sfîşii..."

Aici Mélanie se opri. Zadarnic am plictisit-o cu rugăminţile : n-a spus nimic mai mult. Ceea ce era minunat în povestirile Mélaniei este că nu aveau sfîrşit. (n.a.).

25

RADÉGONDE

— Dragul meu — se întoarse mama către doctorul Nozière — doamna Caumont ne recomandă o slujnică, o fetişcană din Touraine. N-ar fi rău s-o vezi şi tu. N-a mai servit decît la o domnişoară bătrînă, într-un cartier din Tours. Mă încredinţează că-i cinstită.

Era şi timpul, pentru buna rînduială a casei, să ne vină, în sfîrşit, o servitoare cinstită. De mai mult de un an, de la plecarea bătrînei Mélanie, avusesem o duzină de slujnice dintre care cele mai bune părăseau serviciul de îndată ce vedeau că nu se face mare cheltuială. O avusesem pe Sycorax, care avea o bărbie plină de peri şi ne servea mîncăruri de vrăjitoare; avusesem o fată de optsprezece ani, foarte frumoasă, neştiind nimic din ale gospodăriei şi pe care mama se gîndea s-o înveţe, dar ea dispăru după trei zile, luînd şase tacîmuri de argint; avusesem o scăpată de la Salpêtrière [1], care spunea că-i fiica lui Ludovic-Filip şi purta la gît dopuri de sticle; iar scumpul meu tată, ca medic, îşi dăduse seama cel din urmă că-i nebună; o avusesem pe *Cucuvaia*, care dormea toată ziua în slujba noastră, şi noaptea, cînd o credeam în mansarda ei, ţinea în fundul unei curţi din strada Mouffetard o crîşmă unde servea unor răufăcători vinul din pivniţa noastră; de altfel, pricepută la fripturi şi bucătăreasă foarte bună, după spusele naşului meu, mare cunoscător; Hortense Percepied, cea din urmă, care, ca Penelopa, aşteptîndu-şi soţul plecat cu Cabet în Icaria, atrăgea ca şi Penelopa, un mare număr de peţitori care veneau să mănînce la bucătărie.

Burghezii de atunci se plîngeau ca şi cei de astăzi: „Nu mai poţi fi servit. Nu-i ca altădată, cînd găseai cu uşurinţă servitori credincioşi. Totul s-a schimbat!" Unii oameni învinuiau Revoluţia, care trezise poftele poporului. Dar poftele au dormit oare vreodată? Adevărul este că, de cînd lumea, stă-

[1] *Salpêtrière*, azil de bătrîne la Paris. Se dă asistenţă şi bolnavelor mintal.

puini buni și servitori buni au fost rari. Găsești pe lume puțini Epicteți [1] și puțini Marc Aurelii.

Scumpa mea mamă o aștepta pe noua venită, nu cu o încredere oarbă, ce nu mai era îngăduită, dar nu fără o presimțire binevoitoare, pe care-o lăsa să se vadă. De unde-i venea ? Din spusele că fata-i cuminte, crescută de țărani cinstiți și deprinsese treaba slujind la o domnișoară bătrînă dintr-o familie provincială de militari și de magistrați. Și-apoi mama mai știa de la părintele Moinier, duhovnicul ei, că-i mare păcat să deznădăjduiești.

— Cum o cheamă ? întrebă tatăl meu.

— Are s-o cheme cum vei voi, dragul meu. Numele ei de botez e Radégonde.

— Nu-mi prea place să schimb numele servitorilor, așa cum se obișnuiește — răspunse tata. Mi se pare că a-i lua numele unei ființe omenești și sociale este a-i lua ceva din persoana ei. Dar recunosc că Radégonde e anevoie de rostit.

Cînd a fost vestită sosirea fetei, mama nu-mi spuse să plec, fie din distracție (fiindcă, printr-o încîntătoare ciudățenie, amesteca vreo nechibzuință în prevederea cea mai grijulie), fie c-ar fi socotit că puteam fi de față fără nici un neajuns la o nevinovată convorbire casnică.

Radégonde înaintă cu pași mari, răsunători și se înfipse în mijlocul salonului, dreaptă, neclintită, mută, cu mîinile împreunate pe șort, cu o înfățișare care părea totodată sfioasă și îndrăzneață. Foarte tînără, aproape o copilă, roșie la față, nici brună, nici bălaie, nici frumoasă, nici urîtă, pe cît se pare neroadă și-n același timp șireată, ceea ce făcea un contrast hazliu, era îmbrăcată ca cea din urmă țărancă din satul ei și totuși cu un fel de strălucire : avea părul ridicat sub panglica unei bonete de horbotă cu fundul mare, turtit, și umerii acoperiți de o broboadă vișinie înflorată. Foarte gravă și foarte caraghioasă, îmi plăcu îndată și am băgat de seamă că nu displăcea părinților mei.

Mama o întrebă dacă știe să coasă. Ea răspunse : „Da, coniță." Să gătească ? „Da, coniță." Să calce ? „Da, coniță." Să

[1] Epictet, filozof stoic care a trăit în primul secol ; filozoful Arian i-a adunat toate scrierile în *Manualul lui Epictet*, un rezumat luminos al doctrinei stoice.

facă mare curăţenie într-o încăpere? „Da coniţă." Să cîrpească rufele? „Da, coniţă."

Buna mea mamă s-o fi întrebat dacă ştie să topească tunuri, să înalţe catedrale, să compună poeme, să conducă popoare, ea ar fi răspuns tot: „Da, coniţă", căci, vădit, spunea „da" fără să ţină seama de înţelesul întrebărilor care i se puneau, ci numai din bună-cuviinţă, din bună creştere, din frumoasa deprindere de a se purta cu lumea şi fiindcă învăţase de la părinţii ei că nu se cade să spui „nu" persoanelor cu vază.

A cuteza să le spui „nu"
Fără-nvrednicit temei
Celor care se cred zei
Asta nu-i lucru de şagă.

Astfel se exprimă La Fontaine, care n-ar fi putut să spună nu domnişoarei de Sillery.

Dar mama nu cercetă mai mult cunoştinţele tinerei sătence. Îi zise cu blîndeţe şi hotărîre că cere o bună ţinută, o purtare fără cusur, făgădui să-i scrie îndată ce se va lua o hotărîre în privinţa ei şi-i dădu drumul, cu un zîmbet abia schiţat.

Plecînd, tînăra Radégonde îşi agăţă, nu ştiu cum, buzunarul şorţului de clanţă. Numai eu am zărit întîmplarea; am băgat de seamă toate amănuntele şi am admirat privirea de uimire şi de dojană pe care Radégonde o aruncă răpitoarei clanţe, ca şi cum ar fi fost un duh ce ar fi vrut s-o oprească, aşa cum vezi în basme.

— Cum o găseşti, François? întrebă mama.

— E foarte tînără — răspunse doctorul — şi-apoi...

Poate că avu atunci o nedesluşită şi trecătoare intuiţie a'firii Radégondei. Dar se risipi înainte de a fi fost rostită. Tatăl meu nu isprăvi. Cît despre mine, aşa mic cum eram şi pe aceeaşi treaptă a lucrurilor mici, văzusem destul ca să-mi închipui că tînăra ţărancă va schimba liniştita noastră locuinţă într-o casă în care umblă stafii.

— Fetişcana pare cinstită — zise mama — poate că voi izbuti s-o învăţ gospodăria. Dacă vrei, dragul meu, o vom chema Justine.

26

CAIRE

Născuți în aceeași zi, la aceeași oră, crescusem împreună. Răspunzînd întîi la numele de Puck, pe care i-l dăduse tatăl meu, se chemase apoi Caire, și schimbarea aceasta de nume nu era spre onoarea lui, dacă prin onoare se înțelege cinste. Văzîndu-l îndemînatic la înșelat, dibaci la șterpelit, născocind mereu pungășii, și cum erai silit să-i admiri deșteptăciunea și iscusința cu care-și juca festele, a fost poreclit Robert Macaire, după numele încîntătorului bandit pe care Frédérick Lemaître îl crease pe scenă, cu vreo cincisprezece ani în urmă, și din care puternicul creion al lui Honoré Daumier [1] făcuse rînd pe rînd, în ziarele satirice, un financiar, un deputat, un pair al Franței, un ministru. Numele Robert Macaire, fiind găsit prea lung, a fost scurtat Caire. Era un cățeluș galben, fără rasă și foarte deștept. Avea și cu cine semăna: Finette, mamă-sa, își făcea singură piața, plătea bani peșin vînzătorului de bojoci și-și ducea carnea la doamna Mathias ca să i-o frigă.

Deșteptăciunea lui Caire se dezvoltase mult mai repede decît a mea și el se îndeletnicea de multă vreme cu artele trebuitoare vieții, în timp ce eu nu știam încă nimic despre lume și despre mine însumi. Cîtă vreme am fost purtat în brațe, a fost gelos pe mine. Nu căuta niciodată să mă muște, fie că i s-a părut primejdios, fie că i-aș fi trezit mai mult dispreț decît ură; dar se uita la mama și la bătrîna mea dădacă, ce mă îngrijeau, cu înfățișarea întunecată și păcătoasă ce arată invidia. Datorită rămășiței de cumințenie pe care i-o lăsa nenorocita patimă, fugea de ele atît pe cît poți fugi de cei cu care trăiești. Se refugia lîngă tatăl meu și-și petrecea zilele sub masa doctorului, încolăcit pe-o îngrozitoare piele de miel. Începînd de la primii mei pași, sentimentele față de mine i se schimbară. Îmi arăta simpatie și-i plăcea să se joace cu mica ființă nesi-

[1] Daumier (Honoré) 1808—1879 — pictor, gravor și sculptor francez, reprezentant de seamă al realismului critic. După revoluția din 1830, Daumier s-a făcut cunoscut ca maestru al caricaturii politice, demascînd în lucrările sale monarhia coruptă, reacțiunea burgheză și clericală.

gură și plăpîndă. Cînd am împlinit vîrsta înțelegerii, l-am admirat; recunoșteam că mi-e superior prin adînca lui pricepere a naturii, dar, în multe privințe, îl ajunsesem.

Dacă Descartes a voit, împotriva oricărei înfățișări exterioare, ca animalele să fie mașini, trebuie să-l iertăm, fiindcă filozofia lui îl constrîngea, și un filozof va supune totdeauna natura, ce-i este străină, sistemului său care a ieșit din el. Nu mai sînt cartezieni; poate mai sînt încă oameni care să spună că animalele au instinct, iar omul are inteligență. În copilăria mea, teoria aceasta se susținea în mod obișnuit. E o prostie. Animalele au o inteligență la fel cu a noastră, și deosebită numai din pricina deosebirii organelor lor și care, ca o noastră, cuprinde lumea. Ca și ele, avem același geniu tainic, acea înțelepciune inconștientă, instinctul, mult mai prețios decît inteligența, căci, fără el, nici mușița, nici omul n-ar putea viețui măcar o clipă.

Cred, ca și La Fontaine, mai bun filozof decît Descartes, că animalele, mai ales în stare sălbatică, sînt dibace și pline de măiestrie. Cînd le domesticim, le micșorăm, le stricăm inima și mintea. Ce gîndire ar mai dăinui în oameni reduși la starea în care reducem cîinii, caii, fără a mai vorbi de animalele din curtea păsărilor? „Cînd Zeus îl coboară pe un om în robie, îi ia jumătate din virtute."

În sfîrșit, domestice sau sălbatice, animalele din cer, de pe pămînt și din ape unesc, ca și noi, în sufletul lor adînc, instinctul, care-i sigur, cu inteligența, care amăgește. Ca și oamenii, ele sînt supuse greșelii. Caire se înșela uneori.

Îl iubea cu duioșie pe Zerbin, pudelul domnului Caumont, librarul. Și Zerbin, născut cinstit și bun, îl iubea pe Caire cu și mai multă duioșie. Erau totul unul pentru altul; faima rea a lui Caire se abătuse și asupra lui Zerbin, pe care nu-l mai chemau Zerbin, ci Bertrand, după numele tovarășului lui Robert Macaire. Caire îl strică pe Zerbin și-n scurtă vreme îl făcu un ticălos. Cînd puteau scăpa, alergau împreună, Dumnezeu știe unde, și se întorceau plini de glod, șchiopi, frînți de oboseală, cîteodată cu urechea ruptă, cu ochi vioi, încîntați.

Domnul Caumont îl oprea pe pudelul său să umble hai-hui cu cîinele nostru. Mélanie, pentru a înlătura umilințele și dojenile, veghea ca nu cumva Caire să caute un vecin de soi mai bun și mai arătos decît el. Dar prietenia e iscusită și-și bate joc de piedici. În ciuda supravegherii și a zăvoarelor, găseau mii

de mijloace de a se întîlni. Stînd de pază pe prichiciul ferestrei din sufragerie, care dădea în curte, Caire pîndea clipa cînd prietenul său va ieşi din librărie. Bertrand se arăta în curte şi ridica ochi plini de duioşie spre fereastra de unde Caire îl privea cu dragoste.

Oricîtă grijă ai fi avut, după cinci minute erau împreună. Şi urmau jocuri fără sfîrşit şi plimbări tainice. Dar într-o zi, Bertrand, la ora lui obişnuită, se ivi în curte travestit într-un fel de mic leu tare caraghios. Fusese dichisit de unul din frizerii care, în frumoasele zile de vară, tund cîinii pe malul Senei, pe lîngă Pont-Neuf. Părul lui cruţat pe spinare îi făcea ca o coamă ; partea dindărăt şi burta, rase, sărăcăcios de goale, arătau o piele subţire de-un trandafiriu murdar, vrîstată cu albastru întunecat ; labele păstrau peri cîrlionţaţi, în chip de manşete, iar coada se împodobea cu un smoc de păr, jalnic de comic. Caire îl cercetă cîtva timp cu luare-aminte şi întoarse capul : nu-l cunoştea. Zadarnic îl chema Bertrand, îl ruga, îl implora, îşi pironea asupra lui privirea frumoşilor săi ochi înlăcrimaţi. Caire nu se mai uită la el şi-l aşteptă mereu.

Se spune că nu rîd cîinii. L-am văzut pe Caire al nostru rîzînd, ba chiar cu un rîs răutăcios. Rîdea pe tăcute, dar buzele lui întinse şi o anumită cută a fălcii exprimau rîsul şi batjocura. Într-o dimineaţă mă dusesem după tîrguieli cu bătrîna mea dădacă. Mouton, cîinele domnului Courcelles, băcanul, Mouton, un terra-nova care l-ar fi înghiţit pe Caire dintr-o îmbucătură, frumosul Mouton, lungit în faţa uşii stăpînului său, ţinea cu nepăsare între labe un os de berbec. Caire îl cercetă multă vreme cu băgare de seamă fără să se apropie în nici un fel de dînsul, ceea ce la un cîine dovedeşte că nu ştie să se poarte. Dar Caire nu se făcea că-i bine crescut. Mouton, văzînd că vine un cal, unul dintre cunoscuţii lui, care cără, ca de obicei, brînzeturi de Olanda, îşi lăsă osul şi se sculă să dea bună ziua prietenului său calul. Îndată Caire luă pe furiş osul în gură şi, ferindu-se să nu-l vadă cineva, alergă să-l ascundă în dugheana lui Simonneau, negustorul de fructe din strada Artelor Frumoase, la care se ducea des. Apoi, cu o înfăţişare nepăsătoare, se întoarse spre Mouton, îl pîndi şi, văzîndu-l că-şi caută osul, începu să rîdă.

Caire şi cu mine ne iubeam fără să ştim, ceea ce este un fel de-a iubi plăcut şi sigur. Se împliniseră opt ani de cînd eram amîndoi pe planeta aceasta, fără a şti anume, nici unul, nici

celălalt, ce anume venisem să facem aici, cînd bietul meu contemporan, care se îngrăşa şi răsufla greu, fu lovit de o boală cumplită : piatra. Suferea fără să geamă, părul i se usca şi-şi pierdea luciul, era trist şi nu mai mînca. Veterinarul îi făcu o operaţie care nu reuşi ; seara, bolnavul încetă să mai sufere. Culcat în coşul său, îşi ridică spre mine ochii blînzi, care se împăienjeneau, se săltă, mai dădu o dată din coadă şi căzu din nou. Nu mai era. Şi atunci am văzut cît de mult a însemnat el ; cît de mult s-a frămîntat, a gîndit, a iubit, a urît şi ce loc a ţinut în casa noastră şi-n gîndul nostru. Am plîns cu lacrimi amare şi am adormit. A doua zi dimineaţă am întrebat dacă moartea lui Caire e în ziar ca cea a mareşalului Soult [1].

[1] *Soult* (1769—1851) — duce al Dalmaţiei, mareşal al Franţei, s-a ilustrat în bătălia de la Austerlitz şi în campania din Spania.

27

TINARA MOȘTENITOARE A TROGLODIȚILOR

Văzusem bine : Radégonde, sau mai degrabă Justine, căci scumpa mea mamă o strămutase cu hotărîre de sub ocrotirea nobilei turingiene sub cea a unei sfinte al cărei nume curge mai blînd pe buze, Justine deci schimbă, pentru bun-venitul ei, pașnica noastră casă într-o locuință ca-n basme. Înțelegeți-mă bine : nu vreau să spun prin asta că simpla țărancă ar fi primit de la o nașă zînă darul de-a acoperi cu porfir, cu aur și cu pietre scumpe zidurile apartamentelor pe care le curăța. Nu, dar, de la intrarea ei în serviciu, locuința noastră răsuna fără încetare de zgomote nemaiauzite, de izbituri îngrozitoare, de strigăte de spaimă, de scrîșnete din dinți și de rîsete țiuitoare ; se răspîndeau prin casă mirosuri scîrboase de grăsime încinsă și de carne friptă ; zoile curgeau pe neașteptate prin odăi, un fum năprasnic ascundea lumina și te înăbușea, parchetul trosnea, ușile se trînteau, ferestrele se ciocneau, perdelele se umflau, vîntul bătea furtunos, se arătau semne rele care-l tulburau pe tata : călimara i se răsturna pe masă, penele de scris își pierdeau vîrful, sticla de lampă crăpa în fiecare seară. Nu era aievea ca-n basme ? Mama spunea că Justine nu-i fată rea și că are s-o învețe treaba, cu vremea și cu răbdare ; dar că, deocamdată, strica ceva cam prea mult. Cu toate acestea, Justine nu era neîndemînatică. Dimpotrivă, de multe ori îi uimea pe părinții mei prin dibăcia sa. Totuși era sălbatică, iute și gata de luptă, și cum, în sufletul ei primitiv, materia nemișcată se însuflețea, dobîndea sentimentele și patimile oamenilor, această fiică a troglodiților de pe Loara se lupta cu vasele de bucătărie și cu obiectele din gospodărie ca și cu niște duhuri dușmane.

Se hărțuia cu metalele cele mai tari. Mînerele ferestrelor și robinetele de la cișmea îi rămîneau în mînă. În sfîrșit, sufletul îndepărtaților ei strămoși, întorcîndu-se în ea, o menea celui mai sălbatic fetișism. Dar care dintre noi nu s-a mîniat vreodată pe un lucru lipsit de gîndire care i-a pricinuit o durere sau numai i s-a împotrivit, o piatră, un spin, o creangă ?

O urmăream pe Justine în treburile ei zilnice cu o curiozitate neobișnuită. Scumpa mea mamă mă dojenea că-mi pierd vremea prosteşte cu nimicuri, cum zicea ea. Nu judeca bine: Justine mă interesa prin apucăturile ei războinice şi fiindcă toate îndeletnicirile-i gospodăreşti luau caracterul unei lupte nesigure şi grozave. Cînd, înarmată cu mătura şi cu pămătuful de şters colbul, zicea cu hotărîre: „Trebuie să deretic în salon", o însoţeam cu luare-aminte.

Salonul era mobilat cu o canapea şi fotolii mari de mahon, cu fundul dintr-o veche catifea roşie, sortite să primească clienţii doctorului. Pereţii, cu tapet verde, înflorat, erau împodobiţi cu două gravuri: *Dansul orelor* şi *Visul lui Napoleon* şi cu două pînze plesnite în mai multe locuri, două portrete de familie, un frate de-al bunicului meu, foarte oacheş, cu gulerul hainei încheiat pînă sus, cu o cravată albă care-i ascundea bărbia şi cu nasturi de cămaşă cu lănţişor de aur; şi nevasta lui, pieptănată cu bucle şi cu bustul acoperit cu străşnicie de o rochie neagră, amîndoi înfăţişaţi, mi s-a spus, sub domnia lui Carol al X-lea, puţin timp înainte de sfîrşitul lor pretimpuriu, figuri din trecut care-mi inspirau o adîncă tristeţe. Dar bogăţia de căpetenie a salonului erau statuetele de bronz oferite de bolnavii tămăduiţi şi recunoscători. Fiecare dintre operele acestea de artă dezvăluia sufletul celui care a dăruit-o. Unele erau graţioase, altele severe. Nu se potriveau laolaltă nici prin înălţime, nici prin caracter. De o parte a uşii, o Venus din Milo, micşorată şi turnată într-un metal de culoarea ciocolatei, se înălţa pe o măsuţă gen Boulle.[1] De cealaltă parte, o Flora de bronz din comerţ împrăştia zîmbind flori de zinc aurit. Între două ferestre sta, bărbos şi cu corniţe, Moise al lui Michelangelo. Iar ici-colo, pe mese, vedeai un tînăr pescar napolitan ţinînd un crab de-o labă, un înger păzitor ridicînd la cer un copilaş, Mignon tînjind după ţara ei, Mefisto înfăşurîndu-se în aripile-i de liliac şi Jeanne d'Arc rugîndu-se. În sfîrşit, un Spartacus cu lanţurile sfărîmate se ridica sălbatic, încleştîndu-şi pumnii pe pendula ca o piatră de hotar în mijlocul căminului.

Ca să le şteargă de praf, Justine lovea tare cu un pămătuf de pene jumulit tablourile şi bronzurile. Bătaia aceasta nu pricinuia stricăciuni prea vădite strămoşilor mei, gata încercaţi;

[1] Boulle (1632—1733), sculptor francez ebenist, vestit pentru mobilele artistice cu incrustaţii de bagă şi aramă care ieşeau din atelierul lui.

de asemenea, n-avea nici o putere asupra formelor simple şi pline ale frumoasei Venus şi ale lui Moise. Dar sculptura modernă suferea. Pene smulse cu putere din pămătuf se înfigeau sub aripile îngerului păzitor, între labele crabului, sub spada Jeannei d'Arc, în părul gingaşei Mignon, în ghirlanda Florei şi în lanţurile lui Spartacus. Justinei nu-i plăceau „paiaţele" astea, cum le zicea, şi mai ales nu-l putea suferi pe Spartacus. Pe el îl lovea mai amarnic ; îl făcea să se zdruncine pe soclul lui. Se clătina, ameninţa să se prăvale peste nerușinată şi s-o strivească în căderea lui. Atunci, cu sprîncenele încruntate şi cu vinele frunţii umflate, ea-i striga : „Stai ! Ho !" ca vitelor pe care odinioară le aducea seara la staul şi, cu o lovitură puternică, îl punea la loc pe soclul său.

În luptele acestea de fiecare zi, pămătuful îşi pierdu curînd toate penele. De atunci, Justine ştergea praful cu manşeta de piele şi cu lemnul despuiat. Cu tratamentul acesta, îngerul păzitor îşi pierdu aripile, Jeanne d'Arc spada, tînărul pescar crabul, Mignon o buclă din părul ei şi Flora nu mai împrăştie flori. Justine nu se tulbură nicidecum, dar uneori, văzînd prăpădul ăsta, fetişcana din Touraine, cu mîinile împreunate pe bățul pămătufului, cădea pe gînduri şi murmura cu un zîmbet trist :

— Ce ţi-e şi cu paiaţele astea, că tare-s fricoase !

A TRĂI MAI MULTE VIEȚI

Îmi plăcea să stau de vorbă cu Justine ; și mama era de părere că-mi plăcea chiar prea mult. Dacă cercetez pricinile acestei plăceri, găsesc mai multe care dovedesc nevinovăția și simplicitatea mea. Încrederea copilului, nevoia unei prietenii, o fire veselă și jucăușă, bunătatea mă împingeau spre ea ; dar fiica troglodiților mă atrăgea și din pricini mai puțin lăudabile. O socoteam cam neroadă și, cum zicea Mélanie, cam nătăfleață, cu minte greoaie și, oricum, mai puțin deșteaptă decît mine. Așa că, mîndria mea găsea o mare mulțumire în tovărășia ei. Mă bucuram s-o îndrept și s-o învăț ; și chiar, poate, fără multă îngăduință. Eram batjocoritor și-mi dădea lesne prilej de batjocură. În sfîrșit, nesățios de glorie, mă făleam în fața ei cu superioritatea mea ca să mă admire.

M-am silit să strălucesc înaintea ei pînă în ziua cînd am băgat de seamă că, departe de-a mă admira, mă socotea foarte prost, fără judecată și fără minte, și nici frumos, nici puternic în nici un fel. Cum de mi-am dat seama de sentimentele acestea atît de potrivnice celor pe care i le bănuiam ? Eh, Dumnezeule ! Pentru că mi-a zis chiar ea. Justine era de-o sinceritate supărătoare. A știut să mă facă a înțelege și am fost nevoit să recunosc că nu mă admira de loc. Trebuie să spun, spre lauda mea, că nu m-am supărat și nici nu mi-a fost mai puțin dragă Justine. Am căutat cu sîrguință cauzele unei păreri atît de uimitoare și am izbutit să le descopăr, căci, orice-ar fi gîndit fiica troglodiților, eram inteligent. Le voi arăta așa cum le-am găsit. Mai întîi, mă vedea plăpînd, mai puțin frumos și, pe jumătate, mai puțin puternic decît fratele ei Symphorien, cu un an mai mic decît mine și mai înaintat. Iar ea socotea că un băiat trebuie să fie zdravăn și bine legat, puternic și îndrăzneț. Și nu cumva să credeți că nu-i dau dreptate. Apoi, cu toate că judecata aceasta poate surprinde la început din partea unei fete care nu știa să citească, găsea că nu știu nimic. Se mira fără să mi-o spună, dar o vedeam bine, că nu știam, la vîrsta mea, obiceiurile animalelor și rosturile naturii,

pe care fratele ei Symphorien le cunoștea de mult ; nevinovăția mea asupra unor anumite subiecte i se părea caraghioasă, fiindcă, deși era fată cinstită, nu era naivă și nici nu prețuia naivitatea. În sfîrșit, cu toate că i se întîmpla uneori să rîdă de-o durea burta, cum zicea, gîndea că trebuie să ai prea puțină judecată ca să rîzi ca mine, în orice clipă. După ea, însemna să cunoști prost viața, care nu-i de rîs, și să n-ai inimă. Iată, expuse cu de-amănuntul, pricinile pentru care Justine nu-mi recunoștea nici un fel de inteligență. Și, într-adevăr, nu-s rele, deși, la urma urmei, eram un băiețel în stare să înțeleagă multe lucruri. Dar mă purtam uneori într-un chip cu adevărat uluitor.

Aș putea să dau multe pilde. Iată un fapt care s-a întîmplat, dacă nu mă înșel, în primele luni ale venirii Justinei în casa noastră.

În odăița cu boboci de trandafir erau pe o etajeră mici volume legate în verde și împodobite cu gravuri, pe care scumpa mea mamă mi le dădea uneori să le citesc. Era *Amicul copiilor*. Povestirile lui Berquin mă strămutau în vechea Franță și mă ajutau să cunosc moravuri cu totul deosebite de ale noastre. Am găsit acolo, de pildă, povestea unui gentilom de zece ani care purta spada și o trăgea cu mare ușurință împotriva micilor săteni cu care se lua la harță. Dar într-o zi, în loc de lamă, scoase din teacă o pană de păun cu care înțeleptul său dascăl o înlocuise. Judecați ce rușine și ce încurcătură ! Lecția îi prinse bine. Nu mai fu trufaș, nici mînios. Povestirile acestea vechi aveau pentru mine prospețime și mă mișcau pînă la lacrimi. Și-mi aduc aminte că într-o dimineață am citit povestea a doi jandarmi care mă înduioșau prin binefacerile și devotamentul lor. Amîndoi aduseră, nu mai știu cum, bucurie unor bieți țărani care-i ospătaseră seara. Și cum nu erau farfurii în bordei, bunii jandarmi își mîncară tocana pe pîine. Prin asta, mi se părură atît de minunați, încît m-am hotărît să-i imit la dejun. Și cu toate îndreptățitele dojeni ale mamei, m-am încăpățînat să mănînc fasole cu berbec pe pîine. M-am umplut tot cu sos, mama mă ocărî, iar Justine mă privi cu milă.

Faptul e mărunt. Îmi amintește altul cam la fel și care nu-i mai însemnat, dar îl voi povesti totuși, fiindcă nu însemnătatea interesează în subiectul meu, ci adevărul.

Îl citeam pe Berquin, îl citeam şi pe Bouilly. Bouilly, mai puţin vechi decît Berquin, nu era mai puţin înduioşător. Prin el am cunoscut-o pe tînăra Lise, care trimitea mesaje doamnei Helvetius prin vrabia ei de casă, ca să-i ceară ajutor pentru o familie nenorocită. Tînăra Lise îmi inspiră o prietenie vie, ba chiar şi frămîntată. Am întrebat-o pe scumpa mea mamă dacă mai era în viaţă. Mama îmi răspunse c-ar fi foarte bătrînă acum. M-am înnebunit apoi după un mic orfan pe care domnul Bouilly îl înfăţişează sub trăsăturile cele mai încîntătoare. Orfanul era foarte nenorocit, fără adăpost şi pe jumătate gol. Un savant bătrîn îl luă la el şi-l puse să lucreze în biblioteca lui ; îi dădea hainele lui vechi şi călduroase după ce erau puţin prefăcute. Iată ce mă uimi cel mai mult ! Nu doream nimic alta decît să fiu îmbrăcat, la fel cu micul orfan al lui Bouilly, cu haine vechi bărbăteşti. I-am cerut tatii, i-am cerut naşului meu, dar îşi băteau joc de mine. Într-o zi, fiind singur acasă, am zărit în fundul unui dulap o redingotă care mi se păru destul de veche. Am pus-o şi m-am dus să mă văd în oglindă. Se tîra pe jos şi mînecile îmi acopereau mîinile. Pînă aici, nimic rău. Dar cred că, pentru a mă conforma povestirii, am făcut cîteva îndreptări cu foarfecele la redingotă. Cu îndreptările acestea mi-am aprins paie în cap. Mătuşă-mea Chausson îmi atribui fără temei cu prilejul ăsta instincte perverse. Scumpa mea mamă mă certă pentru, ceea ce numea nepotrivit, maimuţărelile mele răufăcătoare. Nu mă înţelegeau. Voiam să mă fac, rînd pe rînd, jandarm ca în Berquin, orfan ca în Bouilly, să mă schimb în felurite personaje, să trăiesc mai multe vieţi. Mă supuneam unei înflăcărate dorinţi de-a ieşi din mine însumi, de-a fi altul, mai mulţi alţii, toţi ceilalţi, de-ar fi fost cu putinţă, toată omenirea şi toată natura. De aici mi-a rămas puterea destul de rară de-a intra uşor în pielea altuia, de-a înţelege foarte bine şi uneori chiar prea bine sentimentele şi pricinile pe care alţii mi le opun.

Trăsătura aceasta din urmă i-a întărit Justinei credinţa că-s tîmpit. Fetişcana din Touraine nu întîrzie să mă privească drept un tîmpit primejdios.

Cînd am învăţat istoria cruciadelor, glorioasele isprăvi ale baronilor creştini mă înflăcărară de entuziasm. E lăudabil de-a vrea să imiţi ceea ce admiri. Pentru a semăna pe cît se poate cu Godefroy de Bouillon, mi-am făcut o armură şi un coif de

hîrtie pe care lipisem foi de staniol în care se învelește ciocolata. Și dacă mi se obiectează că o astfel de haină semăna mai puțin cu zalele din secolele al XII-lea și al XIII-lea decît cu armurile lustruite din al XV-lea, voi răspunde cu hotărîre că pictori celebri și-au luat mai mare libertate în această privință. De altfel, partea de căpetenie din armamentul meu, cum se va vedea prea bine îndată, se alcătuia dintr-un topor cu două tăișuri făcut din carton și înțepenit la capătul unui mîner vechi de umbrelă. Astfel echipat, am luat cu asalt bucătăria, ce-mi reprezenta Ierusalimul, și am lovit-o de mai multe ori cu toporul pe Justine, care, aprinzînd cuptorul, înfățișa fără voia ei un păgîn. Credința care mă înflăcăra îmi întărea brațul. Justine, nicidecum plăpîndă, ba chiar aspră, cum spunea ea însăși ar fi răbdat în liniște atacul, dacă baltagul cu două tăișuri n-ar fi agățat boneta tinerei țărănci. Iar boneta aceasta era pentru ea ceva nemaipomenit de prețios, nu numai pentru forma-i plăcută și horbota bogată, ci și din pricini tainice și adînci, poate ca emblemă a satului, ca simbol al patriei, ca insignă a fetelor dintr-un ținut slăvit. O socotea măreață ; o socotea ca și sfîntă. Și iată că-i este smulsă mișelește ! Aude cum se sfîșie. Și, cu aceeași lovitură, făcusem ceva și mai dihai : desfăcusem cocul Justinei. Iar Justine gîndea că rînduiala pieptănăturii ei nu poate fi atinsă. Veghea cu o neînduplecată sfială ca nimic, nici măcar mîna unei mame sau adierea aerului, să nu strice simetria, de altfel foarte urîtă, a părului ei lins cu cărare la mijloc și a cosițelor subțiri. Niciodată, în nici o împrejurare, n-o prinsese nimeni nepieptănată, nici chiar în timpul unei boli care o ținuse șase săptămîni la pat, în odaia ei, unde mama se ducea în fiecare zi s-o îngrijească, nici în noaptea de groază cînd s-a strigat că arde, și-n timpul căreia, la lumina lunii, sub ochii portarului, a fugit în cămașă și desculță prin curte, cu pieptănătura desăvîrșită. În păstrarea acestei nestrămutate rînduieli, îi punea cinstea, fala și virtutea ei. Un singur fir de păr clintit din loc însemna rușinea. Sub puternica lovitură pe care i-am trîntit-o în bonetă și-n păr, Justine se înfioră și-și duse amîndouă mîinile la cap. La început nu-i venea să creadă că i s-a întîmplat asemenea nenorocire. A trebuit să-și pipăie de trei ori ceafa ca să se încredințeze că boneta-i era ruptă, pieptănătura pîngărită. Pînă la urmă a fost nevoită să recunoască ceea ce era limpede : horbota avea o gaură în care puteai băga degetul, iar din coc ieșea o șuviță

de păr, lungă și groasă ca o coadă de șobolan. Atunci o adîncă durere cuprinse sufletul Justinei. Nenorocita strigă :

— Plec !

Fără a-mi cere socoteală pentru ocara cu neputință de îndreptat și fără a-mi face zadarnice mustrări, fără a găsi de cuviință să-și arunce o privire asupra mea, ieși din bucătărie.

Cu chiu cu vai, mama o făcu să se răzgîndească. Fără îndoială, fiica troglodiților nu și-ar fi reluat serviciul dacă, după ce chibzuise, nu l-ar fi socotit pe tînărul ei stăpîn mai mult prost decît rău.

29

DOMNIŞOARA MÉRELLE

Pe vremea aceea, dacă nu mă înşel, domnea pe frumosul chei Malaquais o bucurie de a trăi, o prietenie a fiinţelor şi a lucrurilor, o gingăşie intimă care nu se mai află astăzi. Mi se pare că pe atunci oamenii erau mai aproape unii de alţii ; sau poate că numai simpatia mea copilărească îi reunea. Orice-ar fi fost, dimineaţa, în curtea casei mele natale, îl vedeai pe proprietar, domnul Bellaguet, cu scufie grecească şi halat de casă cadrilat, stînd liniştit de vorbă cu domnul Morin, portarul casei vecine şi slujbaş la Camera deputaţilor. Şi cine nu i-a văzut a pierdut un spectacol frumos: fiindcă amîndoi împreună reprezentau tot regimul inaugurat de cele Trei Glorioase. Răul însă se poate îndrepta : se vor găsi de sute de ori cele două personaje în litografiile lui Daumier. În sfîrşit, toată lumea se cunoştea, şi mama, cînd la ora trei după-amiază cosea la fereastra ei, după un ghiveci de rozetă, spunea privind intrarea cu geamuri :

— Uite-o pe domnişoara Mérelle, care se duce să dea lecţia de gramatică nepoatei domnului Bellaguet. E tare drăguţă domnişoara Mérelle şi-i foarte bine crescută.

Era părerea tuturor că domnişoara Mérelle avea o purtare aleasă şi era totdeauna bine îmbrăcată. Dacă n-aş băga de seamă, descriindu-i toaleta, aş înfăţişa rochiile de astăzi. Cred că aşa sîntem toţi : pe măsură ce trece timpul, reîmbrăcăm, în amintirea noastră, după moda nouă, tinerele femei pe care le-am văzut odinioară. Şi tot astfel se face şi la teatru pentru piesele peste care au trecut zece, cincisprezece sau douăzeci de ani : la orice reluare, se readuce la gustul zilei toaleta eroinei. Dar eu am simţul istoric şi gustul trecutului. Mă voi feri cu străşnicie de întîmplările acestea care schimbă fizionomia unei epoci şi voi spune că domnişoara Mérelle, pe atunci în vîrstă de douăzeci şi şase-douăzeci şi şapte de ani, purta mîneci înfoiate şi că fusta ei, cu totul altfel decît cele de astăzi, se lărgea spre partea de jos. Stringea la piept o eşarfă de caşmir şi avea, cum se zice, o talie de viespe. Uitam să spun că bucle

lungi îi încadrau obrajii cu spiralele lor de aur şi că purta o pălărie de catifea sau de pai din Italia, după anotimp, care se chema, cred, un *cabriolet* şi ieşea în afară, aşa ca să-i ascundă cu totul profilul. În sfîrşit, se îmbrăca la modă.

Pe vremea aceea aveam opt ani şi învăţătură puţină, dar bine însuşită. Mi-o dăduse mama şi cuprindea citirul, scrisul şi socotitul. Se spunea că am ortografie destul de bună pentru vîrsta mea, în afară de participii. În copilăria ei, mama prinsese groază de participii şi nu-i trecuse niciodată; aşa că se ferea să mă îndrumeze pe cărările acestea ale gramaticii, unde-i era frică să nu se rătăcească. Numai scumpa mea mamă, în bunăvoinţa ei, găsea că-s inteligent; în ochii tuturor celorlalţi, printre care şi tata, şi dădaca mea, treceam drept un copil destul de mărginit, cu toate că aveam oarecare deşteptăciune, dar deosebită de-a celorlalţi copii. Era mai speculativă şi, interesîndu-se de obiecte mai diferite şi mai variate, părea mai puţin sigură şi mai puţin concentrată. Părinţii mei gîndeau că-s cam copilăros şi prea şubred ca să mă trimită la un pension şi socoteau, pe bună dreptate, că micile şcoli din cartier erau murdare şi fără nici o rînduială. Tatăl meu se întorsese foarte nemulţumit mai cu seamă de ceea ce văzuse într-un pension din strada Marais-Saint-Germain, unde, în fundul unei săli negre de cerneală şi de praf, scîrnavă şi duhnitoare, un belfer damblagiu, plesnind de grăsime şi de furie, pusese în genunchi, la picioarele catedrei, o duzină de copii, cu chivără de hîrtie cu urechi de măgar pe cap, şi ameninţa cu nuiaua restul clasei, treizeci de mici haimanale care rîdeau, plîngeau şi urlau toţi laolaltă, aruncîndu-şi în cap călimările, panerele şi cărţile.

În aceste împrejurări, mama plănui să mi-o dea ca institutoare pe domnişoara Mérelle, pe domnişoara Pauline Mérelle în persoană. Era lucru mare şi anevoios. Domnişoara Mérelle nu dădea lecţii decît la prinţi sau la burghezii plini de aur; nu se ducea decît la familii bogate sau nobile. Era ocrotită de bătrînul Bellaguet, proprietarul nostru, financiarul bogat care-şi măritase fetele cu un Villeragues şi cu un Mousaigle, şi se îndoiau că s-ar învoi să instruiască băiatul unui neînsemnat medic de cartier. Fiindcă tatăl meu era sărac, şi sila lui de-a primi onorarii n-avea cum să-l îmbogăţească. Fără a mai socoti că, visător din fire şi adîncit în gînduri, îşi trecea, cugetînd asupra soartei omului, timpul pe care, cu mai puţină destoinicie, l-ar fi întrebuinţat ca să-şi vadă de situaţia lui.

În sfîrşit, doctorul Nozière nu era bogat decît în idei şi-n sentimente. Mama, vrînd totuşi să-mi facă rost de lecţiile domnişoarei Mérelle, o puse să-i vorbească pe doamna Montet, casieră la Petit-Saint-Thomas, pe care tatăl meu o îngrijea şi care trecea drept o prietenă intimă a doamnei Mérelle-mama. Aceasta, văduvă evlavioasă, purta o veşnică taşcă din păr de cal şi părea servitoarea fetei sale. Vorbesc din auzite, fiindcă n-am văzut-o niciodată. La cererea stăruitoare a doamnei Montet, tînăra institutoare se învoi să mă îndrumeze în fiecare zi de la unu la două.

— Pierre, domnişoara Mérelle o să-ţi dea mîine cea dintîi lecţie — îmi zise mama cu o bucurie stăpînită, în care răzbătea oarecare mîndrie.

După vestea aceasta, m-am culcat atît de frămîntat, încît mi-au trebuit cel puţin zece minute ca s-adorm şi cred c-am şi visat-o.

A doua zi, mama mă puse să-mi fac toaleta cu mai multă grijă decît de obicei, mă pieptănă şi mă pomădă, şi chiar eu însumi m-am mai dat cu pomadă. M-aş mai fi spălat şi pe mîini, dacă n-aş fi ştiut din experienţă că-i zadarnic şi că mîinile băieţilor, oricîtă grijă ai avea, sînt totdeauna murdare.

Domnişoara Mérelle veni la ora hotărîtă. Veni, şi apartamentul se înmiresmă cu heliotrop. Mama ne duse pe-amîndoi în odăiţa tapetată cu boboci de trandafir, de lîngă camera ei. Ne aşeză în faţa unei măsuţe rotunde şi, încredinţîndu-ne că nimeni n-o să ne întrerupă, se retrase.

Îndată domnişoara Mérelle deschise un drăgălaş portofel din teletin, scoase hîrtie de scrisori şi un toc făcut dintr-un ghimpe de arici, isprăvit la capăt cu o bombiţă de argint, şi începu să scrie. Scria foarte repede şi se oprea numai din cînd în cînd pentru a privi tavanul zîmbind şi pentru a mă îndemna să citesc fabulele lui La Fontaine, care se găseau din întîmplare pe masă. Astfel trecu cea dintîi lecţie şi, cînd mama mă întrebă dacă domnişoara Mérelle mă pusese să lucrez, i-am răspuns că da, fără a înţelege limpede că mînteam.

A doua zi, reluîndu-şi locul la măsuţă, institutoarea mea mă sfătui din nou să învăţ o fabulă şi se apucă iar să scrie cu un fel de încîntare; uneori se oprea, parcă aştepta inspiraţia, şi cînd din întîmplare ochii ei frumoşi coborau asupra mea, faţa ei arăta o liniştită şi dulce nepăsare. A treia lecţie se pe-

trecu în acelaşi fel, ca şi toate celelalte care urmară. O mîncam din ochi ; în timpul celor trei sferturi de ceas cît ţinea lecţia îi sorbeam lumina ochilor. Ochii aceştia mi se păreau o uluitoare minune. Şi chiar astăzi, după atîţia ani, cred că aşa era. Parcă erau făcuţi dintr-o violetă de Parma ; gene lungi îi umbreau. N-am uitat nimic din frumosul chip : domnişoara Mérelle avea nările un pic întredeschise, trandafirii pe dinăuntru ca nasul pisicuţei ; colţurile gurii i se ridicau uşor în sus şi deasupra buzei mijea un puf delicat pe care ochii mei de copil, măritori ca o lupă, deosebeau peri abia zăriţi. Răgazul pe care mi-l lăsa institutoarea mea nu-l întrebuinţam să citesc fabulele lui La Fontaine, după cum mă sfătuia, ci ca s-o privesc îndelung şi să-mi închipui cam ce fel de scrisori putea oare să scrie ; m-am încredinţat că erau scrisori de dragoste. Nu mă înşelam, numai că pe atunci domnişoara Mérelle şi cu mine nu ne făceam aceeaşi idee despre dragoste. Apoi, întrebîndu-mă oare cui scria, mi-am închipuit că îngerilor din paradis, nu doar c-ar fi putut să pară adevărat chiar în propriii mei ochi, dar gîndul ăsta mă cruţa de chinurile geloziei.

Domnişoara Mérelle nu-mi vorbea niciodată. Îi auzeam sunetul glasului cînd recitea, fie cu o dulce melancolie, fie cu o veselie strălucitoare, cîteva fraze pe care le scrisese. Nu puteam să le urmăresc înţelesul ; totuşi îmi aduc aminte că pomenea de flori şi de păsări, de stele şi de iedera care moare unde s-a prins. Coardele glasului ei mişcau armonios fibrele inimii mele.

Scumpa mea mamă, care avea despre participii idei cu adevărat superstiţioase, mă întreba din cînd în cînd dacă am ajuns cu institutoarea mea la partea din gramatică, după ea, cea mai încurcată şi cea mai grea dintre toate, mai ales în ceea ce priveşte deosebirea dintre adjectivul verbal şi participiul prezent. Îi răspundeam nelămurit şi într-un fel care o mîhnea, făcînd-o să se îndoiască de inteligenţa mea. Dar cum puteam să-i spun că domnişoara Mérelle nu mă învăţa decît ochii, buzele ei, părul blond, parfumul, răsuflarea ei, foşnetul uşor al rochiei şi murmurul penei sale alergînd pe hîrtie ?

Îmi priveam cu nesaţ institutoarea. O admiram mai ales cînd, oprindu-se din scris, gînditoare, îşi punea pe buză bombiţa de argint a tocului. Mai tîrziu, văzînd la muzeul din Neapole pictura din Pompei care reprezintă în medalion o

poetă, o muză ţinîndu-şi în acelaşi fel stiletul pe gură, am tresărit amintindu-mi desfătările copilăriei mele[1].

Da, o iubeam pe domnişoara Mérelle şi o găseam aproape tot atît de încîntătoare, nu numai prin frumuseţe, cît şi prin nepăsarea ei. Nepăsarea aceasta era nemărginită şi dumnezeiască. Institutoarea mea nu-mi vorbea niciodată, nu-mi zîmbea niciodată; nici o clipă nu m-a lăudat şi nici nu m-a dojenit. Poate că, de mi-ar fi arătat cel mai mic semn de bunăvoinţă, vraja ar fi fost dezlegată. Dar, timp de zece luni, cît ţinură lecţiile, nu-mi dovedi nici un pic de interes. Uneori, cu nevinovata îndrăzneală a vîrstei mele, voiam s-o sărut; îmi treceam mîna peste rochia ei vişinie şi lucioasă ca penele unei păsări încercam să stau pe genunchii ei; mă dădea la o parte cum dai la o parte un căţeluş, fără a găsi de cuviinţă să mă mustre sau să mă oprească. Încît, simţind că nu te poţi apropia de ea, nu mă dedam decît rar la asemenea avînturi. Mai tot timpul pe care mi-l petreceam lîngă ea eram aproape tîmpit şi cufundat într-o fermecătoare îndobitocire. Simţeam la vîrsta de opt ani că preafericit e cel care, încetînd să mai gîndească şi să mai înţeleagă, se pierde privind frumuseţea; şi mi s-a dezvăluit că dorinţa nesfîrşită, fără speranţă şi nemărturisită aduce sufletului şi simţurilor o bucurie deplină, fiindcă ea însăşi e toată mulţimea şi întreaga ei îndestulare. Dar aceasta o uitasem într-adevăr la optsprezece ani şi, de-atunci, n-am putut niciodată s-o mai învăţ cu desăvîrşire. Rămîneam deci nemişcat în faţa ei, cu obrajii în pumni şi cu ochii larg deschişi. În sfîrşit, cînd ieşeam din extaz (căci, oricum, tot ieşeam), îmi arătam deşteptarea minţii şi a trupului, lovind cu picioarele în masă şi mînjind cu cerneală fabulele lui La Fontaine. Îndată o privire a domnişoarei Mérelle mă afunda iar în preafericita ataraxie[2]. Privirea aceasta fără ură şi fără dragoste era de ajuns ca să mă doboare.

După plecarea ei, îngenuncheam pe podea în faţa scaunului său. Era un mic scaun de palisandru, stil Ludovic-Filip şi care voia să fie gotic: speteaza era ogivală, şi fundul de tapiserie

[1] O muză, fără îndoială. Dar în acelaşi muzeu se vede altă pictură din Pompei, reprezentînd-o pe nevasta brutarului Proculus ţinîndu-şi în acelaşi fel stiletul şi cartea de gospodărie. (n.a.)

[2] Ataraxie — principiu moral, formulat pentru prima oară de Democrit, care preconiza liniştea, seninătatea sufletească prin stăpînirea pasiunilor, ca mijloc de dobîndire a fericirii.

lucrat în punct mic reprezenta un câine de vînătoare flocos, o pernă roşie ; iar scaunul ăsta mi se părea lucrul cel mai preţ din lume, după ce domnişoara Mérelle se aşezase pe el. Dar, la drept vorbind, contemplările mele ţineau puţin şi de şeam din odaia cu boboci de trandafir ţopăind şi ţipînd ca să mă ţinea gura. Mama mi-a spus că niciodată n-am fost atît de gălăgios ca pe vremea aceea, şi e o tradiţie de familie că ne luam la întrecere în catastrofe cu Justine. În timp ce la bucătărie slujnicuţa dezlănţuia cataractele apei de băut, eu dădeam foc abajurului verde, împodobit cu un chinez, atît de drag tatii şi pe care-l credeau nepieritor în casă. Uneori eram pălăsi, Justine şi cu mine, în acelaşi cataclism, ca în ziua cînd ne-am rostogolit împreună, cu o sticlă în mînă, de sus şi pînă jos pe scara pivniţei ; şi-n tragica dimineaţă cînd, stropind amîndoi florile de pe prichiciul ferestrei, am lăsat să cadă stropitoarea în capul domnului Bellaguet. Tot pe atunci înşiram în ordine de bătaie, cu cea mai mare înfocare, armate întregi de soldaţi de plumb pe masa din sufragerie, şi dădeam acolo cele mai grozave lupte, fără a ţine seama de asprele mustrări ale Justinei, grăbită să pună masa şi care, cînd zăboveam prea mult să-mi aşez militarii în cutiile lor, îi aduna, cu toate că ţipam, pe învingători şi pe învinşi claie peste grămadă în şorţul ei. Ca să mă răzbun, îi ascundeam cutia de lucru în cuptorul bucătăriei şi mă străduiam „s-o fac să crape de ciudă" pe fiinţa asta simplă. În sfîrşit, eram un copil foarte copil, un băieţel care se ţinea de pozne, un mic animal vioi şi vesel. De asemenea, e adevărat că domnişoara Mérelle avea asupra mea o putere căreia nu mă puteam împotrivi, şi cînd o vedeam, eram supus unui farmec aşa cum se întîmplă în basmele arabe.

Dar într-o zi, după zece luni de vrajă, mama mă vesti la cină că institutoarea mea n-o să se mai întoarcă.

— Domnişoara Mérelle — adăugă mama — m-a înştiinţat astăzi c-ai făcut destul progres şi ai putea intra la liceu cînd se vor redeschide şcolile.

Lucru ciudat ! Am auzit vestea aceasta fără mirare, fără deznădejde, aproape fără părere de rău : nu mă uimea. Ba dimpotrivă, mi se părea firesc ca arătarea să piară. Cel puţin aşa-mi lămuresc liniştea sufletească pe care mi-am păstrat-o Chiar cînd se afla lîngă mine, domnişoara Mérelle era atît de îndepărtată, încît puteam îndura gîndul că va pleca. Şi-apoi la opt ani n-ai prea mare putere de-a suferi şi de a-ţi părea rău

— Mulțumită lecțiilor institutoarei tale — urmă mama — i destulă gramatică franceză pentru a trece îndată la latină. nt foarte recunoscătoare drăguței domnișoare că te-a învăt regulile participiilor; e tot ce-i mai încurcat în limba noas-ă și, din păcate, n-am putut niciodată să birui această greuate, fiindcă n-am pornit-o bine de la început.

Scumpa mea mamă se înșela: nu, domnișoara Mérelle nu -a învățat regula participiilor, dar mi-a destăinuit adevăruri nult mai de preț și taine mai folositoare; m-a inițiat în cultul rației și al frumusetii; prin nepăsarea ei, m-a învățat să prenuiesc frumusețea, chiar nesimțitoare și îndepărtată, s-o iubesc dezinteresat, și e o artă uneori de folos în viață.

Ar trebui să închei aici povestea domnișoarei Mérelle. Nu știu ce duh rău mă împinge s-o stric isprăvind-o. Cel puțin, o voi face în puține cuvinte. Domnișoara Mérelle nu rămase institutoare. Plecă să-și ducă viața pe lacul Como cu tînărul Villeragues, care nu se însură cu ea; îl făcu pe unchiul său Monsaigle s-o ia în căsătorie, așa că în privința aceasta avu aceeași soartă ca lady Hamilton. Dar se scurse mai neînsemnată și mai liniștită. Mi s-a ivit de mai multe ori prilejul s-o revăd, m-am ferit însă cu grijă.

FURIE SACRĂ

Cam pe vremea aceea, într-o frumoasă zi de vară, pe înserate, răsfoiam lîngă fereastră o Biblie cu imagini, foarte veche, ferfeniță toată, iar stampele de un stil pompos și dur mă surprindeau uneori, dar nu mă încîntau, fiindcă le lipsea blîndețea fără de care nimic nu mi-a zîmbit vreodată. Îmi plăcea numai una, care înfățișa o doamnă purtînd o micuță podoabă de cap, părul turtit pe creștet și înfoiat la urechi, cocul răsucit, bine înzorzonată după moda de pe timpul lui Ludovic al XIII-lea, cu un guler de dantelă, și care, înaltă și dreaptă pe o terasă italiană, prezenta lui Isus Christos un pahar cu picior, plin cu apă. Priveam cu de-amănuntul doamna care mi se părea frumoasă, cugetam la scena aceasta tainică și, mai ales, admiram paharul pentru forma-i elegantă și vîrfurile de diamant care-i împodobeau piciorul. Și ardeam de dorință să am un asemenea pahar, cînd buna mea mamă mă chemă și-mi zise :

— Pierre, mîine o să ne ducem s-o vedem pe Mélanie... Cred că ești mulțumit?

Da, eram mulțumit. Se și împliniseră mai mult de doi ani de cînd Mélanie ne părăsise ca să se retragă la nepoata ei, care era fermieră la Jouy-en-Josas. La început dorisem cu înfocare s-o revăd pe bătrîna mea dădacă. O rugam stăruitor pe mama să mă ducă la ea. Cu timpul, dorința se mai răci ; acuma mă deprinsesem să n-o mai văd și amintirea ei îndepărtată se ștergea încetul cu încetul din inima mea. Da, eram mulțumit, dar, la drept vorbind, mă bucura mai ales gîndul călătoriei. Cu vechea mea Biblie deschisă pe genunchi, mă gîndeam la Mélanie și, dojenindu-mă pentru ingratitudinea mea, mă străduiam s-o iubesc ca altădată. I-am scos amintirea din adîncul inimii mele, unde sta ascunsă, am frecat-o, am lustruit-o și am izbutit să-i dau înfățișarea unui lucru cam învechit, fără îndoială, dar curat.

Seara, la masă, văzînd-o pe mama că bea dintr-un pahar destul de obișnuit, i-am spus :

— Mamă, cînd am să fiu mare, am să-ţi dau un pahar frumos cu picior, lung ca un cornet de flori, la fel cu cel pe care l-am văzut într-o gravură veche care reprezintă o doamnă dîndu-i să bea lui Isus Christos.

— Iţi mulţumesc dinainte, Pierre — răspunse mama — dar trebuie să ne gîndim să-i ducem prăjituri bietei Mélanie, că-i plac mult dulciurile.

Am plecat cu trenul la Versailles. La debarcader ne aştepta o şaretă cu un cal şchiop, mînată de un băietan cu picior de lemn, care ne duse la Jouy, de-a curmezişul unei văi, unde alergau pîraie prin păşuni şi livezi şi pe care o încununau păduri întunecate.

— Drumul ăsta-i frumos — zise mama. Desigur era şi mai frumos în primăvară, cînd merii, cireşii, piersicii alcătuiau buchete mari de-o albeaţă înviorată cu trandafiriu. Dar atunci prin iarbă nu erau decît floricele sfioase şi şterse ca bumbişorii de aur şi margaretele de cîmp. Vezi, florile de vară sînt mai îndrăzneţe şi îndreaptă spre soare, ca albăstrelele, neghina, nemţişorii şi macii aceştia, culori vii.

Eram încîntat de tot ce vedeam. Am ajuns la fermă şi am găsit-o pe gospodina Denizot în curte, lîngă un morman de gunoi, cu o furcă în mînă.

Ne duse în sala afumată, unde Mélanie, la colţul căminului, într-un jilţ înalt de lemn alb, cu fundul prost lucrat din paie, împletea ceva cu o lînă albastră. Un roi de muşte bîzîia în jurul ei. O oală bolborosea încetişor pe vatră. La venirea noastră, Mélanie se trudi să se ridice de pe scaun. Mama o opri cu un gest drăgăstos şi amîndoi am sărutat-o. Gura mi se afundă în obrajii ei moi. Ea-şi mişca buzele, dar nu scotea nici un sunet.

— Biata bătrînă — zise gospodina Denizot — a pierdut obişnuinţa de-a vorbi. Nici nu-i de mirare: are aşa de rar prilejul aici!

Mélanie îşi şterse cu un colţ al şorţului ochii împăienjeniţi. Ne zîmbi şi limba i se dezlegă:

— Dumnezeule, oare-i adevărat că sînteţi aici, doamnă Nozière? Nu v-aţi schimbat de fel. Ce mult a crescut micul Pierre! Nu mai seamănă cu ce era... Drăguţul de copil ne împinge pe ceea lume.

Întrebă de tata, care era bărbat frumos şi milos cu săracii; de mătuşă-mea Chausson, care culegea boldurile de pe

jos, lucru de laudă, fiindcă nu se cade să laşi să se piardă nimic ; de buna doamnă Laroque, care-mi făcea tartine cu dulceaţă, şi de papagalul ei Navarin, care, într-o zi, m-a muşcat de deget pînă la sînge. Întrebă dacă domnului Danquin, naşul meu, îi plac tot atita păstrăvii cu unt şi dacă doamna Caumont şi-a măritat fata cea mai mare. Tot cercetîndu-ne astfel, fără s-aştepte răspuns, buna Mélanie îşi reluase lucrul.

— Ce faci acolo, Mélanie ? întrebă mama.

— O fustă pentru nepoată-mea.

Nepoata zise cu glas tare, dînd din umeri :

— Scapă ochiurile şi nu le mai prinde la loc. Foaia merge micşorîndu-se. E lînă irosită de pomană.

Domnul Denizot, după ce-şi scoase saboţii, intră şi-i salută pe cei de faţă.

— Doamnă Nozière — zise el — vă puteţi încredinţa că bătrîna nu duce lipsă de nimic.

— Ne costă destul de scump — adăugă doamna Denizot.

Priveam cum împletea fusta, cam întristat pentru ea că iroseşte lîna. N-avea decît o singură sticlă la ochelari, dar şi aceea spartă în trei bucăţi ; nu părea însă că-i pasă.

Am stat de vorbă ca nişte buni prieteni, dar nu prea aveam ce ne spune. Îndruga la maxime din belşug şi mă povăţuia că trebuie să-ţi cinsteşti tatăl şi mama, să nu pierzi niciodată o bucăţică de pîine şi să înveţi pentru ca pe urmă să-ţi îndeplineşti rostul. Astea mă plictiseau. Schimbînd vorba, am înştiinţat-o c-a murit elefantul şi c-a venit un rinocer la *Jardin des Plantes*.

Atunci începu să rîdă şi-mi zise :

— Rîd gîndindu-mă la doamna de Sainte-Lucie, la care am slujit în tinereţea mea. Într-o zi s-a dus la iarmaroc să vadă rinocerul şi l-a întrebat pe un grăsan îmbrăcat turceşte dacă el e rinocerul. „Nu, doamnă, i-a răspuns grăsanul, dar eu îl prezint !"

Pe urmă, dintr-una într-alta, nu ştiu cum ne istorisi despre cazacii care veniseră în Franţa în 1815. Şi-mi povesti ceea ce-mi povestise de nenumărate ori, în plimbările noastre de altădată.

— Unul din cazacii cei uricioşi a vrut să mă sărute. Nu m-am lăsat, şi pentru nimic în lume nu m-aş fi învoit. Sora-mea Célestine îmi spunea să bag de seamă, că nu mai eram stăpîni la noi şi că, de-i voi respinge astfel pe cazaci, ar pu-

tea, de ciudă, să dea foc satului. Şi, într-adevăr, erau răzbunători. Dar nu m-am lăsat sărutată.

— Mélanie, l-ai fi respins pe cazac, dacă ai fi fost sigură că pentru asta ar da foc satului?

— L-aş fi respins, chiar dacă tata şi mama, unchii, mătuşile, nepoţii, nepoatele, fraţii şi surorile, şi domnul primar, părintele şi toţi locuitorii ar fi ars în casele lor cu vite şi cu merinde cu tot.

— Erau tare urîţi cazacii, nu-i aşa, Mélanie?

— O, da! Aveau nasul turtit, ochii oblici şi nişte bărbi de ţap. Dar înalţi şi voinici. Şi cel care a vrut să mă sărute era bărbat frumos, în felul său, şi bine legat. Era un şef.

— Şi erau foarte răi cazacii?

— O, da. Dacă se întîmpla vreo nenorocire unuia de-ai lor, treceau ţinutul prin foc şi sabie. Ne ascundeam prin păduri. Spuneau în fiecare clipă *caput* şi făceau semn că ne taie capul. Cînd beau rachiu, nu trebuia să-i superi cu nimic, că se înfuriau şi loveau totul în jurul lor, fără să ţină seamă nici de vîrstă, nici de sex. Pe nemîncate, plîngeau adesea de dorul ţării lor şi unii din ei cîntau dintr-o ghitară mică nişte melodii aşa de triste, de ţi se rupea inima ascultîndu-i. Văru-meu Niclausse a omorît unul şi l-a aruncat într-un puţ. Dar nimeni n-a ştiut nimic... La fermă găzduiam vreo doisprezece. Scoteau apă din fîntînă, aduceau lemne şi păzeau copiii.

Auzisem de multe ori povestirile acestea; mă mişcau totdeauna.

În timp ce eram singure cu Mélanie, mama îi strecură în mînă o mică monedă de aur şi am văzut cum biata bătrînă o apucă tremurînd şi o ascunse sub şorţ, cu o expresie de frică şi de lăcomie care mă întristă. Asta era oare Mélanie, care, odinioară, fără ştirea mamei, scotea în toate zilele gologani din punga ei ca să-mi cumpere cofeturi?...

Totuşi, buna fiinţă, fiind acum iar încrezătoare şi vorbăreaţă ca altădată, ne amintea zîmbind zburdălniciile mele; spunea ce tare o mai necăjeam, fie ascunzîndu-i măturile, fie punînd greutăţi mari în coşul ei cînd se pregătea să se ducă la piaţă. Era veselă şi parcă întinerise. Atunci mi-a trecut prin minte s-o întreb:

— Da' cratiţele tale, Mélanie, frumoasele tale cratiţe strălucitoare la care ţineai atîta?

Amintindu-şi, Mélanie oftă şi lacrimi mari i se prelinseră pe obrajii zbirciţi.

Tacîmul nostru, al mamei şi al meu, a fost pus în odaia de culcare ce mirosea a leşie. Pereţii erau văruiţi şi lîngă oglinda căminului, se vedeau portretele la daghereotip ale domnului şi doamnei Denizot, cît şi o diplomă veche de profesor de scrimă, înfloritâ toată cu drapele tricolore. Eu am cerut ca bătrîna mea dădacă să stea la masă cu noi. Dar fermiera îmi răspunse că mătuşa ei nu mai are dinţi, mănîncă încet şi-i obişnuită să-şi ia prînzul singură în sală şi că, de-am aşeza-o la masă lîngă noi, s-ar simţi stingherită.

M-am ospătat de minune: omletă cu verdeţuri, piept de pui bine sărat şi o bucată de brînză; am băut un pic de vin roşu, şi mama m-a sfătuit să mă plimb în jurul fermei.

Soarele, care începea să scapete, îşi sfărîmă săgeţile de foc în frunzele liniştite ale copacilor. Nori albi, uşori stăteau nemişcaţi pe cer. Jos, prin cîmpii, cîntau ciocîrliile. O bucurie necunoscută îmi cuprinse sufletul. Natura pătrundea în mine prin toate simţurile şi mă învăpăia cu o înflăcărare încîntătoare. Ţipam, zburdam prin pădure, beat, pradă delirului pe care l-am recunoscut mai tîrziu în poeţii greci care slăvesc dansurile Menadelor [1]. Ca şi ele, fluturam dănţuind un tirs smuls dintr-un alun tînăr. Călcînd iarba şi florile, ameţit de aer şi de miresme, biciuit de ramurile mlădioase, fugeam nebuneşte.

Mama mă chemă şi mă atrase la pieptul ei.

— Pierrot — îmi zise ea, cam îngrijorată — eşti năduşit tot. Ce fierbinte ţi-e fruntea şi ce tare-ţi bate inima!

---

[1] Alt nume al Bacantelor.

31

CEA DINTÎI ÎNTÎLNIRE CU LUPOAICA ROMANĂ

— Totuşi nu poate să-şi mai piardă vremea cu nimicuri de dimineaţă pînă seara cu Justine — zise mama.

— Şi să citească toate cărţile care-i cad în mînă — răspunse tata. Ieri l-am găsit adîncit într-un tratat de obstetrică.

S-au hotărît să mă dea la pension.

După îndelungate cercetări, tatăl meu găsi ce mi se potrivea: o casă de educaţie ţinută de preoţi şi unde urmau copii de familie bună, două puncte de căpetenie pentru părinţii mei, care aveau sentimente religioase şi porniri aristocratice. Nevoind să se despartă de singurul lor copil, nu m-au dat intern, şi pentru aceasta le păstrez o recunoştinţă ce nu se va sfîrşi decît o dată cu viaţa mea. Iar să mă trimită ca extern două ore dimineaţa şi două ore după-amiază, socotiră că nu-i cu putinţă şi nici de dorit. Mama suferea pe-atunci de-o boală de inimă, şi Justine, prinsă cu treburile la bucătărie şi-n casă, n-avea într-adevăr timp să se ducă de două ori pe zi la locul îndepărtat al studiilor mele şi să vină de două ori după mine. De altfel, se temeau că, din lipsă de supraveghere, să nu fac în casa părintească tocmai isprăvile oprite. Teamă bine întemeiată, fiindcă nu mi-aş fi văzut cu rîvnă de învăţătură, în timp ce Justine pregătea în bucătărie inundaţia şi incendiul ori se lupta în salon cu Moise şi cu Spartacus. Pentru a nu mă exila departe de-ai mei, şi totuşi a mă supune unei adevărate discipline, m-au dat semi-intern. Justine avu îndatorirea de a mă duce la pensionul Saint-Joseph dimineaţa la ora opt şi de-a veni să mă ia după-amiază la ora patru.

Pensionul Saint-Joseph se afla pe strada Bonaparte, într-o casă mare, veche, cu înfăţişare impunătoare.

Nu spun că-mi plăcea stilul ei, nici că-i preţuiam cum se cuvenea nobila scară de piatră, cu balustrada de fier forjat, şi saloanele mari, albe, înverzite de reflexul copacilor, unde domnul Grépinet ne ţinea lecţiile. Gustul meu necioplit mă

îndemna să admir capela cu Fecioara pictată, florile de hîrtie în vaze sub globuri de sticlă, şi lampa de aur care atîrna dintr-un cer albastru, presărat cu stele.

La pensionul Saint-Joseph, care slujea drept şcoală pregătitoare pentru liceul X..., cei mici nu erau, ca-n licee, pradă, celor mari, ca peştişorii, ştiucelor, în pîraie şi-n iazuri. De-o vîrstă fragedă, toţi la fel de fără putere, necunoscînd încă răutatea, nu ne prea asupream unii pe alţii. Dascălii se arătau blînzi; supraveghetorii copilăroşi erau apropiaţi de noi. În sfîrşit, fără să-mi placă prea mult la institutul ăsta, nu simteam tristeţea care mai tîrziu avea să-mi întunece viaţa şcolară.

Crezînd că domnişoara Mérelle mă învăţase destulă franceză, m-au trecut la latină şi am fost socotit, n-am ştiut niciodată de ce, printre elevii care ştiau puţină gramatică şi lămuriseră *Epitomul* [1]. Dar oare-i totdeauna uşor să descoperi o cauză a actelor de administraţie publică sau privată? Pe vremea cînd m-au dat în clasa domnului Grépinet, un gînditor cu ochi blînzi şi purtînd mustaţa galică, numit Victor Considérant, pe care l-am văzut adeseori pescuind cu undiţa sub podul Royal, prevestea, după teoria lui Fourier [2], maestrul său, că oamenii se vor bucura de-o bună administraţie cînd vor trăi în armonie, adică într-un stat orînduit cu stricteţe de însuşi Victor Considérant. Atunci, un mic animal atît de neştiutor ca mine nu va intra în clasa domnului Grépinet, şi condiţia umană se va îmbunătăţi şi-n multe alte privinţe. Nu vom face decît ce ne place; vom avea, ca maimuţa babuin, o coadă ca să ne spînzurăm de copaci şi un ochi la capătul cozii. Cel puţin astfel expunea naşul meu doctrina falansteriană. Deocamdată, lucrurile nu contenesc a merge mai departe ca-n copilăria mea, şi soarta şcolarilor de azi nu-i, la urma urmei, nici mai bună, nici mai rea decît cea a micului Pierre. Aşadar, profesorul meu se chema Grépinet. Îl văd de parc-ar sta jos în faţa mea. Înzestrat cu un nas borcănat şi cu buza de jos

[1] Prescurtarea unei cărţi, mai ales de istorie.

[2] Fourier (Charles) 1772—1837 — socialist utopic francez. În lucrările sale, Fourier a făcut o critică pătrunzătoare a societăţii capitaliste, dezvăluind racilele şi contradicţiile ei. El însă nu a înţeles rolul istoric al proletariatului şi necesitatea revoluţiei politice, închipuindu-şi, în mod utopic, că trecerea la socialism se va realiza prin propagarea paşnică a ideilor sale.

urîtă, semăna cu Lorenzo de Medici [1], nu prin dărnicia lui, ci prin slutenia obrazului său. La asta m-am gîndit cînd am văzut medalii de-ale Magnificului. Dacă am avea medalii cu chipul domnului Grépinet, ele nu s-ar deosebi de-ale lui Lorenzo decît prin factură : cele două profiluri ar fi la fel. Domnul Grépinet era tare cumsecade, și cred că nu mă înșel, iar lecțiile și le ținea foarte bine. Nu-i vina lui dacă nu le-a folosit cum trebuie. Cea dintîi mă încîntă. La glasul domnului Grépinet, am văzut ieșind ca prin farmec scene încîntătoare din *De Viris*, carte mai neînțeleasă pentru mine decît cea mai neînțeleasă carte de vrăji. Un păstor găsește printre trestiile Tibrului doi copii nou-născuți pe care-i alăptează o lupoaică ; îi duce în bordeiul său, unde nevasta lui are grijă de ei, și-i crește ca pe niște păstori, neștiind că gemenii aceștia au în vine sînge de regi și de zei. Pe măsură ce vocea profesorului îi trăgea din bezna textului, vedeam aievea, eroii unei atît de minunate povestiri, Numitor și Amulius, regi din Alba longa, Rhea Silvia, Faustulus, Acca Laurentia, Remus și Romulus. Aventurile lor îmi stăpîneau tot sufletul ; frumusețea numelor lor mă făcea să mi se pară și ei frumoși. Cînd Justine mă duse înapoi acasă, i-am descris pe cei doi gemeni și lupoaica ce-i alăpta, i-am spus, în sfîrșit, toată povestea pe care abia o învățasem, și ar fi ascultat-o mai bine dacă mintea i-ar fi fost mai puțin tulburată de o monedă falsă de doi franci pe care cărbunarul i-o strecurase pe furiș chiar în ziua aceea.

De Viris îmi mai pricinui cîteva bucurii. Am iubit-o pe nimfa Egeria, care, într-o peșteră, la marginea unei fîntîni, inspira lui Numa legi înțelepte. Dar curînd, sabinii, etruscii, latinii, volscii îmi căzură pe cap și mă plictisiră la culme. Și apoi, dacă știam prost franceza, nu știam de loc latina. Într-o zi, domnul Grépinet îmi ceru să explic un pasaj din nedeslușitul *De Viris* unde era vorba de samniți. M-am arătat cu totul nepriceput și am primit o mustrare de față cu toți. *De Viris* și samniții m-au scîrbit. Dar sufletul mi se tulbura cînd mi-o aminteam pe Rhea Silvia, căreia un zeu i-a dat doi copii ce i-au fost răpiți și apoi alăptați de-o lupoaică printre trestiile Tibrului.

---

[1] Lorenzo de Medici (Magnificul) 1469—1492 — conducător al republicii florentine. A fost un abil politician și totodată un protector al artelor și științelor.

Directorul, domnul abate Meyer, plăcea prin blîndeţea şi distincţia lui. Am rămas şi astăzi cu gîndul că era un om prevăzător, afectuos şi părintesc.

Lua masa la unsprezece la refectoriu în mijlocul nostru şi ducea salata la gură cu degetele. Ceea ce spun nu-i ca să-i ponegresc amintirea. În tinereţea lui, aşa se obişnuia în lumea bună : mătuşă-mea Chausson m-a încredinţat că unchiul Chausson nu mînca altfel salata de lăptuci.

Domnul director venea adeseori să ne vadă în timp ce domnul Grépinet ţinea lecţia. Cînd intra, ne făcea semn să nu ne sculăm în picioare şi, trecînd prin faţa băncilor, cerceta munca fiecăruia. N-am băgat de seamă că s-ar fi îngrijit mai puţin de mine decît de colegii mei mai bogaţi sau de neam mare. Ne vorbea la toţi cu o bunăvoinţă ce se simţea mai ales în dojenile lui care nu descurajau ; nu ne îngroşa greşelile, nu ne defăima intenţiile ; mustrările lui erau nevinovate şi uşoare ca şi crimele noastre. Domnul director îmi spuse într-o zi că scriu ca o pisică, şi comparaţia, nouă pentru mine, îmi stîrni un rîs nestăpînit, care se mai înteţi cînd domnul director, pentru a-mi arăta cum se formează literele, îmi luă pana de gîscă ce n-avea decît un singur vîrf şi scrise ca o pisică şi jumătate.

De atunci domnul director nu trecu nici măcar o singură dată prin faţa pupitrului meu fără a mă îndemna să-mi cruţ penele, să nu le moi grosolan pînă-n fundul călimării şi să le şterg după ce le-am întrebuinţat.

— O pană trebuie să fie folosită multă vreme — adăugă el într-o zi. Cunosc un savant care a scris cu o singură pană o carte întreagă, mare ca...

Şi domnul director, plimbîndu-şi privirea prin sala goală, arătă cu amîndouă braţele deschise căminul cel mare de marmură roşie.

Am admirat.

Peste puţin, cum treceam cu Justine pe strada Vieux-Colombier, zărind într-o curte, în faţa unui magazin de antichităţi, un sfînt de piatră atît de uriaş, încît capul îi ajungea la ferestrele catului întîi, şi care scria într-o carte mare ca un cămin, cu o pană pe aceeaşi măsură, i-am spus dădacei mele că-i prietenul domnului director, şi ea n-avu nimic împotrivă.

În lipsă de fericire, aveam uneori înflăcărări. Mi-aduc aminte că m-am ameţit odată de mişcare şi de zgomot în

curtea institutului în timpul uneia din recreațiile care urmau după-prînz. În plăceri ca și-n muncă, regula mă supăra. Nu-mi plăceau jocurile geometrice, ca ștafeta, unde totul se reduce la potriviri simple. Exactitatea lor mă plictisea; nu-mi dădeau imaginea vieții. Îmi plăceau jocurile ce îngrozeau mamele și pe care supraveghetorii nu le îngăduie, mai devreme sau mai tîrziu, pentru neorînduiala pricinuită de ele, jocurile fără regulă, nici frînă, jocurile nestăpînite, furioase, cumplite.

Or, în ziua acea, de îndată ce la semnalul obișnuit ne-am împrăștiat prin curte, colegul nostru Hangard, care ne întrecea pe toți cu statura-i înaltă, cu glasu-i răsunător și firea lui poruncitoare, se urcă pe o bancă de piatră și ne ținu o cuvîntare.

Hangard era bîlbîit, dar elocvent; era un orator, un tribun, avea în el ceva din Camille Desmoulins.[1]

— Gîgîlicilor — ne zise el — oare nu v-ați săturat să vă tot jucați de-a prinselea și de-a capra? Să schimbăm jocul. Să ne jucăm de-a atacul diligenței. Am să v-arăt ce să faceți. Va fi foarte vesel; o să vedeți.

Așa ne vorbește el. Noi îi răspundem cu strigăte de bucurie și cu aclamații. Îndată, fapta urmînd vorbei, Hangard organizează jocul. Marea lui destoinicie are grijă de toate. Într-o clipă caii se înhamă, poștalionii pocnesc din bici, briganzii se înarmează cu cuțite și cu pușți scurte, călătorii își închid bagajele și-și umplu cu aur sacii și buzunarele. Prundișul din curte și liliacul care mărginea grădina domnului director ne dădură cele trebuitoare. Am pornit. Eu eram un călător, ba chiar unul dintre cei mai umili; dar sufletul mi se înflăcăra de frumusețea priveliștii și de primejdiile drumului. Briganzii ne așteptau în cheile unui munte groaznic, alcătuit din intrarea cu geamuri ce ducea la vorbitor. Atacul fu neașteptat și cumplit. Poștalionii căzură. Am fost răsturnat, călcat în picioare de cai, copleșit de lovituri, îngropat sub un morman de morți. Înălțîndu-se pe muntele acesta de oameni, Hangard îl făcea o fortăreață de temut pe care briganzii se urcară de douăzeci de ori, și de douăzeci de ori fură respinși. Eram frînt, coatele și genunchii jupuiți, vîrful nasului zgîriat

[1] Camille Desmoulins (1760—1794) — avocat și ziarist francez, a pregătit atacul împotriva Bastiliei; suspectat de *moderantism*, a fost decapitat de Robespierre.

de nenumărate pietricele ascuțite, buzele despicate, urechile-mi ardeau; niciodată n-am simțit atîta plăcere. Clopotul care sună îmi sfîșie inima, smulgîndu-mă din visul meu. În timpul lecției domnului Grépinet, am fost năuc și lipsit de orice simțămînt. Îmi plăceau usturimea nasului și arsura genunchilor, amintindu-mi ceasul cînd trăisem cu atîta înfocare. Domnul Grépinet îmi puse mai multe întrebări, la care n-am putut răspunde, și mă făcu măgar, ceea ce mă duru cu atît mai mult, cu cît nu citisem pe atunci *Metamorfozele*[1] și încă nu știam că era de ajuns să mănînc trandafiri ca să mă fac iar om. Aflînd-o în floarea vieții mele, mi-am plimbat cu nepăsare măgăria prin grădinile Înțelepciunii, și-am hrănit-o cu trandafirii științei și ai meditației. Ea a mîncat cu nesaț tufe întregi cu mireasma și spinii lor; dar pe capul ei de om a ieșit totdeauna la iveală un mic vîrf de ureche ascuțită.

[1] *Metamorfozele*, poeme mitologice de Ovidiu, strălucit monument al poeziei latine.

32

ARIPILE DE FLUTURE

De cîte ori trec prin parcul de la Neuilly, îmi amintesc de Clément Sibille ca de sufletul cel mai blînd pe care l-am văzut vreodată atingînd uşor pămîntul ăsta. Cînd l-am cunoscut, cred că împlinise aproape zece ani. Mai mare cu un an, vîrsta îmi dădea asupra lui o superioritate pe care greşelile mele mă făcură s-o pierd. Soarta nu mi-a îngăduit să-l văd decît o clipă ; şi după scurgerea atîtor anii, parcă-l mai zăresc în frunziş, prin grilaj, cînd trec prin parcul de la Neuilly.

Domnul şi doamna Sibille aveau acolo o locuinţă unde, vara, mă duceam cu părinţii mei să petrec uneori după-amiaza de duminică. Doamna Sibille, care se chema Hermance, albă, mărunţică, mlădioasă, cu ochi verzi, cu umerii obrazului ascuţiţi şi bărbia scurtă, reprezenta destul de bine pisica metamorfozată în femeie şi păstrînd cîteva trăsături ale firii sale dintîi. Isidore Sibille, bărbatul ei lung şi trist, semăna cu un bîtlan. Astfel i se arăta perechea aceasta tatălui meu, care căuta bucuros, după pilda lui Lavater[1], pe figurile omeneşti, o asemănare cu animalele şi găsea semne care le dovedeau caracterul şi temperamentul, dar într-un chip atît de nedesluşit şi atît de îndoielnic, încît mi-ar fi greu să spun ce anume conchidea din aceste înfăţişări de bîtlan şi de felină. Tot ce ştiu despre domnul Sibille este că conducea o mare fabrică de caşmiruri franţuzeşti. Am auzit-o pe mama spunînd că împărăteasa Eugénie purta uneori caşmiruri din astea ca să încurajeze industria naţională, şi că era una din îndatoririle cele mai neplăcute ce-ar fi putut reveni unei suverane, pînă într-atît culorile acestor caşmiruri erau supărătoare la vedere. Se băgase de seamă că Hermance nu purta niciodată şaluri franţuzeşti.

[1] Lavater (Johann Kaspar) 1741—1801, scriitor şi teolog elveţian, fondatorul fiziognomoniei (pretinsă ştiinţă care caută să determine caracterul şi tipul oamenilor după înfăţişarea lor fizică, în special după trăsăturile feţei).

Casa Sibille, din parcul de la Neuilly, era albă, străjuită de un turnişor, iar intrarea se înălţa deasupra unei pajişti frumoase în mijlocul căreia o apă ţîşnea dintr-un bazin de piatră. Acolo, pe nisipul aleilor, mi se arăta, plăpînd şi mereu gata să-şi ia zborul, Clément Sibille. Avea ochii limpezi, albaştri, faţa de-o albeaţă strălucitoare şi trăsături nespus de delicate. Părul blond, foarte scurt, se încîrlionţa pe capu-i rotund ; dar urechile, în loc să se lipească de osul temporal, erau perpendiculare pe el, desfăşurîndu-şi larg, de amîndouă părţile capului, pavilioanele lor neobişnuit de mari şi tăiate, printr-un ciudat joc al naturii, ca nişte aripi de fluture. Străvezii, se colorau în trandafiriu şi-n roşu la lumină şi străluceau cu vii licăreli. Nu-ţi dădeai seama că-ş urechi mari, ci credeai că vezi nişte aripioare. Cel puţin asta-i imaginea pe care mi-o redă memoria. Clément era tare frumuşel, dar ciudat.

Spuneam :

— Clément are aripi de fluture.

Şi mama îmi răspundea :

— Pictorii şi sculptorii o reprezintă şi ei pe Psyché cu aripi de fluture ; şi Psyché, măritîndu-se cu Amorul, a fost primită în mijlocul zeilor şi al zeiţelor.

Altul mai savant decît mine în mitologie i-ar fi putut obiecta scumpei mele mame că Psyché nu-şi purta aripile de amîndouă părţile capului, în loc de urechi.

Clément era o fire aeriană. Nu ştia să umble : înainta cu mici salturi, aruncîndu-se într-o parte, şi părea jucăria vîntului. Nevinovăţia jocurilor sale vesele, purtarea şi neîndemînarea copilărească a gesturilor prezentau un înduioşător contrast cu bunătatea lui, care părea a unei vîrste mai coapte, atîta putere şi bărbătească statornicie arăta. Sufletu-i era limpede şi curat ca şi faţa, senin ca privirea sa. Vorbea puţin şi totdeauna cu dragoste. Nu se plîngea niciodată, deşi avea neîncetate pricini de-a se văicări. Bolile sălăşluiau bucuros în plăpînda lui fiinţă şi se perindau fără încetare : scarlatină, febră tifoidă uşoară, tifos, pojar şi tuse măgărească. Şi poate că un rău, a cărui natură nu se cunoştea pe atunci, tuberculoza, îi năpădise pieptul îngust. Iar cînd boala îi mai dădea răgaz, tot mai era dator soartei. I se întîmplau accidente atît de neobişnuite şi atît de dese, de parcă o putere nevă-

zută s-ar fi silit să-l prigonească. Dar toate urgiile acestea se sfîrşeau spre cinstea lui, dîndu-i prilejul să-şi arate neclintita blîndeţe. Îndeobşte, luneca, se izbea, se poticnea, se împiedica în toate chipurile de înţeles şi de neînţeles, se lovea de toţi pereţii, îşi prindea degetul în toate uşile şi veşnic i se reînnoiau unghiile ; se tăia la mîini ascuţindu-şi creionul ; îi sta în gît un os din orice peşte pe care lacurile, iazurile, pîraiele, riurile, fluviile şi mările i-l hărăzeau şi-l gătea Malvine, bucătăreasa familiei Sibille. Îi curgea sînge din nas tocmai în clipa cînd să se ducă la Robert-Houdin sau să facă o plimbare pe măgar la *Bois de Boulogne* şi îşi păta jiletca cea nouă şi frumosu-i pantalon alb. Într-o zi, cum sălta încoace şi încolo pe pajişte, după obiceiul său, căzu sub ochii mei în bazin. De frica unui guturai sau a vreunei boli de piept, se străduiră să-l încălzească. L-am văzut în patul lui, sub o pernă de puf grozav de mare, în cap cu o scufiţă înflorată, şi plin de bucurie. Cînd am intrat, îşi ceru iertare că m-a lăsat singur, fără distracţie.

N-aveam nici frate, nici un tovarăş cu care să mă pot asemui. În preajma lui Clément descoperam că natura mi-a dat un suflet frămîntat, plin de tulburare şi de înfocare, umflat de zadarnice dorinţe şi de dureri nebune. Nimic nu schimba liniştea lui sufletească. Nu atîrna decît de mine să învăţ de la el că fericirea sau nenorocirea stă mai mult în puterea noastră decît a împrejurărilor. Dar eram surd la lecţiile înţelepciunii. Bine ar fi fost dacă măcar n-aş fi opus pildei bunului băieţel Clément cea a unui copil iute în jocurile lui, nesăbuit şi răufăcător. Am fost copilul acela, am fost, după judecata lumii. Pentru a mă dezvinovăţi, trebuie oare să mă întemeiez pe nevoia, stăpîna oamenilor şi a zeilor, care m-a călăuzit aşa cum călăuzeşte universul ? Trebuie să mă întemeiez pe dragostea mea pentru frumos, care m-a inspirat de data aceasta, aşa cum m-a inspirat toată viaţa, fiind chinul şi bucuria ei ? La ce bun ? Cine a fost judecat vreodată după principiile filozofiei naturale şi după legile esteticii ? Dar să expunem faptele.

Într-o după-amiază de toamnă ni se dădu voie, lui Clément şi mie, să ne plimbăm singuri pe bulevardul care trece prin faţa casei Sibille. Bulevardul ăsta nu era pe-atunci aşa cum e astăzi, mărginit de grilajele uniforme care apără gră-

dinile. Mai rustic, mai tainic și mai frumos, mergea pe o mare întindere de-a lungul parcului regal, închis cu ziduri. Frunzele uscate cădeau din copacii înalți într-o pulbere de lumină și presărau cu aur pămîntul pe care pășeam.

Clément, care sălta, mi-o luă înainte cu cîțiva pași și-am văzut că șapca lui de postav negru, garnisită toată cu galoane groase vișinii, de-o culoare tristă și urîtă ca formă, îi ascundea frumoșii cîrlionți ai părului său blond și-i strîngea minunatele pavilioane ale urechilor. Șapca nu-mi plăcu. Am făcut greșeala să nu-mi iau ochii de la ea, ceea ce-mi dădu o neliniște crescîndă. În sfîrșit, neputînd să mai rabd, am cerut tovarășului meu să și-o scoată. Fără îndoială, nu-mi înțelegea cererea și i se păru că nu face să-i răspundă. Își urmă micile salturi cu seninătate. L-am zorit a doua oară, întărîtat, să-și scoată șapca.

Surprins de stăruința mea, întrebă încetișor :

— De ce ?

— Fiindcă-i urîtă.

Crezu că glumesc, dar totuși se păzi, iar cînd am vrut să i-o smulg, se împotrivi și-și îndesă mai tare șapca în cap, cu o mînă prevăzătoare și grijulie, fiindcă ținea la ea și o găsea frumoasă. Am mai încercat de două ori să pun mîna pe urîcioasa șapcă. De fiecare dată și-o înfunda tot mai adînc pe cap, de-mi era și mai urîcioasă. Necăjit, mi-am curmat atacurile, nu fără un gînd ascuns. Obrazu-i frumos, pe care se întipărise o dureroasă surprindere, își reluă repede înfățișarea firească de liniștită nevinovăție. De ce n-am fost mișcat de seninătatea privirii lui încrezătoare ? Dar în mine sălășluia un duh rău. Mi-am cercetat cu luare-aminte prietenul și, deodată, cu un gest grăbit, am înhățat șapca și i-am făcut vînt peste zid în parcul lui Ludovic-Filip.

Clément nu scoase o vorbă și nici nu strigă. Mă privi uimit și cu dojană, de mi se rupse inima ; ochii îi străluceau de lacrimi. Am rămas încremenit, neputînd crede că am săvîrșit o faptă atît de criminală și mai căutînd pe capul întraripat și cu cîrlionți al lui Clément nenorocita șapcă. Nu mai era și nici nu putea să se mai întoarcă. Zidul era foarte înalt, parcul vast și singuratic. Soarele scăpăta în zare. De teamă ca Clément să nu răcească sau mai degrabă tulburat de a-l vedea cu capul gol, i-am pus pălăria mea tiroleză, care-i as-

cundea ochii şi-i pleoştea jalnic urechile. Şi ne-am întors tăcuţi la casa Sibille. Puteţi ghici cum am fost primit.

Părinţii mei nu m-au mai dus la prietenii lor din Neuilly. Nu l-am mai văzut pe Clément. Bietul copil dispăru curînd din lumea asta. Aripile lui de fluture crescură şi, cînd fură destul de puternice ca să-l poarte, el îşi luă zborul. Maică-sa, foarte mîhnită, încercă zadarnic să-l urmeze. Metamorfozată în pisică, mulţumită cerului, îl pîndeşte mieunînd pe acoperişuri.

33

DIVAGAȚIE

După ce am mîzgălit pînă acum multă hîrtie cu amintirile mele din copilărie, mai găsesc într-un colțișor al memoriei o părere pe care mama și-o dădu despre mine cînd eram mic. Într-o zi cînd trebuia să mă ducă la plimbare, timpul cît se îmbrăcă mi se păru lung. Și cînd se arătă, în sfîrșit, zîmbitoare și gătită, i-am aruncat o privire întunecată (se zice) și i-am declarat că renunț la plimbarea asta, la toate plimbările, la toate plăcerile și la toate bunurile lumii, cu începere din ziua aceea și pe viață.

— Ce iute e copilul ăsta! oftă mama.

Părerea aceasta n-o găsesc justă, cu toate faptele care-au îndreptățit-o. Într-adevăr, comparîndu-mă cu drăgălașul meu prieten pe care zeii l-au schimbat în fluture, mi-am dat deodată seama că nu-s nici blînd, nici liniștit ca el. Și, ca să n-ascund nimic, dorințele mele, mai înfocate decît ale celor mai mulți copii, se supuneau nevoii mai repede decît ale lor. De la vîrsta cea mai fragedă, judecata mă stăpînì puternic. Cum s-ar spune, eram o ființă ciudată, fiindcă nu așa-i cazul celor mai mulți inși din specia mea. Dintre toate definițiile omului, cea mai proastă mi se pare aceea care face din el un animal care judecă. Nu mă laud din cale afară socotindu-mă înzestrat cu mai multă judecată decît cea mai mare parte dintre semenii mei pe care i-am văzut de aproape sau le-am cunoscut povestea. Judecata sălășluiește arareori în sufletele de rînd și încă și mai rar în spiritele alese. Spun judecata și, dacă mă întrebați cum înțeleg termenul, vă voi răspunde că-i dau înțelesul obișnuit. Dacă i-aș da o accepție metafizică, nu l-aș mai pricepe. Înțeleg cuvîntul așa cum îl înțelegea bătrîna Melanie, care „niciodată cărți nu citi". Numesc om care judecă pe cel care-și potrivește judecata proprie cu judecata universală, în așa fel ca să nu fie niciodată prea surprins de ceea ce se întîmplă și, de bine de rău, să i se adapteze; numesc om care judecă pe cel care, băgînd de seamă neorînduiala naturii și nebunia omenească, nu se îndărătni-

ceşte să vadă în ele rînduială şi înţelepciune ; în sfîrşit, numesc om care judecă pe cel care nu se sileşte să fie astfel.

Cred c-am fost omul acela. Dar cu bună credinţă, gîndindu-mă bine, nu ştiu şi nici nu ţin s-o ştiu. Neîncrezător în oracolul de la Delfi, departe de-a căuta să mă cunosc pe mine însumi, m-am străduit totdeauna să mă ignorez. Cunoaşterea de sine o privesc drept un izvor de griji, de nelinişte şi de chinuri. M-am cercetat cît mai puţin. Mi s-a părut că înţelepciunea e să-ţi întorci faţa de la tine însuţi, să te uiţi pe tine însuţi sau să te închipui altfel decît eşti, şi prin fire, şi prin avere. Să nu te cunoşti pe tine însuţi, e cel dintîi principiu al înţelepciunii.

Dacă-i adevărat că Montaigne[1] şi-a compus *Eseurile* pentru a se studia pe sine, cercetarea aceasta trebuie să-i fi fost mai dureroasă decît pietrele care-i sfîşiau rinichii. Dar cred că, dimpotrivă, şi-a scris cartea pentru a se distra şi a petrece, pentru a se înveseli şi nu pentru a se preveni.

Şi să nu se spună că predica aceasta asupra îndepărtării de sine însuşi e ciudat aşezată într-o carte unde nu te părăseşti nici o clipă. Sînt alt om decît copilul despre care vorbesc. Nu mai avem comun, el şi cu mine, nici un atom de substanţă, nici de gîndire. Acum că mi-a devenit cu totul străin, pot în tovărăşia lui să mă despart de-a mea. Îl iubesc, eu care nici nu mă iubesc, nici nu mă urăsc. Îmi place să trăiesc în gînd zilele pe care le trăia şi sufăr că respir aerul timpului în care sîntem.

---

[1] Montaigne (Michel de) 1533—1592 — scriitor şi gînditor umanist francez. „Eseurile" sale, culegere de reflecţii pe cele mai diferite teme, scrise într-un stil viu şi spiritual, constituie una dintre operele cele mai reprezentative ale literaturii Renaşterii.

34

LICEAN

Era în ziua deschiderii şcolilor. În anul acela eram primit ca extern la liceu, după ce urmasem cîtva timp la institutul Saint-Joseph, unde lămuream *Epitomul* în ciripitul vrăbiilor.

Ajuns liceean, simţeam cinstea aceasta cu oarecare îngrijorare şi mă temeam să nu fie prea grea. N-aveam nici un chef să strălucesc pe băncile pătate cu cerneală, căci, la zece ani, n-aveam ambiţie. De altfel, n-aveam nici o speranţă. La şcoala pregătitoare mă deosebisem mai ales printr-o expresie de veşnică surprindere, care pe drept ori pe nedrept, nu trece ca un semn de mare inteligenţă şi mă făcea să fiu socotit cam simplu: părere nedreaptă. Eram tot atît de inteligent ca şi cei mai mulţi dintre colegii mei, dar altminteri. Inteligenţa lor le folosea în obişnuitele împrejurări ale vieţii. A mea nu-mi venea în ajutor decît în cele mai rare şi mai neaşteptate întîmplări. Se manifesta pe negîndite în plimbări îndepărtate sau în lecturi ciudate. Eram resemnat să nu fiu un elev strălucit şi, de la intrarea mea în liceu, mă pregăteam să caut ce-ar putea să mă distreze întrucîtva. Aşa-mi era firea şi felul şi nu m-am schimbat niciodată. Am ştiut totdeauna să mă distrez; a fost toată arta mea de a trăi. Mic sau mare, tînăr sau bătrîn, am trăit neîncetat cît mai departe cu putinţă de mine însumi şi-n afara tristei realităţi. În ziua aceea de deschidere aveam o dorinţă cu atît mai aprigă de-a scăpa de împrejurările din jur, cu cît împrejurările acestea mi se păreau deosebit de neplăcute. Liceul era urît, murdar, duhnitor; colegii mei, brutali; dascălii posomoriţi. Profesorul nostru ne privea fără bucurie şi fără dragoste, şi nu era nici destul de delicat, nici destul de rău pentru a se preface că-i sîntem dragi, simţămînt pe care nu-l încerca. Nu ne-a ţinut nici o cuvîntare şi, cercetîndu-ne o clipă, ne ceru să-i spunem numele noastre pe care le înscria, pe măsură ce le rosteam, într-o condică mare, deschisă pe catedră. Îl găseam bătrîn şi maşinal. Fără îndoială, nu era atît de bătrîn pe cît mi se părea. După ce ne culese nu-

mele, le mestecă un timp în tăcere, ca să se pătrundă de ele. Şi cred că îndată le ştiu bine pe toate. Experienţa îl învăţase că un dascăl nu-şi stăpîneşte elevii decît numai dacă le stăpîneşte numele şi chipul.

— Vă voi dicta — ne zise el apoi — lista cărţilor de care trebuie să vă faceţi rost cît mai curînd.

Şi ne înşiră cu glas încet şi monoton titluri urîcioase, ca lexice şi rudimente (nu li se puteau da oare nume mai plăcute pentru copii atît de mici ?), fabulele de Fedru, o aritmetică, o geografie, apoi *Selectae e profanis...*, mai ştiu eu ce ? Şi-şi isprăvi lista cu menţiunea, nouă pentru mine : *Esther şi Athalie.*

Îndată am văzut înaintea mea, încîntător de nedesluşit, două femei graţioase, îmbrăcate ca-n poze, ce se ţineau de mîini, spunîndu-şi lucruri pe care nu le auzeam, dar le ghiceam înduioşătoare şi frumoase. Catedra şi profesorul, tabla, pereţii cenuşii pieriseră. Cele două femei mergeau încet pe o cărare îngustă, printre lanuri de grîu, smălţate de albăstrele şi maci, iar numele lor îmi cîntau în urechi : Esther şi Athalie.

Ştiam dinainte că Esther era cea mai mare. Era bună. Athalie, mai mică, avea cosiţe bălaie, atît pe cît puteam să-mi dau seama. Locuiau la ţară. Ghiceam un cătun, căsuţe acoperite cu stuf din care ieşea fum, un păstor, săteni jucînd ; dar privelişte rămînea nedesluşită şi eram nesăţios să cunosc aventurile Estherei şi ale Athaliei.

Profesorul, strigîndu-mă pe nume, mă smulse din visarea mea.

— Dormi ? Ai picat din lună. Haide ! Haide ! Fii atent şi scrie.

Dascălul ne dicta temele şi lecţiile pentru a doua zi : de făcut o lucrare la latină, de recitit o fabulă de Fénelon.

Întors acasă, am predat tatii lista cărţilor pe care trebuia să ni le procurăm cît mai curînd. Cu o privire liniştită, tata cercetă repede lista şi-mi spuse că trebuie să cer lucrările la economatul liceului.

— Astfel — îmi zise el — vei avea pentru fiecare carte ediţia aleasă de profesorul tău şi pe care le au cei mai mulţi dintre colegii tăi ; acelaşi text, aceleaşi note. Aşa o să fie mult mai bine.

Şi-mi înapoie lista.

— Dar *Esther şi Athalie* ? l-am întrebat.

— Ei bine, copilul meu, economul o să-ţi predea *Esther* şi *Athalie* împreună cu celelalte cărţi.

Eram dezamăgit. Aş fi vrut să am îndată *Esther şi Athalie*, de la care aşteptam o mare bucurie. Mă învîrteam în jurul mesei, unde tatăl meu scria.

— Tată, *Esther şi Athalie* ?...

— Nu-ţi pierde vremea ; du-te să-ţi faci lecţiile şi lasă-mă în pace !

Mi-am făcut tema la latină, la repezeală, fără chef şi prost.

În timpul mesei, mama îmi puse mai multe întrebări cu privire la profesori, la colegii mei şi la lecţii.

I-am răspuns că profesorul e bătrîn, murdar, îşi suflă nasul ca o trompetă, se arată totdeauna aspru şi uneori chiar nedrept. Cît despre colegi, i-am lăudat prea mult pe unii şi i-am nesocotit pe alţii din cale afară. N-aveam simţul nuanţelor şi încă nu mă resemnasem să recunosc universala mediocritate a oamenilor şi a lucrurilor.

Deodată am întrebat-o pe mama :

— *Esther şi Athalie*, e frumos, nu-i aşa ?

— Fără îndoială, copilul meu, dar sînt două piese.

I-am privit vorbele cu o înfăţişare atît de tîmpită, încît minunata mea mamă găsi cu cale să-mi dea lămuriri foarte limpezi.

— Sînt două piese de teatru, copilul meu, două tragedii. *Esther* e o piesă, şi *Athalie* e alta.

Atunci, grav, liniştit şi hotărît, i-am răspuns :

— Nu.

Mama, încremenită, mă întrebă cum de pot tăgădui astfel, fără nici o pricină şi fără bună creştere.

Am repetat că nu, că nu-s două piese. Că *Esther şi Athalie* e o povestire ; c-o ştiu şi că Esther e o păstoriţă.

— Ei bine ! zise mama. E o *Esther şi Athalie* pe care n-o cunosc. Să-mi arăţi cartea în care ai citit povestea asta.

Cîteva clipe am păstrat o tăcere posomorîtă, apoi am urmat, cu sufletul răvăşit de amărăciune şi de melancolie :

— Îţi spun că *Esther şi Athalie* nu-s două piese de teatru.

Mama încerca să mă încredinţeze pe deplin, cînd tatăl meu o rugă stăruitor să mă lase în tîmpenia şi-n obrăznicia mea.

— E un prostănac — adăugă el.

Şi mama oftă. Am văzut, mai văd încă, pieptul ei ridicîndu-se şi lăsîndu-se în rochia-i de tafta neagră, închisă la gît cu

o mică broşă de aur în formă de nod, cu doi ciucuri care tremurau.

A doua zi, la opt dimineaţa, Justine, dădaca mea, mă duse la liceu. Aveam oarecare pricină să fiu îngrijorat. Nu eram mulţumit de tema mea la latină şi mi se părea că, aşa cum o făcusem, n-ar fi putut mulţumi pe nimeni. Chiar numai înfăţişarea ei vădea o lucrare nedesăvîrşită şi plină de greşeli. Scrisul, destul de îngrijit şi de subţire la început, se schimba şi se îngroşa într-un grabnic progres, pînă ce ajungea fără formă la rîndurile din urmă. Dar îmi înăbuşeam grija în adîncul întunecat al sufletului meu ; o înecam. La zece ani, eram de pe atunci înţelept măcar într-o privinţă : înţelegeam că nu trebuie să-ţi pară rău după nimic din ceea ce nu se poate îndrepta, că pentru un rău fără alinare, cum zice Malherbe [1], nu trebuie să cauţi una şi că a te căi de o greşeală e să adaugi, la propriu, unui rău, un rău şi mai mare. Trebuie să-ţi ierţi multe, ţie însuţi pentru a te obişnui să ierţi multe şi altuia. Mi-am iertat tema. Trecînd prin faţa prăvăliei băcanului, am văzut fructe zaharisite care străluceau în cutia lor, ca nişte giuvaeruri într-o cutie de catifea albă. Cireşele parcă erau rubine, anghelica smaralde, prunele topaze mari, şi cum, dintre toate simţurile, văzul îmi dă impresiile cele mai puternice şi mai adînci, am fost ademenit şi mă necăjeam că mijloacele mele nu-mi îngăduie să cumpăr una din cutii. Dar n-aveam destui bani. Cele mai mici costau un franc şi douăzeci şi cinci. Dacă părerea de rău nu m-a stăpînit vreodată, dorinţa m-a călăuzit toată viaţa. Pot spune că existenţa mea n-a fost decît o lungă dorinţă. Îmi place să doresc ; îmi plac bucuriile şi suferinţele dorinţei. A dori cu putere e aproape a poseda. Ce spun ? E a poseda fără dezgust şi fără saturaţie. La urma urmei, sînt eu foarte sigur că la zece ani practicam această filozofie a dorinţei şi că creierul meu o cuprindea gata întocmită ? N-aş pune mîna în foc. Nici n-aş jura că, mult mai tîrziu, dorinţa nu m-a usturat uneori prea aprig pentru a nu fi şi dureroasă. Bine-ar fi fost să nu doresc altceva decît cutii cu fructe zaharisite !

[1] Malherbe (François de) 1555—1628 — adversar al orientării estetice iniţiate de reprezentanţii Pleiadei, a fost un reformator al poeziei şi al limbii literare franceze, pe care a îndrumat-o spre clasicism. Impecabile ca formă, odele, elegiile şi sonetele lui sînt lipsite de emoţie, fantezie şi noutate.

Mă înțelegeam foarte bine cu Justine. Eram duios, ea era vioaie : o îndrăgisem fără să mă simt iubit, ceea ce, dacă trebuie s-o spun, nu era de loc în firea mea.

În dimineața aceea mergeam amîndoi pe drumul liceului, ținînd fiecare de o curea a ghiozdanului meu și smucindu-l scurt, pe neașteptate, chiar de ne-am fi poticnit ; dar eram voinici. De obicei, aruncam Justinei tot ce era dureros ori chiar jignitor pentru mine în vorbele profesorilor mei din timpul zilei. O întrebam lucruri grele, după cum fusesem și eu ascultat. Nu răspundea sau răspundea prost și-i spuneam ce mi se spusese : „Ești un măgar. O să capeți notă rea. Nu ți-e rușine să fii leneș ?" În dimineața aceea, așadar, am întrebat-o dacă cunoaște *Esther și Athalie*.

— Conașule — îmi răspunse ea — Esther și Nathalie îs nume.

— Justine, răspunsul ăsta face să fie pedepsit.

— Îs nume, conașule. Nathalie e numele sorei mele de lapte.

— Se prea poate, dar n-ai citit în carte povestea Estherei și-a Athaliei. Nu, n-ai citit-o. Ei bine, am să ți-o istorisesc.

Și i-am istorisit-o :

— Esther era fermieră la Jouy-en-Josas. Într-o zi cînd se plimba prin cîmpii, a întîlnit o fetiță leșinată de oboseală, la o margine de drum. A făcut-o să-și vină în fire, i-a dat pîine și lapte și a întrebat-o cum o cheamă.

Am istorisit astfel pînă la poarta liceului. Și eram sigur că povestea-i adevărată și c-am s-o găsesc cu totul la fel în cartea mea. Cum de mi-o băgasem în cap ? Habar n-am. Dar eram sigur.

Ziua aceea n-a fost vrednică de amintire. Tema mea trecu nebăgată în seamă și pieri neștiută de nimeni ca și mulțimea faptelor omenești care se scurg în noaptea fără amintiri. A doua zi m-am simțit cuprins de un entuziasm eroic pentru Binet. Binet era mic, slab, cu ochii înfundați, gura mare și glas pițigăiat. Avea cizme, niște cizmulițe negre de lac, tighelite cu alb. M-a dat gata. Universul pieri din ochii mei, nu-l vedeam decît pe Binet. Nu pot descoperi astăzi nici o pricină a entuziasmului meu, afară doar de cizmele lui care aminteau atîtea glorii și eleganțe trecute. Și, de găsiți că-i puțin, nu veți înțelege niciodată nimic din istoria univer-

sală. Grecii nu sînt ei oare mai ales grecii cu knemide[1] frumoase ? A doua zi era miercuri, zi liberă. Economul nu ne înmînă cărţile decît joi. Ne puse să iscălim o chitanţă de primire, ceea ce ne dădu o înaltă părere despre persoanele noastre civile. Ne-am adulmecat cărţile cu plăcere : miroseau a clei şi a hîrtie. Erau proaspete de tot. Ne-am scris numele peste titlu. Unii dintre noi făcură o pată de cerneală pe coperta vreunei gramatici sau vreunui dicţionar şi începură să se văicărească. Şi totuşi, cărţile acestea erau menite să primească mai multe pete de cerneală decît petele de noroi pe care le primesc iarna geamurile băcanului din strada Saints-Pères. Dar cea dintîi pată deznădăjduieşte : celelalte vin de la sine. Consideraţiile acestea, dacă le-am prelungi cîtuşi de puţin, ne-ar duce departe de gramatici şi de dicţionare. Cît despre mine, am căutat îndată în pachetul meu de cărţi *Esther şi Athalie*. Printr-o lovitură a soartei, care-mi fu crudă, lucrarea lipsea ; economul, căruia i-am reclamat-o, îmi spuse c-o voi avea la timpul potrivit şi că n-am de ce să mă neliniştesc.

Abia cincisprezece zile mai tîrziu, de ziua morţilor, am primit *Esther şi Athalie*. Un volumaş cartonat învelit cu pînză albastră care purta de-a latul titlul ăsta pe hîrtie cenuşie : „Racine, *Esther şi Athalie*, tragedii luate din Sfînta Scriptură, ediţie pentru şcolari". Titlul ăsta nu-mi prevestea nimic bun. Am deschis cartea : era mai rău decît m-aş fi putut teme, *Esther şi Athalie* erau în versuri. Se ştie că tot ce-i scris în versuri se înţelege prost şi nu interesează. *Esther* şi *Athalie* alcătuiau două piese deosebite şi numai în versuri. În versuri lungi. Mama avea cumplită dreptate. Atunci Esther nu era fermieră. Athalie nu era o mică cerşetoare, Esther n-o întîlnise pe Athalie la marginea drumului. Atunci visasem ! Vis încîntător ! Ce tristă şi plicticoasă era realitatea faţă de visul meu ! Am închis cartea şi m-am hotărît să n-o mai deschid niciodată. Nu m-am ţinut de cuvînt.

O, dulce şi mare Racine, cel mai bun, cel mai iubit dintre poeţi ! Astfel a fost întîia mea întîlnire cu tine. Eşti acum dragostea şi bucuria mea, toată mulţumirea şi cea mai scumpă desfătare a mea. Încetul cu încetul, înaintînd în viaţă, făcînd experienţa oamenilor şi a lucrurilor, am învăţat să te cu-

[1] Îmbrăcăminte la grecii din antichitate.

nosc şi să te iubesc. Pe lîngă tine, Corneille nu-i decît un dibaci declamator, şi nu ştiu, zău, dacă însuşi Molière e atît de adevărat ca tine, o, maestre suveran, în care sălăşluieşte tot adevărul şi toată frumuseţea! În tinereţea mea, stricat de lecţiile şi de pildele barbarilor romantici, n-am înţeles îndată că eşti cel mai adînc şi cel mai neprihănit dintre tragici; ochii mei n-aveau destulă putere ca să-ţi privească strălucirea. N-am vorbit totdeauna de tine cu destulă admiraţie; n-am spus niciodată că ai creat caracterele cele mai adevărate care au fost dezvăluite de un poet; n-am spus niciodată că eşti însăşi viaţa şi însăşi natura. Numai tu ne-ai dăruit spectacole cu adevărate femei. Ce sînt femeile lui Sofocle şi ale lui Shakespeare faţă de cele pe care tu le-ai însufleţit? Nişte păpuşi! Numai ale tale au simţuri şi căldura lăuntrică, pe care o numim suflet. Numai ale tale iubesc şi doresc; celelalte vorbesc; nu vreau să mor fără a fi scris cîteva rînduri la picioarele monumentului tău, o, Jean Racine, ca dovadă a dragostei şi a smereniei mele. Şi dacă n-am timp să-mi îndeplinesc această sfîntă datorie, fie ca rîndurile acestea neîngrijite, dar sincere, să-mi ţină loc de testament.

N-am spus însă că, nevrînd să învăţ rugăciunea Estherei: O, *suveranul meu rege* (şi sînt cele mai frumoase versuri din limba franceză), profesorul meu dintr-a opta mă puse să copiez de cincizeci de ori verbul: *Nu mi-am învăţat lecţia.* Profesorul meu dintr-a opta era un muritor profan. Nu astfel se răzbună gloria unui poet. Astăzi ştiu tot Racine pe de rost, şi totdeauna e nou pentru mine. Cît despre tine, bătrînule Richou (era numele profesorului meu dintr-a opta), amintirea ta mi-e nesuferită. Pîngăreai versurile lui Racine, trecîndu-le prin gura ta necioplită şi neagră. N-aveai simţul armoniei. Erai vrednic de soarta lui Marsias[1]. Şi bine am făcut că n-am primit să învăţ *Esther* cîtă vreme mi-ai fost diriginte. Dar tu, Maria Favart, tu, Sarah, tu, Bartet, tu, Weber, fiţi binecuvîntate pentru a fi lăsat să curgă, ca mierea şi ambrozia, de pe buzele voastre divine, versurile din *Esther*, din *Fedra* şi din *Ifigenia*.

[1] *Marsias*, tînăr flautist frigian, a cutezat să se ia la întrecere cu Apolo, pe care Muzele l-au declarat învingător. Atunci zeul îl legă de un pin şi-l jupui de viu pe îndrăzneţul muzicant.

35

ODAIA MEA

Domnul Bellaget se bucură pînă în ceasul din urmă de consideraţia păstrată necinstei înfloritoare. Familia recunoscătoare îi făcu funeralii solemne. Persoane cu vază din finanţe ţineau panglicile dricului. După carul funebru, maestrul de ceremonii purta pe o pernă demnităţile — cruci, cordoane, plăci şi decoraţii.

La trecerea cortegiului, femeile îşi făceau cruce, oamenii din popor se descopereau şi murmurau cuvintele pungaş, escroc şi ticălos bătrîn, împăcînd astfel respectul morţii cu simţămîntul dreptăţii.

Puşi în stăpînirea bunurilor defunctului, moştenitorii făcură diferite schimbări în casă, şi mama obţinu ca apartamentul nostru să fie reînnoit şi împrospătat. Printr-o mai bună împărţire şi desfiinţînd cămăruţe întunecoase şi dulapuri în perete, se întocmi o mică încăpere mai mult, care ajunse odaia mea. Pînă atunci, dormeam fie într-o odăiţă de lîngă salon, dar prea strîmtă ca să se poată închide uşa peste noapte, fie în cămara cu rochii, ticsită de mobile, şi învăţam la masa din sufragerie. Justine mă întrerupea fără nici un respect din lucrările mele ca să pună masa, şi înlocuirea cu blide, farfurii şi argintărie a cărţilor, a caietelor şi a călimării nu se îndeplinea niciodată fără tulburare. Îndată ce am avut odaia mea; nu m-am mai recunoscut. Din copil ce eram, m-am făcut un tînăr. Ideile, gusturile mele se formaseră într-o clipă: avem un fel de a fi, o existenţă proprie.

Din odaia mea, vederea nu era nici frumoasă, nici largă; dădea într-o curte de serviciu. Tapetul înfăţişa ochilor buchete albastre presărate pe un cîmp alb-gălbui. Un pat, două scaune şi o masă o mobilau. Patul de tuci face să fie descris. Era vopsit cu o culoare a cărei alegere nu se putea închipui pînă ce nu pricepeai că imită palisandrul. Patul ăsta, plin peste tot cu figurine în stilul Renaşterii, aşa cum era tratat sub Ludovic-Filip, prezenta, de pildă, în partea de dinainte, un medalion împodobit cu perle, din care ieşea un cap de

femeie cu *feroniera* [1]. Păsări în frunzişuri înfrumuseţau căpătîiul şi picioarele patului. Să nu se piardă din vedere că păsările, frunzişurile şi capetele acestea erau de fontă imitînd lemnul de trandafir. Cum de cumpărase biata mama asemenea lucru ? E o taină crudă pe care n-am curajul s-o lămuresc. Un covoraş întins la picioarele patului înfăţişa copii mici jucîndu-se cu un cîine. Pe pereţi atîrnau acuarele reprezentînd femei elveţiene în costum naţional. Mobilierul se mai compunea dintr-o etajeră unde-mi puneam cărţile, dintr-un dulap de nuc şi dintr-o măsuţă stil Ludovic al XVI-lea din lemn de trandafir, pe care aş fi schimbat-o bucuros cu biroul cel mare de mahon, cu rulou al naşului meu, ce mi-ar fi adus, credeam eu, mai multă consideraţie.

De cum am avut odaia mea, am avut o viaţă lăuntrică. Am fost în stare să meditez, să mă reculeg. Odaia asta n-o găseam frumoasă ; nu m-am gîndit o clipă c-ar fi trebuit să fie ; n-o găseam urîtă ; o găseam unică şi fără seamăn. Mă despărţea de univers şi regăseam în ea universul.

Acolo mi s-a format mintea, s-a îmbogăţit şi a început să se populeze cu fantome. Biată odaie de copil, între cei patru pereţi ai tăi veniră încetul cu încetul să mă stăpînească umbrele colorate ale ştiinţei, iluziile care mi-au ascuns natura şi care se îngrămădeau tot mai mult între ea şi mine, pe măsură ce căutam s-o descopăr ; între cei patru pereţi înguşti, presăraţi cu flori albastre, mi se arătară, mai întîi nedesluşite şi îndepărtate, înspăimîntătoarele prefăcătorii ale iubirii şi ale frumuseţii.

---

[1] Lanţ de aur care încinge fruntea, cu o piatră preţioasă la mijloc.

CUPRINS

1 Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem . . . 7
2 Timpurile primitive 13
3 Alphonsine 16
4 Scrie un ziar despre micul Pierre . 18
5 Urmările unei judecăţi greşite . . 20
6 Geniul e sortit nedreptăţii . . . 23
7 Navarin 26
8 Cum se arată de timpuriu că-mi lipsea simţul afacerilor . 30
9 Toba 38
10 O trupă de comedie strîns unită . 45
11 Scama 50
12 Cele două surori 55
13 Catherine şi Marianne 58
14 Lumea necunoscută 61
15 Domnul Ménage 67
16 Ea-şi puse mîna pe capul meu . . 70
17 „Un frate e un prieten dăruit de natură" 77
18 Mătuşa Cochelet 86
19 Doamna Laroque şi ascdiul oraşului Granville 88
20 „Astfel scrîşneau din dinţi aceşti monştri nemernici" . . . 94
21 Papagalul 98
22 Unchiul Hyacinthe 109
23 Bara 117
24 Mélanie 120
25 Radégonde 124
26 Caire 127
27 Tînăra moştenitoare a troglodiţilor . 131

28 A trăi mai multe vieți 134
29 Domnișoara Mérelle 139
30 Furie sacră 146
31 Cea dintîi întîlnire
cu lupoaica romană 151
32 Aripile de fluture 157
33 Divagație 162
34 Licean 164
35 Odaia mea 171